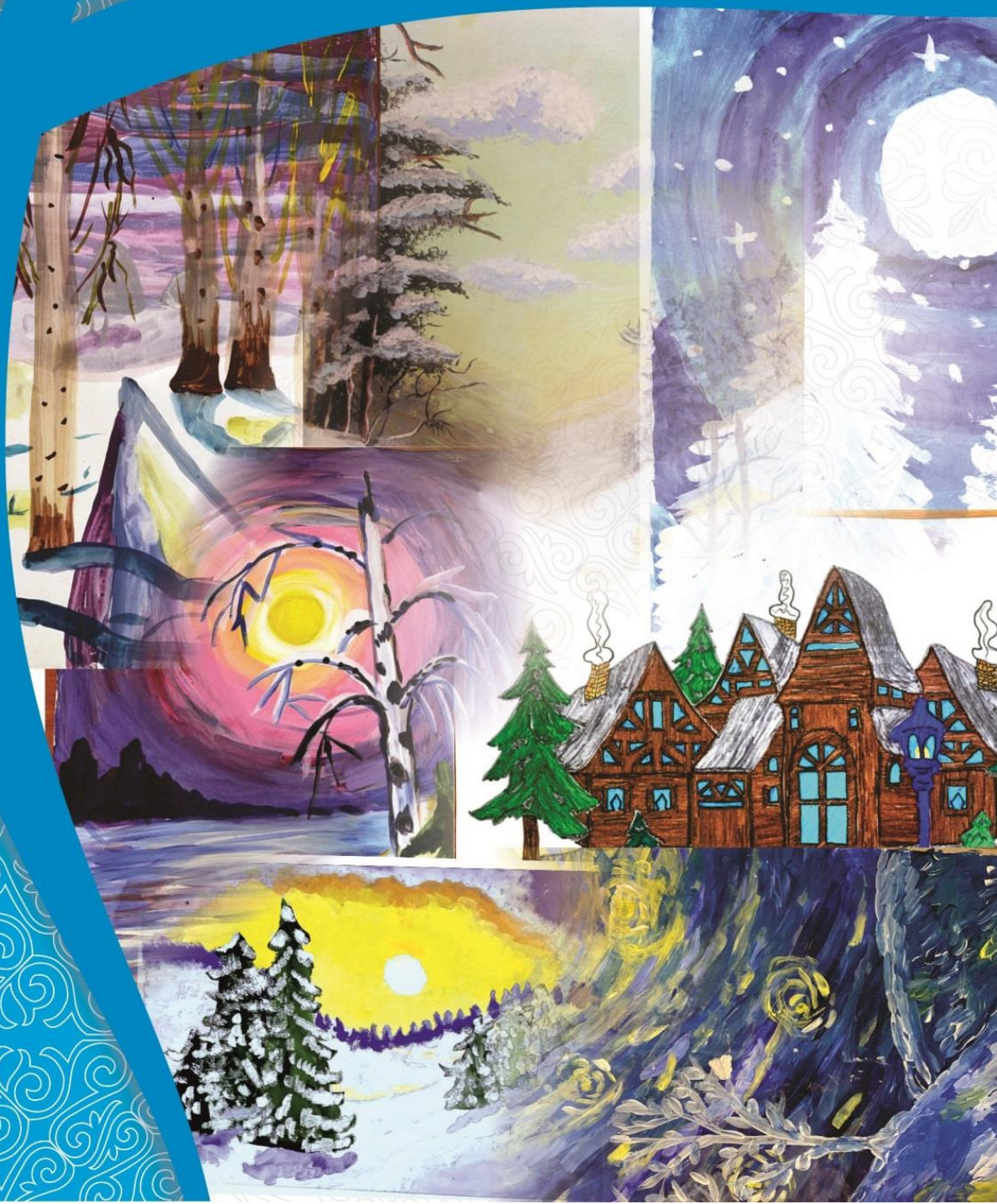

№1 кантар
январь 2024 (43)

ZIAT

Редактор бағаны

Еліміздің Тұңғыш Президенті Н.Ә. Назарбаев «Қазақстан жолы - 2050»: бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» Жолдауында: «Біз үшін болашағымызға бағдар ететін, ұлтты ұйыстырып, ұлы мақсаттарға жетелейтін идея бар. Ол – Мәңгілік Ел идеясы» деп, халқымызды алда күтіп тұрған асқар асуларды, төтенше маңызды мақсат-міндеттерді атап көрсетіп берген еді. Осы Жолдауда Қазақстан Республикасындағы білім беру мәселесін айрықша атап көрсетіп (Қазақстан жолы – 2050. 4 бағыт. БІЛІМ ЖӘНЕ КӘСІБИ МАШЫҚ - ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНІҢ, КАДР ДАЯРЛАУ МЕН ҚАЙТА ДАЯРЛАУДЫҢ НЕГІЗГІ БАҒДАРЫ/Біздің жұмыстарымыздың білім беру саласындағы басымдықтары), бұл салаға жаңашылдық енгізіп, түрліше реформалауды баса айтып көрсеткен.

Кез-келген мемлекеттің болашағы оның білім және ғылым деңгейінің қаншалықты дамуына тікелей байланысты. «Ел болам десең - бесігіңді түзе» деп ұлы Мұхаң айтқандай, осы күні өсіп-жетіліп келе жатқан жас жеткіншектерге, оқушылар мен студенттерге білім берудің соңы тәсілдерін қолданып, олардың қоғамда толық азамат болып қалыптасуына ықпал ете білу керектігі күн тәртібінен түспеген мәселе.

Осы орайда «ZIAT» ғылыми-әдістемелік орталығы» ЖШС 2016 жылдың мамыр айынан бастап шығаратын «ZIAT» ғылыми-әдістемелік журналы білім беру және ғылым кеңістігіндегі инновациялық жаңалықтарды және педагогтар, студенттер, оқушылар мен мектепке дейінгі жастағы бүлдіршіндердің ғылымтанымдық еңбектерін жариялап отырмақ. Журналдың негізгі міндеті: оқушылар, студенттер және ұстаздардың түрлі тақырып бойынша жазған еңбектерін көпшілік назарына ұсыну, мұғалімдерге білікті педагог ретінде қалыптасуға жәрдемдесу, ғылымдағы әр деңгейдің арасында қарым-қатынасты нығайтуға әрекет ету. Журнал мектепке дейінгі мекемелерден бастап жоғары оқу орындарына дейінгі аралықтағы мәселелерді қамтиды.

№1 (43) январь 2024

Құрылтайшы/Учредитель

"ZIAT" Ғылыми-әдістемелік орталығы
Научно-методический центр "ZIAT"

"ZIAT" журналы 2016 жылы 25 мамырда
Қазақстан Республикасы Мәдениет және
Ақпарат министрлігінде тіркеліп,
№16000-Ж куәлігі берілген.
Журнал "ZIAT"
зарегистрирован 25 мая 2016г
в министерстве Культуры и информации
Республики Казахстан и выдано
свидетельство №16000-Ж.
ISSN: 2617-1937

Журнал Қазақстан Республикасының
мерзімді баспасөз тізіміне енгізілген.

МББ индексі 74926.

Журнал включен в список
периодических изданий
Республики Казахстан.

Индекс ППИ 74926.

Шығу жиілігі: Жылына 6 рет шығады
Мақалалар қазақ, орыс, ағылшын
тілдерінде басылады.

Периодичность:

Выходит 6 раз в год,

материалы публикуются на
казахском, русском, английском языках.

Адрес редакции:

010000

г.Нур-Султан,
ул. Иманова 50

E-mail:

ziat.journal@mail.ru

Сайт:

www.centeroir.kz

Журналды редакциядан
сатып алуға болады.
Жазыламын деушілер
жоғарыдағы мекен-жайға
хабарласа алады.

Таралымы/Тираж
1000

Редактор/ редактор:

Сергазинова А.К.

Редактор орынбасары/Зам.редактора

Идрисов Б.Ш.

Беттеуші-дизайнер/Дизайн, верстка

Кимашева Г.Е.

Редакциялық алқа/Редакционный совет:

Жұманова Б.Қ. – ""ZIAT" ҒӨО-ғы" ЖШС директоры

Урынбасарова Э.А. – *п.ғ.д., профессор*

Орынбаев А. А. – *п.ғ.к.,*

ҚР білім беру ісінің құрметті қызметкері,

ҚазҰЖҒА корреспондент-мүшесі

Төреқұлова Д. М. – *э.ғ.д., профессор,*

АҚЖҒЖ проректоры

Төреқұлова Ә. Н. – *PhD докторы,*

""ZIAT" ҒӨО-ғы" ЖШС ғылыми қызметкері

Үмбетпаева С. К. – *жоғары категориялы ұстаз,*

РФ-ның еңбек сіңірген қызметкері, Ресей құрметті ұстазы

Баймағамбет О.А. – *педагог-әдіскер*

Жуманова Б.К. – *директор ТОО "НМЦ "ZIAT""*

Урунбасарова Э.А. – *д.п.н., профессор*

Орынбаев А. А. – *к.п.н.,*

Почетный работник образования РК,

член-корреспондент КазНАЕН РК

Турекулова Д.М. – *д.э.н., профессор,*

проректор по АдУН Esil University

Турекулова А.Н. – *доктор PhD,*

научный сотрудник ТОО "НМЦ "ZIAT""

Үмбетпаева С.К. – *учитель высшей категории,*

Заслуженный работник РФ, Почетный учитель России

Баймағамбет О.А. – *педагог - методист*

МАЗМҰНЫ - СОДЕРЖАНИЕ

Педагогикалық тәжірибе/Педагогический опыт

Чернецова А.В. Взаимно обратные числа.....	4
Шахманова Б.Р. Жануарлар және тіршілік.....	9

Ғылыми ізденістер/Научное обозрение

Бишен А.Ж. Маңғыстау облысындағы халықты жұмыспен қамту саласындағы әлеуметтік жағдай.....	12
Енсебаев Н.А., Бақтымбет Ә.С. Менеджердің басқарушылық шешімдерді әзірлеу және қабылдау әдістерін талдау және бағалау.....	15
Жайшылықов Д.Д. Сыртқы экономикалық қызметті мемлекеттік реттеу теориясы.....	18
Жексенов Н.Б., Жумағалиев И.К. Өрт қауіпсіздігі және өртті сөндіру құралдарының жіктелуі.....	25
Зинченко Е.Е. Технические приемы воплощения музыкального образа произведения на начальном этапе обучения игре на фортепиано.....	31
Керімжанов Е.С., Муканова А.Б., Манасов Н.К. Обзор рынка зубных паст экстрактом полыни каменной (<i>Artemisia frigida</i> Willd).....	36
Мозер М.С., Тынгишева А.М. Теоретические подходы к исследованию денежных потоков предприятия.....	42
Муратбек Д.Н., Жунисбекова Д.А., Утепов Н.М., Такибаева Г.А. Исследование загрязнения водных ресурсов: причины и последствия.....	45
Несибеков К.Ж. Әлемдік басқару практикасындағы мемлекеттің қызметтер көрсету ерекшеліктері және шетелдік тәжірибе.....	52
Сенебай Г.С., Сейтова Ж.Д., Аширов М.З. Маркетинговый анализ ассортимента гомеопатических препаратов на фармацевтическом рынке Республики Казахстан.....	58
Таңатарұлы Ы. Маңғыстау облысындағы ауыл шаруашылығы өнімдерінің бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етуде мемлекеттік қолдауды жетілдіру.....	61
Туркменбай А.Т. Аймақтық экономиканы дамытудың мемлекеттік жүйесін жаңарту жолдары.....	65
Шошай Н.Ж., Мержоева А.А. Нан қалдықтары.....	71

Взаимно обратные числа

Чернецова Александра Валерьевна

КТУ «Средняя школа № 40 имени Д.М. Карбышева»

Раздел	Действия над обыкновенными дробями
Класс:	5
Тема урока	Взаимно обратные числа
Цели обучения в соответствии с учебной программой	5.1.1.12 знать определение взаимно обратных чисел; 5.1.2.22 находить число, обратное заданному числу
Цели урока	Понимает определение взаимно обратных чисел, понимает как находить число, обратное данному.

Этап урока/ Время	Действия педагога	Действия ученика	Оцен	Ресурсы
1 этап мотивация 5 минут	<p>Приветствие учащихся.</p> <p>Определение темы, целей урока, критериев успеха.</p> <p><i>Организационный момент</i></p> <p>Учитель приветствует учеников, проверяет готовность к уроку, желает успеха. Проводит психологическую игру «Мне в тебе нравится». Ученики осмысливают поставленную цель. Проводят игру «Мне в тебе нравится». Ученики называют хорошие качества своих одноклассников.</p> <p><i>Учитель:</i> Сегодня наш урок я хочу начать с мудрой пословицы казахского народа. <i>Оқусыз білім жоқ, білімсіз күнің жоқ.</i> <i>Нет жизни без знания, нет знания без учения.</i> Как вы её понимаете?</p>	<p>осмысление</p> <p>настраиваются на урок</p>		<p>Карточки с заданиями</p> <p>Презентация</p>
2 этап актуализация и осмысление знаний 15 минут	<p>Мотивационно-ориентировочная часть</p> <p>Актуализация опорных знаний</p> <p>В жизни вы часто сталкиваетесь с такими понятиями как скорость и время, скорость и расстояние. Как они связаны между собой? Что происходит с одной величиной при изменении другой? Если скорость увеличивается, то как изменяется время для прохождения какого-либо определённого расстояния? Это всё понятие предмета «физика», с которым вы встретитесь только в 7 классе. Мы сегодня на уроке будем знакомиться с родственным понятием, но для этого нам необходимо подготовиться.</p> <p>Мотивация урока</p>	<p>слушают учителя</p> <p>Отвечают на вопросы, выполняют задания</p>		<p>Карточки с заданиями</p> <p>Презентация</p> <p><i>Познавательные:</i> формирование интереса к данной теме;</p>

	<p>Игра «Найди себя», данная игра позволит создать коллаборативную среду и разделить класс на 4 группы. (учащимся класса в произвольном порядке предлагаются карточки с числами. По типу числа им необходимо распределиться по группам «Натуральное число», «Смешанное число», «Неправильная дробь», «Правильная дробь»).</p> <p><i>Задание группам:</i> Посмотрите, все ли правильно определили свою группу? В ходе решения заданий дается обратная связь: «ученик - ученик»</p> <p>Операционно-познавательная часть Игра «Каждый учит каждого». В течении 1 минуты каждый ученик индивидуально определяет неизвестное ему понятие.</p> <p><i>Карточка</i></p> <table border="1" data-bbox="304 853 844 1039"> <tr><td>«Натуральное число»</td></tr> <tr><td>«Смешанное число»</td></tr> <tr><td>«Неправильная дробь»</td></tr> <tr><td>«Взаимно обратные числа»</td></tr> <tr><td>«Правильная дробь»</td></tr> </table> <p>В течении 2 минут учащиеся свободно перемещаются по классу, образуя пары, сверяют ответы. В течении 2 минут учащиеся работают в группах, сверяя свои ответы. Делают вывод, что неизвестное им понятие – взаимно обратные числа.</p> <p>Работа в группах: Учащимся необходимо распределить карточки, установив соответствие: <i>понятие – число – определение.</i></p> <p>Защита работы групп. Каждая группа презентует число, соответствующее названию группы. Приводит свои примеры.</p> <table border="1" data-bbox="288 1554 970 1630"> <tr> <td>5</td> <td>$\frac{2}{5}$</td> <td>$3\frac{3}{7}$</td> <td>$\frac{9}{4}$</td> </tr> </table> <p>«Натуральное число» «Смешанное число» «Неправильная дробь» «Взаимно обратные числа» «Правильная дробь»</p> <p><i>Натуральные числа</i> - это числа, которые испол для счета.</p> <p><i>Смешанное число</i> состоит из целой и дробной ч</p> <p><i>Дробь называется правильной</i>, если ее числитель меньше знаменателя.</p>	«Натуральное число»	«Смешанное число»	«Неправильная дробь»	«Взаимно обратные числа»	«Правильная дробь»	5	$\frac{2}{5}$	$3\frac{3}{7}$	$\frac{9}{4}$	<p>выполняют задания</p> <p>Запись в тетрадь</p> <p>выполняют задания</p> <p>Разбирают совместно с учителем понятие</p>	<p>Самооценивание при рефлексии</p> <p>Взаимооценивание</p> <p>взаимооценивание по группам</p>	<p>рефлексия способов и условий действия.</p> <p>Анализ объектов и синтез</p> <p><i>Личностные</i> : самоопределение</p> <p><i>Коммуникативные</i>: уметь оформлять свои мысли в устной форме; слушать и понимать речь других</p> <p><i>Регулятивные</i> е планирование своей деятельности для решения поставленной задачи и контроль полученного результата</p>
«Натуральное число»													
«Смешанное число»													
«Неправильная дробь»													
«Взаимно обратные числа»													
«Правильная дробь»													
5	$\frac{2}{5}$	$3\frac{3}{7}$	$\frac{9}{4}$										

	<p>Дробь называется <i>неправильной</i>, если ее числитель больше знаменателя.</p>			
<p>3 этап применения знаний</p> <p>20 минут</p>	<p>Подводим итог. Неизвестное понятие и его определение. Записываем тему на доске.</p> <p>Практическая часть</p> <p>Фронтальная работа с классом. «Мозговой штурм». Учитель <i>предлагает учащимся пофантазировать и дать определение взаимно обратных чисел исходя из своей интуиции.</i> Каждое предложение учащихся должно поощряться учителем.</p> <p>Работа в группах по карточкам. В течении 2 минут необходимо выполнить задания, распределив по одному примеру каждому участнику группы. Ответы записать в карточке. После выполнения работы выполненная карточка передается соседней группе для проверки. Проверяется со слайда.</p> <div style="border: 1px solid black; padding: 10px; margin: 10px 0;"> $\frac{1}{12} \cdot 12 = 1$ $1\frac{1}{3} \cdot \frac{3}{4} = 1$ $2\frac{1}{2} \cdot 2 = 5$ $\frac{3}{5} \cdot \frac{5}{3} = 1$ $\frac{4}{7} \cdot \frac{7}{4} = 1$ $\frac{7}{7} \cdot \frac{7}{7} = 1$ </div> <p>Фронтальная работа с классом. Беседа. Учащимся <i>необходимо разбить примеры на две группы по определенному признаку.</i> Учитель должен направить беседу так, чтобы получить ответ: «При умножении чисел получена 1». «Молодцы! Это и есть определение взаимно обратных чисел, Совпал ли какой-нибудь ответ из предложенных Вами?» <i>Учитель проговаривает правило и по необходимости учащиеся записывают его.</i></p> <p>Отработка определения взаимно обратных чисел. Учащиеся индивидуально заполняют карточку (на слайде).</p> <p>Цифровой диктант. Установите истинно или ложно утверждение: данные пары чисел являются взаимно обратными. 1 и 1; 0 и 0; $\frac{2}{7}$ и $3\frac{1}{2}$; $2\frac{1}{2}$ и $\frac{3}{2}$; 3 и $\frac{1}{3}$</p>	<p>выполняют задания</p> <p>проговаривают свои предположения, делают выводы</p> <p>выполняют задания самостоятельно</p>	<p>ФО:</p> <p>Разбирают совместно с учителем понятие</p>	<p>Карточки с заданиями Презентация</p> <p><i>Познавательные</i> формирование интереса к данной теме; рефлексия способов и условий действия.</p> <p>Анализ объектов и синтез</p> <p><i>Личностные</i> : самоопределение</p> <p><i>Коммуникативные</i>: уметь оформлять свои мысли в устной форме; слушать и понимать речь других</p>

	<p>Сверяются в группе. Самопроверка со слайда. Фронтальная беседа с классом. Ответ: 1 0 1 0 1 Какие у вас возникли проблемы? Учитель просит объяснить каждый ответ. Особое внимание уделить проблемной ситуации: 0 и 0; 1 и 1. Подвести учащихся к тому, что у 0 нет обратного числа, а 1 является обратной самой себе.</p> <p>Новая тема. Нахождение числа, обратного данному.</p> <p>Приём «Ажурная пила». Работа в группах сменного состава. <i>Каждой группе предлагается правило нахождения числа, обратного данному (каждой группе свое правило).</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1) чтобы найти число, обратное правильной дроби, нужно числитель и знаменатель дроби поменять местами, выделить целую часть; 2) число, обратное натуральному числу, - это дробь, числитель которой 1, а знаменатель – само натуральное число. 3) чтобы найти число, обратное смешанному числу, надо его сначала перевести в неправильную дробь, а затем поменять местами числитель и знаменатель дроби. 4) чтобы найти число, обратное неправильной дроби, нужно числитель и знаменатель дроби поменять местами. <p><i>В течении 5 минут каждая группа работает по данному правилу и выполняет предложенные на карточке задания. Карточка должна быть отображена в каждой тетради.</i></p> <table border="1" data-bbox="300 1547 970 2054"> <thead> <tr> <th data-bbox="300 1547 683 1585">Правило</th> <th data-bbox="683 1547 970 1585">Образец и задание</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td data-bbox="300 1585 683 1827">Чтобы найти число, обратное правильной дроби, нужно числитель и знаменатель дроби поменять местами, выделить целую часть;</td> <td data-bbox="683 1585 970 1827"> $\frac{3}{5}$ и $1\frac{2}{3}$; $\frac{2}{7}$ и $3\frac{1}{2}$; $\frac{5}{3} = 1\frac{2}{3}$, $\frac{7}{2} = 3\frac{1}{2}$ $\frac{4}{7}$ и $\square\frac{6}{13}$ и \triangle </td> </tr> <tr> <td data-bbox="300 1827 683 2054">Число, обратное натуральному числу, - это дробь, числитель которой 1, а знаменатель – само натуральное число.</td> <td data-bbox="683 1827 970 2054"> 7 и $\frac{1}{7}$; 25 и $\frac{1}{25}$; 12 и \square 130 и \triangle </td> </tr> </tbody> </table>	Правило	Образец и задание	Чтобы найти число, обратное правильной дроби, нужно числитель и знаменатель дроби поменять местами, выделить целую часть;	$\frac{3}{5}$ и $1\frac{2}{3}$; $\frac{2}{7}$ и $3\frac{1}{2}$; $\frac{5}{3} = 1\frac{2}{3}$, $\frac{7}{2} = 3\frac{1}{2}$ $\frac{4}{7}$ и $\square\frac{6}{13}$ и \triangle	Число, обратное натуральному числу, - это дробь, числитель которой 1, а знаменатель – само натуральное число.	7 и $\frac{1}{7}$; 25 и $\frac{1}{25}$; 12 и \square 130 и \triangle	<p>Самопроверка</p> <p>выполняют задания самостоятельно</p> <p>выполняют задания в группах</p>	<p>взаимное оценивание по критерию (критерии учитель проговаривает)</p> <p>самопроверка в группе</p>	<p><i>Регулятивные</i> планирование своей деятельности для решения поставленной задачи и контроль полученного результата.</p> <p><i>Познавательные:</i> умение структурировать знания, выбирать способы решения задач, умение строить речевое высказывание, рефлексия способов и условий действия.</p> <p><i>Коммуникативные:</i></p>
Правило	Образец и задание									
Чтобы найти число, обратное правильной дроби, нужно числитель и знаменатель дроби поменять местами, выделить целую часть;	$\frac{3}{5}$ и $1\frac{2}{3}$; $\frac{2}{7}$ и $3\frac{1}{2}$; $\frac{5}{3} = 1\frac{2}{3}$, $\frac{7}{2} = 3\frac{1}{2}$ $\frac{4}{7}$ и $\square\frac{6}{13}$ и \triangle									
Число, обратное натуральному числу, - это дробь, числитель которой 1, а знаменатель – само натуральное число.	7 и $\frac{1}{7}$; 25 и $\frac{1}{25}$; 12 и \square 130 и \triangle									

	<p>Чтобы найти число, обратное смешанному числу, надо его сначала перевести в неправильную дробь, а затем поменять местами числитель и знаменатель дроби.</p> <p>Чтобы найти число, обратное неправильной дроби, нужно числитель и знаменатель дроби поменять местами.</p>	<p>$2\frac{2}{7} = \frac{16}{7}, \frac{16}{7}$ и $\frac{7}{16}$;</p> <p>$3\frac{1}{9} = \frac{28}{9}, \frac{28}{9}$ и $\frac{9}{28}$;</p> <p>$1\frac{3}{12}$ и <input type="text"/> $5\frac{2}{11}$ и <input type="text"/></p> <p>$\frac{12}{7}$ и $\frac{7}{12}$; $\frac{15}{8}$ и $\frac{8}{15}$;</p> <p>$\frac{14}{9}$; $\frac{21}{4}$ <input type="text"/> <input type="text"/></p>	<p>выполняют задания самостоятельно</p> <p>тельно</p>	<p>взаимное оценивание по критериям (критерии учитель проговаривает)</p>	<p>умение с достаточной полнотой и точностью выражать свои мысли.</p> <p><i>Коммуникативные:</i> управление поведением партнёра – контроль, коррекция, оценка действий партнёра.</p>									
<p>Следующим этапом учащиеся внутри групп рассчитываются до 4. Первые номера – в одну группу, вторые – в другую и т.д. Т.о. в группах нового состава представлены все 4 правила. В течении 10 минут учащиеся рассказывают правила членам группы. Сверяются в группе. Самопроверка со слайда.</p> <p>Индивидуальная работа. Учащимся предлагается самостоятельно выполнить карточку. <i>Найти взаимно обратные числа:</i></p> <table border="1" data-bbox="300 1041 970 1411"> <tr> <td>3</td> <td>$\frac{3}{5}$</td> </tr> <tr> <td>$\frac{3}{4}$</td> <td>$\frac{5}{9}$</td> </tr> <tr> <td>$1\frac{2}{3}$</td> <td>7</td> </tr> <tr> <td>$\frac{9}{5}$</td> <td>$1\frac{1}{3}$</td> </tr> <tr> <td>$\frac{1}{7}$</td> <td>$\frac{1}{3}$</td> </tr> </table> <p>Найти и исправить ошибку. Работа в парах. Учащиеся оказывают консультативную помощь одноклассникам.</p>	3	$\frac{3}{5}$	$\frac{3}{4}$	$\frac{5}{9}$	$1\frac{2}{3}$	7	$\frac{9}{5}$	$1\frac{1}{3}$	$\frac{1}{7}$	$\frac{1}{3}$				
3	$\frac{3}{5}$													
$\frac{3}{4}$	$\frac{5}{9}$													
$1\frac{2}{3}$	7													
$\frac{9}{5}$	$1\frac{1}{3}$													
$\frac{1}{7}$	$\frac{1}{3}$													
<p>4 этап конец урока 5 минут</p>	<p>Рефлексивно-оценочная часть Рефлексия. <i>Техника «Рефлексивная мишень»</i></p> <p>Обратная связь. Учитель предлагает учащимся наклеить стикер на тот номер задания, который для них был трудным.</p>	<p>рабочие тетради</p> <p>Стикеры</p>			<p>доска</p>									

1задан ие	2задан ие	3задан ие	4задан ие	5задан ие	6задан ие		
<p>Домашнее задание: Рекомендации учителя, по тем заданиям, которые больше всего имели затруднения у учащихся (ссылаясь на таблицу). Задания учебника: п 3.12, задание № 3; найти с помощью Интернет (справочников, родителей) сведения о взаимно обратных величинах из области «физика»; народные пословицы и поговорки, которые отражают суть взаимно обратных величин, например: «Кто больше всех спит, тот меньше всех живет»; «Кто больше знает, тот меньше спит»; «Кто мало говорит, тот больше делает»; «Кто много грозит, тот мало вредит».</p>							учебник

Жануарлар және тіршілік

Шахманова Батия Рамазановна

Көкшетау қаласы М. Ғабдуллин атындағы №3 көпсалалы гимназия

Бөлім: Жануарлар әлемі мен өсімдіктер дүниесі	МЕКТЕП: М. Ғабдуллин атындағы №3 көпсалалы гимназия
КҮНІ: 14.11.2022	Мұғалім: Шахманова Б.Р.
СЫНЫП: 5	Қатысқандар : Қатыспағандар:
Сабақтың тақырыбы:	Жануарлар және тіршілік
Оқу бағдарламасына сәйкес оқыту мақсаттары	5.4.3.1 тыңдалған мәтіннің мазмұнын түсіну, негізгі және қосымша ақпараттарды анықтау; 5.4.3.1 антоним, синонимдерді көркемдік ерекшеліктеріне сай қолдану.
Сабақ мақсаты	Барлық оқушылар: тыңдалған мәтіннің мазмұнын түсінеді, негізгі және қосымша ақпараттарды анықтау; Көпшілігі: тыңдалған мәтіннің мазмұнын түсінеді, негізгі қосымша ақпараттарды анықтау, антоним, синонимдерді көркемдік ерекшеліктеріне сай қолдану; Кейбір оқушылар: тыңдалған мәтіннің мазмұнын түсінеді, негізгі және қосымша ақпараттарды анықтау, антоним, синонимдерді көркемдік ерекшеліктеріне сай қолдану.
Бағалау критерийі	Жеке, жұптық, топтық тапсырмаларды орындай алады. Антоним, синонимдерді көркемдік ерекшеліктеріне сай қолданады.
Алдыңғы білім	12-тапсырма, сөздің тура және ауыспалы мағынасы. Үй тапсырмасын тексеру. Көршіңе әңгімелеп бер әдісі арқылы өткен тақырыпты пысықтау.

Жоспар:

Сабақтың кезеңі/ уақыт	Педагогтің әрекеті	Оқушының әрекеті	Бағалау	Ресурстар
<p>Сабақтың басы</p> <p>Сабақтың ортасы</p>	<p>Ұйымдастыру кезеңі: Оқушыларды түгендеп, зейінін сабаққа Сынып оқушылары түгенделеді. Сабақ мақсаты хабарланады.</p> <p>Топқа бөлу. оқушылардан конфет алуларын сұраймын. конфеттің түсіне қарай 3 топқа бөлінеді. 1 топ сары. 2 топ жасыл. 3 топ қызыл.</p> <p>Жағымды психологиялық ахуал қалыптастыру: Жүрек сыйлау арқылы тілек айту.</p> <p>Ыстық орындық әдісі бойынша сұрақтарға жауап беру.</p> <p>1. Жануарлар қайда тіршілік етеді? ОРМАНДА</p> <p>2. Жануарларды қандай екі топқа бөлеміз? жыртқыш және үй жануарлары.</p> <p>3. Жануарлардың адамдардан айырмашылығы? адамдарда сана сезімі болады.</p> <p>Ақбөкен қандай жануар?</p> <p>Топтағы президент бағалап отырады.</p> <p>Тыңдалым. 1 тапсырма. Бүркіт туралы мәтінді ұнтаспадан тында, тақырыбын қой, мәтін қандай стильде баяндалған.</p> <p>Тақырыбы: Құс патшасы</p> <p>Мәтін түрі: сипаттау.</p> <p>Мәтін стилі: публицистикалық стиль.</p> <p> Айтылым. Сұрақтарға жауап беріңіз.</p> <p>1. Қазақ халқы бүркітті қалай қастерлеген?</p> <p>2. Қазақ тілінде бүркітке қатысты қанша сөз бар?</p> <p>3. қыран бүркіт бейнеленген қандай затты білесіңдер?</p> <p>4. Бүркітке қатысты есімдерді атай аласыңдар ма?</p> <p>Дескриптор: Тыңдалған мәтін бойынша негізгі ақпаратты анықтайды. Мәтін мазмұны бойынша сұрақтарға жауап береді.</p> <p>Тілдік бағдардағы анықтамалармен</p>	<p>Оқушылар түгенделіп, сабаққа назары аударылады. Жағымды ахуал қалыптастыру.</p> <p>Оқушылар мәтінді тыңдайды; Сұрақтарға жауап береді.</p> <p>Берілген сөздерден</p>	<p>«Смайлик»</p> <p></p> <p>Өте жақсы Жақсы Орташа</p>	<p>5-сынып «Қазақ тілі» оқулығы</p> <p><u>Бүркіт туралы видеоролик</u></p> <p>https://www.youtube.com/watch?v=CDuZrIewVR4</p>

	<p>таныс болайық. Мағыналары бір біріне жақын, бірақ әртүрлі дыбысталып айтылатын сөздер синонимдер деп аталады.мысалы: ас тамақ, дәм тағам ауқат,өң түр түс келбет пішін ажар көрік кескін рең шырай;салмақты байыпты сабырлы ұстамды ;тез жылдам шапшаң;амандасу сәлемдесу. Қазақ тілі синонимдерге өте бай. Мағыналары бір біріне қарама қарсы болып келетін сөздер антонимдер деп аталады.мысалы:жақсы жаман;көңілді қапалы; ал бер; биік аласа;суық ыстық;күн түн.Антонимдер ойды әсерлі бейнелі түрде жеткізудің оңтайлы құралы. Айтылым. Төмендегі сөздердең синонимін және антонимін табыңыз. Алыс, бүгін,амандасу,тіл қаті,қуану,көп. Синоним: алыс шалғай. Антоним: алыс жақын Бүгін бұл күн бүгін ертең Амандасу сәлемдесу. Амандасу қоштасу Тіл қату сөйлеу тіл қату тіл қатпау Қуану шаттану қуану өкіну Көп мол. Көп аз Дескриптор:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Синоним,антонимдерді табады. 	<p>синоним, омонимдік мағынасын анықтайды;</p>	<p>Бағалау</p> <p> - төмен жауап;</p> <p> - жақсы жауап;</p> <p> - керемет жауап!</p>	
<p>Рефлексия</p>	<p>Кері байланыс: 3Қ әдісі Үй тапсырмасы: 10-тапсырма .Суреттерге қарап, тақырып қой.Не нәрсеге назарың ауды?Суреттеп жаз.</p>			
<p>Қорытынды: Белгілі ақын Тұманбай Молдағалиевтің «Қыран құс» атты өлеңімен аяқтаймын. Қыран құс Бақыттысың, қыран құс Бақытыңда шек бар ма Тағдырыңа айтасың ғой мың алғыс. Аспан барда, көк барда ...Шырқау көкте ойнаған Дауылдан да сен мықты. Сенен ғана үйренсем деп ойланам. Еркіндік пен ерлікті</p>				

Маңғыстау облысындағы халықты жұмыспен қамту саласындағы әлеуметтік жағдай

Бишен Айбаршын Жексенқызы

МНГМУ-22 магистранты

Yessenov University

Жұмыспен қамтуды арттыру және жұмыссыздықты азайту арқылы халық табысының өсуі Маңғыстау облысының әлеуметтік-экономикалық тұрақтылықтың маңызды шарттарының бірі болып табылады. Маңғыстау облысында жұмыссыздық деңгейі 5%, Жаңаөзенде – 5,5% құрайды. Облыстың жұмыспен қамту орталықтарында 17, 2 мың адам жұмыссыз ретінде тіркелген. Маңғыстауда жұмыссыздық мәселесін шешу үшін «Жұмыс жасаймын» өңірлік жобасын қоса алғанда, бірқатар шаралар жүзеге асырылуда. Осы жоба аясында 2022 жылы 1,3 млрд. теңге бөлінген. Бүгінде бұл бағдарлама бойынша 780 адам жұмыс істейді. Жұмысшылардың орташа жалақысы 240 мың теңгені құрайды.

2023 жылы 19,6 мың адамды жұмыспен қамту шаралары бойынша жұмысқа орналастыру жоспарланған. Осы мақсатта 10,2 млрд теңге қаржы бөлінген. Жұмыспен қамту орталықтарында тіркелген азаматтар үшін субсидияланатын жұмыс орындары ұйымдастырылған. Олар: «Жастар практикасы» «Алғашқы жұмыс орны», «ұрпақтар сабақтастығы», «Күміс жас» жобалары. Осы бағыттар бойынша ағымдағы жылы 7,8 мың адам уақытша жұмыс орындарымен қамтылады [1]. Бұдан бөлек, өңірде кәсіпкерлікті дамыту үшін халықтың осал топтарының өкілдеріне 400 АЕК (2023 жылы 1,38 млн теңге) көлемінде бизнес-идеяларын іске асыруға бағытталған «Бастау Бизнес» жобасы іске асырылуда. Сондай-ақ, кәсіпкерлікпен айналысамын дейтін жастарға 2,5% шағын несиелер ұсынылады. Бұл мақсатта арнайы 1,1 млрд теңге бөлінді. Оның аясында 415 жасқа қолдау көрсетіледі деп күтілуде. Сонымен қатар, биыл шағын және орта бизнесті дамыту мақсатында биыл «Mangystau business» өңірлік бағдарламасын іске асыру жоспарланған. Жоба аясында кәсібін жаңа бастаған жеке кәсіпкерлер жылдық 1% - бен 50 млн теңгеге дейін несие ала алады [2].

Өңір басшысы өз баяндамасында Маңғыстау облысының негізгі өнеркәсіптік саласы — химия өнеркәсібі, машина жасау, мұнай өнімдерін өңдеу, құрылыс салу индустриясы мен металлургия өнеркәсібі екенін атап өтті. 2022 жылдың қорытындысы бойынша өңірдің өнеркәсіптік өндіріс көлемі 3,1 трлн. теңгеге жеткен. Оның ішінде өнеркәсіптік өндірістің көлемі - 205 млрд теңге, яғни жалпы үлестің 6,6%-ы. Нұрлан Ноғаев өңірде пысықталып жатқан ірі жобалардың бірі «ҚазМұнайГаз ҰК» АҚ компаниясы ресейлік «Лукойл» мұнай компаниясымен бірлесіп іске асырып жатқан «Қаламқас-теңіз, Хазар және Әуезов» кен орындарын игеру жұмыстары екенін атап өтті. Жобаның құны 2,7 трлн. теңгені құрайды. Жобаны іске асырудың бастапқы кезеңінде 2 мың жұмыс орны құрылмақ. Ал мұнай өндіру 2028 жылы басталып, жылына 4 миллион

тоннаны құрамақ. Сондай-ақ, өңірде әлеуетті инвесторлармен полипропилен өндіру және металлургия зауытын салу жөніндегі жобаларды іске асыру бойынша келіссөздер жүргізілуде [3]. Егер бұл жоба оң шешімін тапса, оған 900 млрд. теңге инвестицияланып, құрылыс барысында 9 мың жұмыс орны құрылмақ. Ал нысан пайдалануға берілгеннен кейін 3 мыңнан астам тұрақты жұмыс орнымен қамтылмақ. Сондай-ақ, облыс әкімі Жаңаөзен қаласында өндірісті оқшаулау аясында алдағы уақытта ұзақ мерзімді шарттар жасасу арқылы 696 жаңа жұмыс орнын құру жоспарланып отырғанын айтты.

Нарықтық экономиканың негізгі талаптарының бірі азаматтардың шағын бизнесті дамыта отырып, өздерінің әл-ауқатын арттыру, мемлекеттен тәуелсіз болу мүмкіндігі. Кәсіппен айналысу және одан табыс табу — бұл барлық өркениетті елдерде қалыптасқан экономикалық тұжырымда. Мәселен, өткен жылы облыстың жұмыссыз азаматтарын жұмысқа орналастыру мақсатында үкіметтік деңгейдегі келіссөздер арқылы "Татнефть" компаниясы 600-ге жуық бос жұмыс орнын ұсынды. Алайда онда қазіргі уақытта тек 43 адам жұмыс істейді. Аймақта жұмыс орындары жетерлік, бірақ жұмыс істегісі келетіндер аз. Көбісі мұнай саласында жұмыс істегісі келеді, тұрғылықты жерін өзгерткісі келмейді. Бір жер тұрып, бір жерде жұмыс істегісі келеді. Алайда, қазір жаңа жағдайларға жағдайларда бейімделу керек. Әсіресе сіздің отбасыңыз болса, балаларыңыз өсіп келе жатса, уақытты босқа кетіргеннен гөрі мүмкіндікті пайдаланған дұрыс, - деді Нұрлан Ноғаев. Сонымен қатар, өңір басшысы мұнайдың бір кездері аяқталуы мүмкін екенін атап өтті. Сондықтан экономиканы әртараптандыруды одан әрі жандандыратын және экономикалық өсуге қосымша серпін беретін басқа да перспективтік салалар мен өсу нүктелерін зерттеу қажет (1- кесте).

1-кесте. Маңғыстау облысында жұмыспен қамтуды арттыру мен жұмыссыздық деңгейін азайтуға арналған бағдарламалар мен бағыттары

Қолдаудың бағыттары	Қолдаудың бағдарламалары
Жұмыс іздеуге кеңес беру және көмек	Бұл шаралар негізінен қысқа мерзімді жұмыссыздар үшін пайдалы, бірақ олар әлі де құнды рөл атқара алады. Жұмыссыздарды қолдау бойынша кеңес беру, соның ішінде кәсіптік оқыту, жұмыс табуға көмектесу, "мотивациялық" курстар және өтініш берушінің жеке қажеттіліктеріне сәйкес әлеуметтік қолдау көрсету болып табылады.
Жұмыс берушілерге субсидиялар	Мұндай бағдарламалар салыстырмалы түрде қымбат және кейде шаралар тиімсіз болып шығады. Субсидиялар байланыс орнатуы және жұмыс берушілерге әлеуетті қызметкерлерге деген қарым-қатынасына оң әсер етуі мүмкін. Дағдарыс жағдайында табысты қорғау саясаты және қызметкерлерді сақтау тәсілі ретінде өте тиімді
Оқу бағдарламалары	Әдетте жаттығу ұзақ мерзімді жағымды әсер береді, бірақ құны қымбат. Жұмыс орнында оқыту, жалпы бағдарламалар және кәсіптік оқыту жұмыссыздар үшін өте тиімді. Зерттеулер көрсеткендей, жалпы бағдарламалар дағдыларды жақсырақ сәйкестендіруге ықпал етеді, әсіресе еңбек нарығына алғашқы шығу кезінде, ал сертификатталған кәсіптік оқыту бағдарламалары жұмыс орнында немесе мектеп негізінде оқытумен бірге оқудан жұмысқа ауысуды жеңілдетуде өте ыңғайлы және тиімді.

Стартаптарды ынталандыру	Экономикалық өсу кезіндегі қолайлы іскерлік орта жағдайындағы максималды түрде жұмыс орындарын көбейту мақсатында жүргізіледі. Ынталандыру нәтижесінде жұмыс орындарын құру, халықтың өзін өзі жұмыспен қамтамасыз етуіне оң ықпалын береді.
Ескерту - [4] әдебиет негізінде автор құрастырған	

Сонымен, 1-кестеде көрсетілген қолдау бағдарламалары нарықтық экономикаға көшу және мезгіл-мезгіл қайталанатын дағдарыстық құбылыстардың Маңғыстау облысындағы еңбек нарығындағы жағдайды, қоғамның әлеуметтік-кәсіби құрылымын айтарлықтай өзгертті. Ендеше, Маңғыстау облысының еңбек нарығындағы соңғы 5 жылдағы жұмыспен қамтылған және жұмыссыз жүрген адамдар көрсеткіштерінің арасындағы заңдылықты және байланысын корреляциялық талдау бойынша анықтайық (2- кесте).

2-кесте. Маңғыстау облысы еңбек нарығы көрсеткіштеріне корреляциялық талдау

Жылдар	Жұмыспен қамтылған адамдар өсімі, мың адам (x)	Жұмыссыз жүрген адамдар, мың адам (y)	xу	xx	уу
2019	170,2	18,3	3114,6	28968,04	334,89
2020	172,0	17,7	3044,4	29584	313,29
2021	177,8	16,5	2933,7	31612,84	272,25
2022	194,1	14,9	2892,09	37674,81	222,01
2023	203,8	14,3	2914,34	41534,44	204,49
Ескерту - [5] әдебиет негізінде автор құрастырған					

Қорытындылай келе, талдаулардың нәтижесіне сүйене отырып, Маңғыстау облысындағы жағдайды жақсарту үшін аймақтық еңбек нарығында таяу перспективада мынадай халықты жұмыспен қамтудың белсенді саясатының бағыттарын жүзеге асыру қажет:

- жұмыссыздық санының өсуін тежеу, қиын жағдайлардың алдын алу;
- ұзақ мерзімді жұмыссыздықтың алдын алу бойынша шаралар қабылдау;
- оқыту жүйесін жетілдіру арқылы еңбек ресурстарының сапасын дамыту;
- кадрларды қайта даярлау және біліктілігін арттыру;
- оң нәтижеге бағытталған сараланған көші-қон саясатын жүргізу;
- халықтың аумақтық қозғалысы, көшіп-қонушыларды жайластыру [6].

Қазіргі таңда Қазақстан Республикасының заңдарына сәйкес халықты еңбекпен қамтуға жауап беретін заңдық мекеме бар. «Маңғыстау аудандық жұмыспен қамту, әлеуметтік бағдарламалар және азаматтық хал актілерін тіркеу бөлімі» мемлекеттік мекемесінің миссиясы: жұмыспен қамту, әлеуметтік бағдарламалар және азаматтық хал актілерін тіркеу салаларында мемлекеттік саясатты жүргізу және функцияларды жүзеге асыру болып табылады. Сонымен қоса өз құзіреті шегінде және Қазақстан Республикасының заңдарында белгіленген тәртіппен жұмыссыздарды және мүгедектерді кәсіби оқыту жұмыстарын ұйымдастыру, жұмыс орындарына деген қажеттілікті анықтау, осы

мақсатқа бюджеттен бөлінген қаражаттың пайдалануына бақылау жасау, оқу орындарымен және өндірісте оқыту үшін кәсіпорындармен шаруашылық есептік келісім шарт жасау, оқыту мерзімдері мен конкурс шарттарының сақталуына бақылауды жүзеге асыруды қамтамасыз етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Г. Красноженова, Управление трудовыми ресурсами, // Уч. пособие: управление трудовыми ресурсами, изд. Инфра-М. Минск, 2010г. 83б.
2. Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросының 2016-2021 жылдар аралығындағы статистикалық есебі [Электрондық ресурс] // Кіру режимі: <https://stat.gov.kz/>
3. Қазақстан Республикасы жұмыспен қамту және әлеуметтік бағдарламалар бөлімі мемлекеттік мекемесінен алынған құжаттар негізінде
4. Маңғыстау облысы әкімдігі сайтынан жыл сайынғы есебі, [Электрондық ресурс] // Кіру режимі: <https://www.gov.kz/memleket/entities/mangystau?lang=kk>
5. Маңғыстау облысының жұмыспен қамтуды үйлестіру және әлеуметтік бағдарламалар басқармасы [Электрондық ресурс] // Кіру режимі: <https://www.gov.kz/memleket/entities/mangystau-soc?lang=kk>
6. ҚР Еңбек нарығы аналитикалық порталы [Электрондық ресурс] // Кіру режимі: <https://www.kdb.kz/kz/analytics/analytical-portal-of-the-labor-market-of-the-RK/>

Менеджердің басқарушылық шешімдерді әзірлеу және қабылдау әдістерін талдау және бағалау

Енсебаев Нурболат Асылханович

*«Қ.Құлажанов атындағы Қазақ технология және бизнес университеті» АҚ
«Менеджмент» мамандығының 2 курс магистранты,*

Ғылыми жетекшісі

Бақтымбет Әсем Серікқызы

э.ғ.к., қауымдастырылған профессор

Басқару шешімі-бұл талдау, болжау, оңтайландыру, экономикалық негіздеу және басқару жүйесінің нақты мақсатына жетудің көптеген нұсқаларынан балама таңдау нәтижесі.

Сыртқы ортадағы өзгерістерге байланысты және ескере отырып, басқарушылық шешімдерді жоспарлау және қабылдау қабілеті қазіргі уақытта табысты бизнес шарттарының бірі болып табылады. Оның әлеуеті туралы нақты шешім қабылдау кәсіпорын стратегиясын анықтаудың шарты болып табылады

Кәсіпорын туралы ақпарат менеджерге ішкі мүмкіндіктерді, компанияның алға қойған мақсаттарына жету үшін бәсекелестікке сене алатын әлеуетін анықтау үшін қажет.

Басқарушылық шешімдер - бұл, ең алдымен, басқарылатын жүйенің жұмыс істеуінің объективті заңдылықтарын білуге және мақсатқа жетуге бағытталған оның жай-күйі туралы басқарушылық ақпаратты талдауға негізделген басқару субъектісінің шығармашылық және ерікті әсері.

Кейде компанияның мақсаты тиімсіз мотивациямен анықталады. Бұл дегенді білдірмейді фирма табысы, оның қаржылық істер. Алдыңғы жағдайлардағыдай, компания тек оның кірістілігі жағдайында өмір сүре алады. Табысты көбейтудің орнына, пайда нормасының өсуі басқа көрсеткіштермен көрінеді:

- нарықтағы позиция, көбінесе нарықтық көшбасшылыққа деген ұмтылыспен байланысты;
- қызметкерлердің әл-ауқатының жағдайы және қызметкерлер арасында жақсы қарым-қатынасты дамыту;
- қоғамдық жауапкершілік және ұйымның имиджі;
- техникалық тиімділік, еңбек өнімділігінің жоғары деңгейі, ғылыми зерттеулер мен әзірлемелерге ерекше назар аудару;
- өндіріс шығындарын азайту және т. б.

Кейбір мақсаттар мен олардың ұйымдастыру көрсеткіштерін белгілеудегі негізгі кемшіліктер 1-кестеде келтірілген.

Кесте 1. Кәсіпорынның мақсаттарын қоюдағы негізгі кемшіліктер

Мақсаты	Көрсеткіштер	Кемшіліктері
1.Пайданы ұлғайту	Ақшалай көріністегі пайданың үлкен саны	1.Тәуекелді елемеу
2.Акционерлік капиталды барынша ұлғайту	Жай акциялардың ең жоғары бағамы	2. Қысқа мерзімге бағдарлау
3. Істердің қазіргі жағдайын қанағаттандыру	Әрқайсысын қанағаттандыру және қазіргі жағдайды қолдау	3. Менеджментпен есептесуге болмайды
4. Басқарушылық сыйақыны барынша арттыру	Ең көп жалақы	4. Шұғыл ресурстарға қажеттілік
5.Әлеуметтік жауапкершілік	Әлеуметтік жауапкершілікке қол жеткізу	1. Сіз басқарудың бұзылуын тудыруы мүмкін.
Ескерту. Дереккөз негізінде жасалған [7]		

Ұйымның құрылымы — бұл ұйымның мақсаттарына тиімді қол жеткізуге мүмкіндік беретін нысанда құрылған басқару деңгейлері мен функционалды салалардың логикалық байланысы[7].

Бұл анықтамада екі негізгі тұжырымдама бар:

- еңбек бөлінісі;
- бақылау саласы.

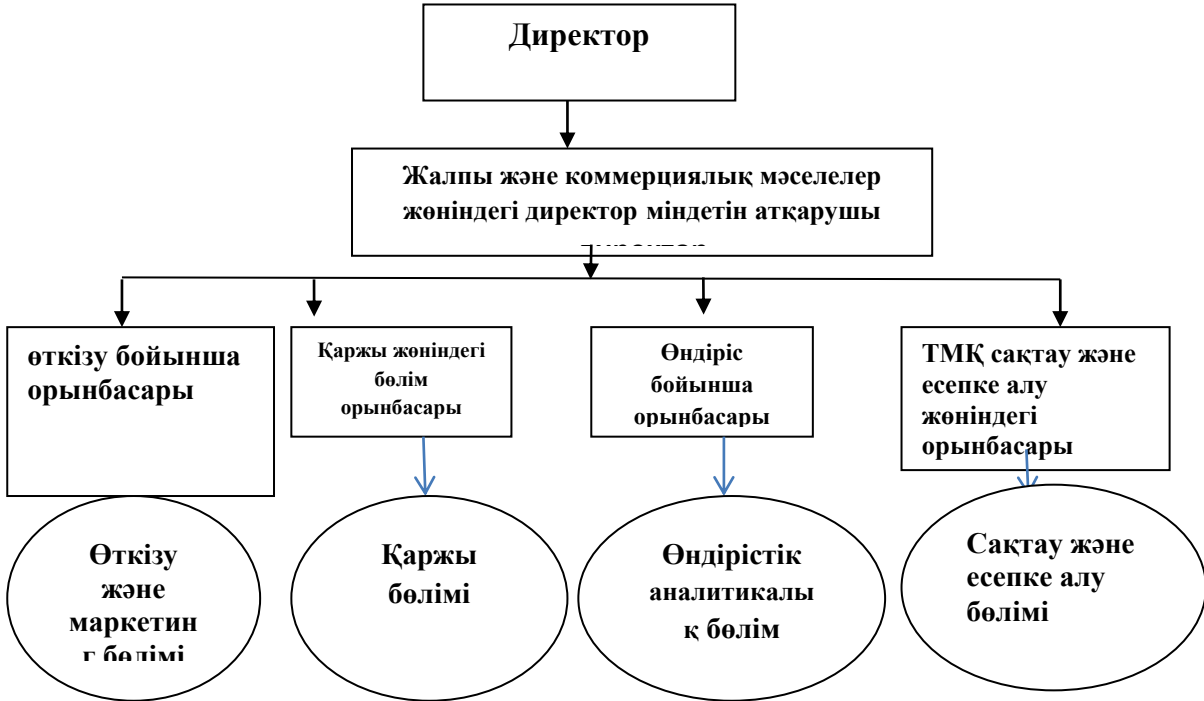
Қазіргі заманғы ұйымдардың көпшілігінде еңбек бөлінісі жұмыс бар адамдар арасында кездейсоқ бөлінуді білдірмейді. Өзіне тән ерекшелігі-мамандандырылған еңбек бөлінісі-бұл жұмысты мамандарға, яғни ұйым тұрғысынан оны біртұтас тұтас ретінде жақсы орындай алатын адамдарға

шоғырландыру. Маркетинг, қаржы және өндіріс бойынша сарапшылар арасында басқарушылық еңбектің бөлінуі осының айқын мысалы болып табылады

Қазіргі компаниялардағы ұйымдық құрылымды талдау.

Басқарудың ұйымдық құрылымы сызықтық құрылыммен ұсынылған (2-сурет).

Сурет 2 - Компанияны басқарудың ұйымдық құрылымы

Ескерту: автормен жасалған

Басқарушылық функцияларды жүзеге асыруға уәкілетті тұлғалар: ЖШС директоры, атқарушы директор, директордың маркетинг, қаржы мәселелері, өндіріс және персоналмен жұмыс жөніндегі орынбасарлары болып табылады.

Ішкі ортаны талдау компанияның өз мақсаттарына жету процесінде бәсекелестікте сене алатын мүмкіндіктерін, әлеуетін ашады. Бұл сонымен қатар ұйымның мақсаттарын жақсырақ түсінуге, миссияны дұрыс тұжырымдауға, яғни компанияның мәні мен бағыттарын анықтауға мүмкіндік береді. Ұйым қоршаған ортаға өнім шығарып қана қоймай, сонымен қатар өз мүшелеріне жұмыс беріп, пайдаға қатысуға мүмкіндік беріп, оларды әлеуметтік кепілдіктермен және т. б. қамтамасыз ете отырып, өмір сүру мүмкіндігін қамтамасыз ететінін әрқашан есте ұстаған жөн.

Басқарушылық шешімдерді қабылдау процесін жетілдіруге және тиісінше қабылданатын шешімдердің сапасын арттыруға ғылыми тәсілді, шешімдерді қабылдаудың модельдері мен әдістерін пайдалану есебінен қол жеткізіледі.

Менеджердің шешім қабылдау қажеттілігі адам қызметінің саналы және мақсатты сипатымен түсіндіріледі, басқару процесінің барлық кезеңдерін деп айда болады және кез-келген басқару функциясының бір бөлігін құрайды.

Ұйымдарда шешім қабылдау (басқару) жеке адамды таңдаудан бір қатар айырмашылықтарға ие, өйткені бұл жеке емес, топтық процесс.

Қабылданған шешімдердің сипатына менеджердің толықтығымен сенімді ақпарат дәрежесі үлкен әсер етеді. Осыған байланысты шешімдер сенімділік (детерминистік шешімдер) және тәуекел немесе белгісіздік (ықтималды шешімдер) жағдайында қабылдануы мүмкін.

Қазіргі менеджмент мәселелерінің жан-жақты сипаты оларды жан-жақты, жан-жақты талдауды қажет етеді, яғни менеджерлер мен мамандар тобының қатысуы, бұл шешім қабылдаудың алқалы формаларының кеңеюіне әкеледі.

Шешім қабылдау бір уақытты әрекет емес, белгілі бір ұзақтығымен құрылымы бар процестің нәтижесі. Шешім қабылдау процесі-ұйымның мәселелерін шешуге бағытталған және жағдайды талдаудан, баламалар жасаудан, олардың ішінен ең жақсысын таңдаудан және оны жүзеге асырудан тұратын басқару субъектісінің әрекеттерінің циклдік реттілігі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1 Интернет- ресурс: <http://mirznanii.com>

2О. В. Русецкая, Л. А. Трофимова, Е. В. Песоцкая. Теория организации: учебник для академического бакалавриата — М.: Издательство Юрайт, 2014. — 391 с.

3 О.С. Виханский, А.И. Наумов. Менеджмент: Учебник - 6-е изд., перераб. и доп. - М.: Магистр: НИЦ ИНФРА-М, 2014. - 656 с.

4Боумен К. Основы стратегического менеджмента. Пер. с англ.- М.:ЮНИТИ, 2013.-486с.

5 М.Мескон, М.Альберт, Ф.Хедоури. Основы менеджмента. Интернет-ресурс: <http://management-books.biz/>

6 Интернет- ресурс: <https://infopedia.su/>

Сыртқы экономикалық қызметті мемлекеттік реттеу теориясы

Жайшылықов Дәуіт Дауылбайұлы

МНГМУ 22-1 магистранты

Yessenov University

Қазақстан Республикасының сыртқы экономикалық қызметіне тарихи шолу 1991 жылы тәуелсіздік алғаннан бері Қазақстан Республикасы сыртқы экономикалық саясатында елеулі өзгерістерге ұшырады. Тәуелсіздіктің алғашқы жылдарында ел алдында өтпелі кезең қиындықтары, оның ішінде бұрынғы кеңестік экономикалық жүйенің жойылуы және жаңа халықаралық экономикалық байланыстарды іздеу қажеттілігі туындады.

Тәуелсіздіктің алғашқы кезеңінде өзіндік сауда инфрақұрылымын құру, шетел инвестициясын тарту және дипломатиялық қарым-қатынастарды орнату қадамдары жасалды. Қазақстан өз экономикасын әртараптандыруға және әлемдік нарықта ойыншы болуға ұмтылып, әлемдік сауда қатынастарының белсенді қатысушысына айналды.

1990 жылдардың ортасы Қазақстанның бірқатар маңызды халықаралық келісімдерге, соның ішінде ТМД-ға қосылуына қол қоюымен ерекшеленді, бұл елдің сыртқы экономикалық стратегиясына елеулі әсер етті. Сонымен қатар, экономикалық реформалар мен арнайы экономикалық аймақтардың құрылуы шетелдік инвесторларды тартуға және мұнай-газ секторын дамытуға көмектесті.

Одан кейінгі онжылдықтарда Қазақстан негізгі жаһандық ойыншылармен экономикалық байланыстарды тереңдете түсті және әлемдік сауда процестеріне белсенді түрде қатысты. Елдің сыртқы экономикалық қызметі оның экономикалық өсімі мен дамуының маңызды катализаторына айналды, ал көршілес елдермен және жаһандық экономикалық серіктестермен стратегиялық серіктестік бүгінгі таңда Қазақстанның сыртқы экономикалық саясатының контурын қалыптастыруды жалғастыруда.

XXI ғасырдың басында Қазақстан тұрақты экономикалық өсуді бастан өткерді, бұл ішінара энергия ресурстарына әлемдік бағаның серпінімен айқындалды. Мұнай мен газ экспорты ел үшін маңызды табыс көзіне айналды, энергетика саласында жаңа жобалар белсенді түрде дамыды.

Қаржы дағдарысы және шикізат бағасының құбылуы сияқты жаһандық сын-қатерлерді ескере отырып, Қазақстан экономикасын әртараптандыруға және ауыл шаруашылығы, туризм және ақпараттық технологиялар сияқты басқа салаларда өз орнын нығайтуға ұмтылды. Осы кезеңде Азия, Еуропа және Таяу Шығыс елдерімен сауда серіктестігін дамытуға да назар аударылды.

Бүгінгі таңда Қазақстан Республикасының сыртқы экономикалық қызметі оның экономикалық дамуының негізгі факторы болып қала береді. Еліміз Еуразиялық экономикалық одақ сияқты интеграциялық үдерістерге белсенді түрде қатысып, сауда-экономикалық байланыстар географиясын кеңейтуді жалғастыруда.

Дегенмен, жаһандық экономикадағы өзгерістер, бәсекеге қабілеттілік пен тұрақтылықты арттыру қажеттілігі сияқты бірқатар міндеттер бар. Сыртқы экономикалық қызметтің жаңа стратегияларын әзірлеу және инновацияларды қолдау Қазақстан үшін әлемдік аренада өз позициясын сақтау және нығайтудағы басымдықтарға айналуда.

Қазақстанның сыртқы экономикалық қызметін дамытудың заманауи сын-қатерлері мен перспективалары жағдайында елде тұрақты даму және инновациялық өсу стратегиялары белсенді түрде әзірленуде және жүзеге асырылуда. Білім және ғылым саласындағы реформалар, ісін жаңа бастаған кәсіпкерлерді қолдау, сондай-ақ қолайлы инвестициялық ахуал жасау экономиканы әртараптандыруға және оның бәсекеге қабілеттілігін арттыруға бағытталған негізгі бағыттарға айналуда.

Сонымен қатар, Қазақстан халықаралық сауда қатынастарына белсенді қатысуды және дүние жүзіндегі серіктестермен ынтымақтастықты сақтауды жалғастыруда. Өнімдер мен қызметтердің экспортына жәрдемдесу, транзиттік бағыттарды дамыту және жаңа нарықтарды іздеу сыртқы экономикалық даму стратегиясының маңызды элементтеріне айналуда.

Елдің әлемдік аренада оң имиджін қалыптастыруға көп қырлы дипломатия және халықаралық экономикалық ұйымдарға белсенді қатысу да ықпал етеді. Қазақстан екіжақты және көпжақты келісімдер шеңберінде мемлекеттермен ынтымақтастықты қолдауды жалғастыруда, бұл сыртқы сауда операциялары мен инвестициялық жобалардың мүмкіндіктерін кеңейтуге көмектеседі.

Осылайша, Қазақстан Республикасының сыртқы экономикалық қызметі дамуын жалғастыруда, еліміз ұзақ мерзімді өркендеуге және жаһандық экономикадағы позициясын нығайтуға ықпал ететін тұрақты және инновациялық стратегияларды әзірлеуге бағытталған.

Мысалы, соңғы жылдары Қазақстан Жаңа Жібек жолы сияқты бастамаларда шешуші рөл атқара отырып, өз аумағы арқылы көліктік транзиттік инфрақұрылымды белсенді түрде дамытып келеді. Бұл еліміздің Азия мен Еуропа арасындағы жүк тасымалының маңызды көлік торабы болуына мүмкіндік беріп, транзиттік сауданың жаңа мүмкіндіктерін ашады.

Сонымен қатар, экономиканы әртараптандыру мақсатында Қазақстанда ақпараттық технологиялар мен жасыл энергетика сияқты секторлар белсенді түрде дамып келеді. Осы салаларға шетелдік инвестицияларды тарту және ісін жаңа бастаған кәсіпкерлерді қолдау инновациялық экономикалық ортаны құруға ықпал етеді.

Қазақстан Республикасының сыртқы экономикалық қызметінің дамуының негізгі кезеңдері:

1. Тәуелсіздік кезеңі (1991-1999 ж.):

- Реформалардың басталуы. 1991 жылы тәуелсіздік алғаннан кейін Қазақстан нарықтық жүйеге көшуге бағытталған экономикалық реформалардың басталуына куә болды.

- Сауда инфрақұрылымын құру. Ел өзінің сауда инфрақұрылымын құру және басқа елдермен сауда байланыстарын орнату бойынша белсенді жұмыс жүргізді.

2. Өтпелі кезең (2000-2005):

- Энергетика саласы. Жаңа кен орындарын игеру және инфрақұрылымды жаңғырту үшін шетелдік инвестицияларды тарта отырып, мұнай-газ секторын дамытуға басты назар аударылды.

- Экономиканы әртараптандыру. Ел экономиканы әртараптандыруға талпыныс жасай бастады, ауыл шаруашылығы мен өнеркәсіптік емес секторларды дамытуға көңіл бөлінді.

3. Әлемдік экономикаға интеграция (2006-2014 жж.):

- ресурстарды экспорттау. Қазақстан әлемдік нарықтарға белсенді түрде қатысып, энергия экспортын ұлғайтып, әлемдік деңгейде мұнай мен газдың маңызды жеткізушісі болды.

- Инвестицияларды тарту. Ел экономиканың әртүрлі салаларына шетелдік инвестицияларды белсенді түрде тартып, инфрақұрылымдық жобаларды ынталандырып, өндіріс орындарын жаңғыртуда.

4. Әртараптандыруға баса назар аудару (2015 жылдан бастап):

- Инновация және технология. Қазақстан экономиканың инновациялық және жоғары технологиялық секторларын, оның ішінде ақпараттық технологияларды дамыту бойынша жұмысты күшейтті.

- Транзитті дамыту. Ел жаһандық сауда ағындары үшін көліктік-логистикалық мүмкіндіктерді дамытатын негізгі транзиттік хабқа айналу мақсат етіп отыр.

5. Заманауи міндеттер мен стратегиялар (соңғы жылдар):

- Тұрақтылық және инновация. Жаһандық сын-қатерлер, оның ішінде шикізат бағасының ауытқуы жағдайында Қазақстан экономиканың тұрақтылығын арттыруға және инновацияларды енгізуге ерекше көңіл бөлуде.

- халықаралық бастамаларға қатысу. Еліміз «Жаңа Жібек жолы» сияқты халықаралық бастамаларға белсенді қатысуды жалғастыруда және негізгі экономикалық серіктестермен ынтымақтастықты тереңдетуде.

6. Сауда мен инвестицияның трансформациясы (соңғы жылдар):

- Сауда серіктестерін әртараптандыру. Қазақстан белгілі бір нарықтарға тәуелділікті азайту үшін әртүрлі елдермен және аймақтармен қарым-қатынасты нығайта отырып, өзінің сауда серіктестерінің географиясын кеңейтуге ұмтылуда.

- Инфрақұрылымға инвестиция тарту. Көлік дәліздері мен энергетикалық мегажобалар сияқты инфрақұрылымдық жобаларға назар аудару инвестиция тартуға және елдің экономикалық базасын нығайтуға көмектеседі.

7. Экологиялық тұрақты даму:

- Жасыл экономика. Сыртқы экономикалық қызметтің стратегиялық бағыты экологиялық таза технологиялар мен тәсілдерді белсенді енгізе отырып, жасыл экономикаға көшуді қамтиды.

- Климаттық бастамалар саласындағы ынтымақтастық. Қазақстан климаттың өзгеруімен күресу және жасыл технологияларды енгізу бойынша халықаралық күш-жігерге белсенді қатысуда.

8. Инвестициялық ахуалды жақсарту шаралары:

- Заңнамадағы реформалар. Бизнес-процестерді жеңілдету, инвесторлардың құқықтарын қорғау және қолайлы инвестициялық ахуал жасау бойынша шаралар қабылдау.

- инновацияны ынталандыру. Инновацияларды және жаңа технологияларды дамытуды қолдау бойынша шаралар мен ынталандыруларды жүзеге асыру.

Осылайша, Қазақстанның сыртқы экономикалық қызметінің дамуы әлемдік экономиканың заманауи сын-қатерлері мен мүмкіндіктері жағдайында тұрақты және теңгерімді дамуға бағытталған дәстүрлі секторларды да, инновациялық бағыттарды да қамтитын серпінді процесс болып табылады.

Қазақстан Республикасының сыртқы экономикалық қызметі жағдайында экспорт пен импортты қолдаудағы мемлекеттің рөлі халықаралық сауданы

ынталандыруға және тұрақты экономикалық өсуді қамтамасыз етуге бағытталған бірқатар стратегиялық шараларды қамтиды. Міне, осы рөлдің кейбір аспектілері:

1. Заңнамалық және институционалдық база:

- Сауда саясатын дамыту. Мемлекет сыртқы экономикалық қызметтің стратегиялық бағыттарын сауда саясатын, оның ішінде тарифтік кедергілерді, сауда келісімдерін және валюталық операцияларды реттеуді әзірлеу және реттеу арқылы анықтайды.

- Институционалдық қолдауды құру. «KAZAKHINVEST» экспорт және инвестициялар жөніндегі ұлттық агенттігі сияқты сыртқы сауда операцияларын үйлестіруге және қолдауға жауапты арнайы мекемелер мен ведомстволар құрылуда.

2. Қаржылық қолдау:

- Экспорттық несиелер мен кепілдіктер. Мемлекет экспорттаушыларға қолайлы несиелер, тәуекелдерді сақтандыру және кепілдіктер түрінде қаржылық қолдау көрсетеді, бұл экспорттың кеңеюіне ықпал етеді.

- Импортты ынталандыру. Мемлекет стратегиялық маңызы бар тауарлардың импортын жеңілдету үшін импорттаушыларға жеңілдікті несиелер немесе субсидиялар сияқты қаржылық ынталандырулар бере алады.

3. Инфрақұрылымды дамыту:

- Көлік-логистикалық мүмкіндіктер. Үкімет сауда ағындарын жеңілдету және логистикалық шығындарды азайту үшін порттарды, темір жолдарды және автомобиль жолдарын қоса алғанда, көлік инфрақұрылымын дамытуға инвестиция салуда.

- Кедендік рәсімдер. Жақсартылған кедендік рәсімдер және экспорттық және импорттық операцияларды жүргізу уақытының қысқаруы сауданың тиімдірек болуына ықпал етеді.

4. Халықаралық келіссөздер жүргізу:

- Дүниежүзілік сауда ұйымдарына қатысу. Мемлекет өз мүддесін қорғау және әлемдік нарықтарға қолжетімділікті кеңейту үшін Дүниежүзілік сауда ұйымы (ДСҰ) сияқты жаһандық сауда ұйымдары аясындағы келіссөздер мен келісімдерге белсенді түрде қатысады.

- Екіжақты және көпжақты келісімдерге қол қою. Қазақстан келісімдерге қол қою, сауда мен инвестиция үшін қолайлы жағдай жасау арқылы басқа елдермен ынтымақтастықты белсенді дамытуға ұмтылуда.

5. Білім беру және кеңес беру:

- Білім беру бағдарламалары мен консультациялар. Үкімет сыртқы сауда және халықаралық бизнес бойынша білім беру бағдарламалары мен кеңестер беру арқылы кәсіпкерлер мен экспорттаушыларды оқытуға қолдау көрсетеді.

6. Инновация мен өнім сапасын ынталандыру:

- Ғылыми-техникалық қамтамасыз ету. Үкімет өнім сапасы мен әлемдік нарықта бәсекеге қабілеттілігін арттыруға жәрдемдесетін ғылыми зерттеулер мен технологиялық даму үшін бағдарламалар мен ынталандырулар жасайды.

Жалпы алғанда, мемлекеттің Қазақстанның сыртқы экономикалық қызметін қолдаудағы рөлі экспортты ынталандыруға, сыртқы сауда операцияларының

тұрақтылығын қамтамасыз етуге және әлемдік экономикаға тиімді интеграциялану үшін жағдай жасауға бағытталған қызметтің кең ауқымын қамтиды.

Қазақстан мемлекеті жүзеге асырған шаралардың мысалдары:

1. Экспорттық несиелер мен кепілдіктер:

- Мемлекет экспорттаушыларға халықаралық операцияларды қолдау үшін жеңілдікті несиелер мен тәуекелдерді сақтандырумен қамтамасыз етеді.

- Қаржылық қолдау бағдарламалары тауарлар мен қызметтердің экспортын ынталандыруға, оның ішінде шағын және орта кәсіпкерлікті қаржыландырудың қолжетімділігін қамтамасыз етуге бағытталған.

2. Инфрақұрылымдық инвестициялар:

- Сауда ағындарын жеңілдету және логистикалық шығындарды азайту мақсатында халықаралық транзиттік дәліздерді салу сияқты порттар мен көлік инфрақұрылымын дамытуға инвестициялар.

- Экспорттық-импорттық операциялар бойынша уақыт пен шығындарды қысқарту үшін кедендік рәсімдерді жетілдіру.

3. Инновациялар мен зерттеулерді қолдау:

- Өнім сапасын арттыруға және инновациялық технологияларды енгізуге бағытталған ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстарды қаржыландыру.

- жоғары технологиялық секторларды дамыту үшін инновациялық стартаптар мен технопарктерді құруға жәрдемдесу.

4. Білім беру бағдарламалары мен консультациялар:

- Әлемдік нарық талаптарын ескере отырып, бизнес қауымдастығы үшін білім беру бағдарламалары мен тренингтер өткізу.

- Сыртқы сауда мәселелері бойынша, оның ішінде халықаралық стандарттар мен нормаларды сақтау мәселелері бойынша кәсіпкерлерге кеңес беру.

5. Дүниежүзілік сауда ұйымдары мен келісімдерге қатысу:

- Қазақстанның мүдделерін қорғау және әлемдік нарықтағы мүмкіндіктерді кеңейту мақсатында Дүниежүзілік сауда ұйымы (ДСҰ) аясындағы келіссөздерге және келісімдерге қол қоюға белсенді қатысу.

- Сауда қатынастарын кеңейту үшін екіжақты және көпжақты сауда келісімдеріне қол қою.

6. Экологиялық таза экспортты ынталандыру:

- жасыл экономика стандарттарына сәйкес келетін тауарлар мен қызметтердің экспортын ынталандыру шараларын енгізу.

- Тұрақты даму және қоршаған ортаға әсерді азайту жөніндегі халықаралық бастамаларға қатысу.

Бұл шаралар Қазақстан мемлекетінің сыртқы экономикалық қызметті қолдауға, сауданы ілгерілетуге, инновацияны ынталандыруға және кәсіпкерлік үшін қолайлы жағдайлар жасауға жан-жақты көзқарасын көрсетеді.

Қорытынды:

Қорытындылай келе, Қазақстан Республикасының сыртқы экономикалық қызметі тұрақты экономикалық өсуге және елдің әлемдік экономикадағы позициясын нығайтуға бағытталған күрделі және серпінді процесс екенін атап өтуге болады. Бұл тұрғыдағы мемлекеттің рөлі сыртқы сауда қызметінің әртүрлі аспектілерін қамтитын көптеген саясаттар мен қолдау шаралары арқылы көрінеді.

Қазақстан нарықтық экономикаға көшу кезеңінде тәуелсіздіктің алғашқы жылдарынан бастап экономикалық өсуді ынталандыру үшін сауданы дамытуға және шетелдік инвестицияларды тартуға белсенді түрде ұмтылды. Сыртқы сауда операцияларының тиімділігін қамтамасыз ету үшін экономиканы әртараптандыруға, инновацияларды ілгерілетуге және инфрақұрылымды жақсартуға ерекше назар аударылды.

Сыртқы экономикалық қызмет дамуының қазіргі кезеңі әртүрлі елдермен ынтымақтастықты тереңдету, сауда-экономикалық байланыстарды кеңейту, сондай-ақ Жаңа Жібек жолы сияқты жаһандық бастамаларға белсенді қатысуды қамтиды. Қазақстан энергия экспортын ұлғайтуға ғана емес, сонымен қатар жоғары технологиялық және экологиялық тұрақты секторларды дамытуға да назар аударып отыр.

Бұл үдерістегі мемлекеттің рөлі бизнеске қолайлы жағдай жасау, қаржылық және инфрақұрылымдық қолдау көрсету, халықаралық сауда ұйымдарына қатысу және әлемдік нарықтардағы позицияларды нығайту туралы келісімдерге қол қою арқылы көрінеді. Инновацияларды ынталандыру, өнім сапасының жоғары стандарттарын қамтамасыз ету және экологиялық таза технологияларды қолдау да маңызды бағыт болып табылады.

Осылайша, Қазақстанның сыртқы экономикалық қызметін стратегиялық басқару оның экономикалық дамуының негізгі элементі болып табылады, ал мемлекеттің көпжақты көзқарасы жаһандық саудадағы өзгерістерге бейімделе алатын және әлемдік аренада өзінің өзектілігін сақтай алатын тұрақты және бәсекеге қабілетті экономиканы қалыптастыруға ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Сулейменов, Е.М. (2018). "Внешнеэкономическая стратегия Казахстана: вызовы и перспективы." Издательство "Экономика".
2. Мусиев, Ж.К. (2020). "Инновационное развитие экономики: опыт Казахстана." Наука и образование: проблемы и перспективы, 4(12), 87-92.
3. Кенжебаев, А.Н. (2019). "Роль государства в регулировании внешнеэкономической деятельности." Экономический вестник, 2(18), 56-61.
4. Досмухамбетова, А.С. (2021). "Инновационные аспекты развития внешнеэкономической деятельности Казахстана." Международный журнал инноваций, 9(3), 301-308.
5. Жумалиев, Т.К. (2017). "Экономическая дипломатия в стратегии внешнеэкономической деятельности Казахстана." Вестник Казахской академии труда и социальных отношений, 3(26), 139-145.

6. Абдикаримов, Е.С. (2019). "Экспортные и импортные стратегии Казахстана в условиях глобализации." Экономика и бизнес: теория и практика, 4(48), 28-33.

7. Омаров, Е.М. (2018). "Внешнеторговая политика Казахстана: тенденции и перспективы." Мир науки, культуры, образования, 2(67), 248-254.

8. Государственная программа "Нұрлы Жол" (2018). Астана: Министерство национальной экономики Республики Казахстан.

9. Всемирная торговая организация (ВТО) (2020). "Trade Policy Review: Kazakhstan." Geneva: WTO Publications.

10. Казахстан в мировом развитии: от стратегии "Казахстан-2030" к "Казахстан-2050" (2015). Алматы: Институт экономических исследований.

Өрт қауіпсіздігі және өртті сөндіру құралдарының жіктелуі

Жексенов Нурберген Бауржанович

*Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университетінің
3 курс студенті*

Ғылыми жетекші:

*Жумағалиев Исатай Кенесович
ғылым магистрі, аға оқытушы*

Өрт қауіпсіздігі - жеке адамның, мүліктің, қоғам мен мемлекеттің өрттен қорғалуының жай - күйі. Өрт қауіпсіздігін қамтамасыз ету мемлекеттің маңызды функцияларының бірі болып табылады. Өрттер үлкен материалдық зиян келтіреді және кейбір жағдайларда адамдардың өлімімен бірге жүреді. Сондықтан өрттен қорғау қоғамның әр мүшесінің маңызды міндеті болып табылады және ұлттық ауқымда жүзеге асырылады. Өртке қарсы қорғаныстың мақсаты өрттердің алдын алудың және оларды сөндірудің күштері мен техникалық құралдарын неғұрлым ұтымды пайдалану кезінде барынша аз шығынмен жоюдың неғұрлым тиімді, экономикалық тұрғыдан орынды және техникалық негізделген тәсілдері мен құралдарын іздестіру болып табылады.

Өрт қауіпсіздігі өрттің алдын алу және белсенді өрттен қорғау шараларымен қамтамасыз етілуі мүмкін. Өрттің алдын алу өрттің алдын алуға немесе оның салдарын азайтуға бағытталған іс-шаралар кешенін қамтиды. Белсенді өрттен қорғау - өрттермен немесе жарылыс жағдайымен сәтті күресуді қамтамасыз ететін шаралар.

Өрт - бұл бақыланбайтын және адамдардың жаппай зақымдануына және өліміне, сондай-ақ экологиялық, материалдық және басқа да зиян келтіруге әкелетін арнайы ошақтың сыртындағы жану.

Жану - бұл жылу мен жарықтың шығарылуымен бірге жүретін химиялық тотығу реакциясы. Жанудың пайда болуы үшін үш фактор қажет: жанғыш зат,

тотықтырғыш және жану көзі. Тотықтырғыштар оттегі, хлор, фтор, бром, йод, азот оксиді және басқалар болуы мүмкін. Сонымен қатар, жанғыш зат белгілі бір температураға дейін қыздырылып, тотықтырғышпен белгілі бір сандық қатынаста болуы керек, ал жану көзі белгілі бір энергияға ие болуы керек.

Ең жоғары жану жылдамдығы таза оттеkte байқалады. Ауадағы оттегінің мөлшері азайған кезде жану тоқтайды. Жану тотықтырғыштың жеткілікті және өлшенген концентрациясында ол толық деп аталады, ал жетіспеген кезде ол толық емес деп аталады.

Жану кезіндегі химиялық реакцияның өзін-өзі үдетудің үш негізгі түрі бар: жылу, тізбек және тізбек-жылу. Жылу механизмі тотығу процесінің экзотермиясымен және температураның жоғарылауымен химиялық реакция жылдамдығының жоғарылауымен байланысты. Реакцияның тізбекті үдеуі аралық трансформация өнімдері жүзеге асыратын трансформация катализімен байланысты. Жанудың нақты процестері, әдетте, аралас (тізбекті-жылу) механизмімен жүзеге асырылады [1].

Жану процесі бірнеше түрге бөлінеді:

- Тұтану жанғыш қоспаның тез жануы, Сығылған газдардың пайда болуымен бірге жүрмейді.

- Тұтану көзі әсерінен жанудың пайда болуы.

- Тұтану жалынның пайда болуымен бірге жүретін өрт.

Өздігінен жану - бұл жану көзі болмаған кезде заттың жануына әкелетін экзотермиялық реакциялар жылдамдығының күрт жоғарылау кұбылысы.

Өздігінен жанудың бірнеше түрі бар:

- Химиялық-жанғыш заттарға оттегінің, ауаның, судың әсерінен немесе заттардың өзара әрекеттесуінен;

- Микробиологиялық-өсімдік өнімдеріндегі белгілі бір ылғалдылық пен температурада жүреді (астықтың өздігінен жануы);

- Жылулық-болмашы жылу көздерінің ұзақ уақыт әсер етуі салдарынан (мысалы, 100 °C температурада, ДВП және өздігінен жануға басқа да беткейлер).

Өздігінен тұтану және өздігінен жану жалынның пайда болуымен бірге жүреді [2].

Өрт сөндіргіштер. Өрт сөндіргіш заттардың түрлері

Өрт сөндіргіштердің жіктелуі мен дизайны туралы айтпас бұрын, өрт сөндіргіштерде зарядтау үшін қолданылатын ең көп таралған өрт сөндіргіш заттардың (ӨСЗ) қасиеттерін ескеру қажет.

Өрт сөндіргіштерде заряд ретінде келесі өрт сөндіргіш заттар қолданылады:

- су және химиялық заттардың сулы ерітінділері;

- көбік;

- өрт сөндіргіш ұнтақты құрамдар;

- аэрозольдық құрамдар;

- газ құрамдары;

- көміртегі қостотығы;

- құрамында галогені бар көмірсутектер (хладондар).

Су - өртті сөндірудің ең көп таралған құралы, оның қол жетімділігі, төмен құны, жоғары жылу сыйымдылығы және буланудың жоғары жасырын жылуы. Алайда, судың қату температурасы өте жоғары, жылу өткізгіштігі төмен, беткі кернеудің жоғары коэффициенті бар (бұл оның жанғыш қатты материалдардың бетіне тез таралуына, тереңдікке енуіне және сулануына жол бермейді) және т.б. сондықтан су көбінесе әртүрлі қоспалары бар ерітінділер түрінде қолданылады, бұл оған ерекше қасиеттер береді.

Көбіктен басқа, өртті сөндіру үшін ауа эмульсиясы да қолданылады. Бұл көбіктен айырмашылығы, бір жақтаумен байланыссыз және сұйықтықта еркін бөлінетін жеке ауа көпіршіктерінен тұратын жүйе. Мұндай эмульсия соққы кезінде пайда болады. Өрт сөндіргіштердегі көбік химиялық немесе механикалық жолмен алынуы мүмкін.

Өрт сөндіргіштерде химиялық көбік қышқыл мен натрий бикарбонаты ерітіндісінің өзара әрекеттесуі арқылы алынды. Мысалы: химиялық реакция нәтижесінде пайда болатын көмірқышқыл газы көбікте газ көпіршіктерін құрайды. Бірақ химиялық көбіктің бірқатар маңызды кемшіліктері болғандықтан, ол тарихқа енеді және оның орнын ауа-механикалық көбік немесе ауа эмульсиясы алады.

Ауа-механикалық көбік көбіктендіргіш негізіндегі өрт сөндіргіш зарядының бүріккіш ағынының көбіктенетін оқпандағы немесе көбік генератор торындағы ауа немесе басқа газ ағынымен әрекеттесуі (араласуы) нәтижесінде алынады.

Көбіктендіргіштер тағайындау көрсеткіштерінің жиынтығы бойынша бірқатар типтер мен кластарға бөлінеді. Оның әмбебаптығына байланысты кеңінен қолданылатын тағы бір өрт сөндіргіш зат-бұл ұсақ дисперсті минералды тұздар болып табылатын өрт сөндіргіш ұнтақ қосылыстары, олар сұйықтықты беру және суды сіңіру және сіңіру қабілетін төмендету үшін арнайы қоспалармен өңделеді.

Мақсатына қарай ұнтақ құрамы жалпы мақсаттағы ұнтақтарға бөлінеді, олар қатты көміртекті және сұйық жанғыш заттардың, жанғыш газдар мен электр жабдықтарының өрттерін 1000 В дейінгі кернеумен сөндіре алады және арнайы мақсаттағы ұнтақтарға бөлінеді. Арнайы мақсаттағы ұнтақтар металдарды, органометалл қосылыстарын, металл гидридтерін немесе ерекше қасиеттері бар басқа заттарды сөндіру үшін қолданылады.

Жақында аэрозольді өрт сөндіру қосылыстары кеңінен қолданыла бастады. Бұл өрт сөндіргіш құрамдарды алу көзі ретінде ауаға қол жеткізбестен жануға қабілетті арнайы аэрозоль түзетін қатты отын немесе пиротехникалық композициялар қолданылады. Аэрозольді өрт сөндіргіш құрамдар осындай композициялар жанған кезде тікелей сөндіру кезінде пайда болады. Аэрозоль қосылыстарының жоғары өрт сөндіру тиімділігі, бірақ көлемді сөндіру әдісімен ғана, жану ошағының үстінде аэрозоль бұлтының ұзақ сақталуына және бастапқы өрт сөндіру концентрациясының сақталуына, сондай-ақ жоғары ену қабілетіне байланысты [4].

Көмірқышқыл газының кемшіліктерінің ішінде мыналарды атап өту керек: өрт сөндіргіштің металл бөлшектерін минус 60 ° С температураға дейін

салқындалу, статикалық электрдің едәуір зарядтары пластикалық розеткаға жиналады (бірнеше мың вольтқа дейін), оны қолдану кезінде бөлмедегі оттегінің мөлшері азаяды және т. б.

Құрамында галогені бар көмірсутектер арасында соңғы уақытқа дейін әртүрлі заттардың өрттерін сөндіру үшін хладон 114 В 2 (шетелдік марка - галон 2402), хладон 12 В 1 (галон 1211) және хладон 13 В 1 (галон 1301) кеңінен қолданылды.

Хладондардың әрекет ету принципі жалындағы оксидлену - қалпына келтіру реакцияларының үзілуіне (тежелуіне) және газ ортасында оттегі құрамының төмендеуіне негізделген. Жанғыш заттардың барлық түрлеріне жоғары өрт сөндіру қабілеті бар хладондар сонымен бірге айқын есірткі әсеріне ие және қоршаған ортаға теріс әсер етеді. Бромхлорлы хладондардың буы үлкен биіктікке көтеріліп, озонмен әрекеттеседі және оның қорғаныс қасиеттерін бұзып, атмосферадағы концентрациясын төмендетеді.

Соңғы уақытта сатылымда пайда болған түрлі импорттық заттарды өрт сөндіру құралы ретінде қарастыруға болмайды. Кейбір өрт сөндіргіштерде жанғыш және өте улы галогені бар қосылыстар бар [5].

Өрт сөндіргіштердің жіктелуі

Өрт сөндіргіштерді бірқатар белгілерге сәйкес келесі түрлерге жіктеуге болады. Толық массаға және тасымалдау мүмкіндігіне байланысты өрт сөндіргіштер бөлінеді:

- тасымалданатын (жалпы салмағы 20 кг дейін қоса алғанда);
- жылжымалы (салмағы 20 кг-нан астам), соңғысында арбаға орнатылған өрт сөндіргіш заты бар бір немесе бірнеше ыдыс болуы мүмкін;
- стационарлы, яғни өрт сөндіргіш заты бар стационарлы орнатылған ыдыс және оператор жану ошағына бере алатын саптамалары бар бір немесе бірнеше шлангілер.

Портативті өрт сөндіргіштер болуы мүмкін:

- қолмен (жұмыс кезінде мұндай өрт сөндіргіштер оператордың қолында);
- аспалы (жұмыс кезінде өрт сөндіргіштер оператордың арқасында болады);
- лақтырылатын (жұмыс басталар алдында мұндай өрт сөндіргіштерді оператор өрт ошағына лақтырады).

Аспалы өрт сөндіргіштер негізінен орман өрттерін немесе арнайы объектілердің (мысалы, энергетикалық) өрттерін сөндіру үшін, ал лақтырылатындар - арнайы объектілердегі үй-жайлардағы өрттерді сөндіру үшін қолданылады.

Өрт сөндіргіштер қолданылатын өрт сөндіргіш затқа байланысты келесі түрлерге бөлінеді:

1. Су (ОВ):

- Шашыратылған ағынмен - 150 мкм-ден астам су бүрку спектрі тамшыларының орташа диаметрі (тек А класындағы өрт ошақтарын сөндіруге болады);

- жұқа бүріккіш ағынмен - су бұрқу спектрі тамшыларының орташа диаметрі 150 мкм және одан аз (А класындағы және В класындағы өрт ошақтарын сөндіруге болады);

2. Ауа-көбікті (ОВП), оның ішінде:

- көмірсутекті көбіктендіргіш негізіндегі зарядпен;

- құрамында фторы бар көбік түзгіш негізіндегі зарядпен, олар түзілетін ауа-механикалық көбік ағынының жиілігіне байланысты:

- төмен еселік көбік генераторы (оқпаны) бар өрт сөндіргіштер - көбік еселігінің мәні 5-тен 20-ға дейін;

- орташа еселік көбік генераторы бар өрт сөндіргіштер – көбіктің еселік мәні 20-дан жоғары және 200-ге дейін қоса алғанда;

3. Ұнтақ (ОП):

- А,В,С,Е класты өрт ошақтарын сөндіруге болатын жалпы мақсаттағы ұнтақпен;

- В,С,Е класты өрт ошақтарын сөндіруге болатын жалпы мақсаттағы ұнтақпен;

- В класындағы өрт ошақтарын сөндіруге болатын арнайы мақсаттағы ұнтақпен (кейде басқа кластағы өрт ошақтары);

4. Газ, оның ішінде:

- көмірқышқылды (ОУ);

- хладон (ОХ);

5. Аралас - (бір өрт сөндіргіштің әртүрлі ыдыстарында әртүрлі өрт сөндіргіш заттар зарядталған, мысалы, көбік заряды және ұнтақ құрамы).

Тасымалданатын өрт сөндіргіштерді белгілеу 2002 жылғы 1 шілдеден бастап (МЕМСТ Р 51057 талаптарына сәйкес) оларда зарядталған өрт сөндіргіш заттың салмағына немесе көлеміне (сұйық өрт сөндіргіштер үшін) байланысты жүзеге асырылады. Өрт сөндіргіш заттың массасы немесе көлемі тиісінше килограммен немесе литрмен берілген және бүтін санмен көрсетілген.

Зарядталған өрт сөндіргіш заттың түріне байланысты өрт сөндіргіштер оларды сөндіруге арналған өрт кластарына бөлінеді:

А - қатты заттардың жануы;

В - сұйық заттардың жануы;

С - газ тәрізді заттардың жануы;

Д - металдардың немесе органометалл заттардың жануы (арнайы мақсаттағы өрт сөндіргіштер);

Е - кернеудегі электр жабдықтарының өрттері.

Өрт сөндіргіштердің басқа да бірқатар параметрлер бойынша жіктелуі бар. Сонымен қатар, өрт сөндіргіштер қайта зарядталатын (немесе жөнделетін) және қайта зарядталмайтын (бір рет қолданылатын өрт сөндіргіштер) болып бөлінеді.

Өрт сөндіргіштерді қолдану.

Өрт сөндіргішті іске қосу үшін (аэрозоль түріндегі өрт сөндіргіштерден басқа) пломбаны жұлып алу және бұғаттағыш бекіткішті (сақтандырғыш чекті) шығару қажет. Содан кейін ығыстырушы газ көзі бар өрт сөндіргіштер үшін (газ баллоны бар немесе газ генерациялайтын құрылғысы бар) өрт сөндіргіштің іске

қосу құрылғысының батырмасы бойынша қолмен ұру немесе өрт сөндіргіштің басында орналасқан іске қосу иінтірегіне әсер ету (немесе жылжымалы өрт сөндіргіштің сыртында орналасқан газ баллонының вентилін ашу) қажет. Бұл жағдайда боек газ бөтелкесінің мембранасын тесіп, оны ашады немесе газ шығаратын құрылғының капсуласына тиеді және оның компоненттері арасындағы химиялық реакцияны бастайды. Газ арнайы арна арқылы сұйық зарядпен өрт сөндіргіш корпусының жоғарғы бөлігіне немесе газ түтігі-аэратор арқылы ұнтақты өрт сөндіргіш корпусының төменгі бөлігіне түседі, өрт сөндіргіш ұнтақ қабаты арқылы өтіп, оны босатады (ісінеді) және өрт сөндіргіш корпусының жоғарғы бөлігінде жиналады.

Айдалатын өрт сөндіргіштер үшін бұл операция жоқ, өйткені оларда өрт сөндіргіш зат үнемі сығылған газдың немесе өрт сөндіргіш зат буының (көмірқышқыл өрт сөндіргіштер) қысымының әсерінен болады [6].

Ығыстырушы газдың (немесе үйінді буларының) артық қысымының әсерінен сифон түтігі бойынша өрт сөндіргіш корпусынан өрт сөндіргіш зат, шланг арқылы (ол болған кезде) және бекіту-іске қосу құрылғысының клапаны арқылы өрт сөндіргіштің саптамасына түседі, онда оның ағыны қалыптасады.

Өрт ошағына жақындау және оған өрт сөндіргіштің саптамасын жіберу, бекіту-іске қосу құрылғысының клапанын ашу және сөндіруге кірісу қажет.

Жану ошағына жел жағынан (жел немесе ауа ағыны арқасына соғылуы үшін) өрт сөндіргіштің өрт сөндіргіш заты ағысының ең аз ұзындығынан кем емес қашықтыққа (шамасы өрт сөндіргіштің заттанбасында көрсетіледі) жақындау қажет. Қатты жел өрт ошағынан өрт сөндіргіш затты алып тастау арқылы сөндіруге кедергі келтіретінін және жануды күшейтетінін ескеру қажет. Өрт қауіпсіздігі мәселелері әрқашан өзекті болады. Еңбекті қорғау саласындағы мемлекеттік саясаттың негізгі бағыттарының бірі кәсіпорын қызметінің нәтижелеріне қатысты қызметкерлердің өмірі мен денсаулығының басымдығын тану және қамтамасыз ету болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Общие принципы обеспечения пожарной безопасности зданий и сооружений: Учебное пособие / 2019. – С.Д. Шарипханов, Ю.В. Румянцев, Ж.К. Макишев, Д.Т. Магзеев, Нур-Султан: Некоммерческое акционерное общество «Кәсіпқор», 2019 г., -Елеуов 136 с.

2. Охрана труда в Республике Казахстан. – Национальный обзор. – МОТ, 2008. - 161 с.

3. Құрылыс материалдарының өрт қауіптілігі: Оқу құралы. / М.М. Әлменбаев, Ж.К. Макишев, К.Ж. Раимбеков, А.Б. Сивенков, Ж.Е. Токушев, С.Д. Шәріпханов; Ресей ТЖМ Мемлекеттік өртке қарсы қызмет академиясы, ҚР ІІМ ТЖК Көкшетау техникалық институты. - Көкшетау: Кокшетауский технический институт КЧС МВД РК, 2018.

4. Пожарная опасность строительных материалов: Учебное пособие, /М.М. Альменбаев, Ж.К. Макишев, К.Ж. Раимбеков и др. Москва – Кокшетау: Академия

5. Өмір-тіршілік қауіпсіздігі: Оқулық/С.Арпабеков. - Алматы. - 2014.-256б.
6. Шарипов, Р.А.Жану және өрт сөндіру процестерінің теориялық негіздері: Дәріс курсы. - Көкшетау: ҚР ТЖК ІІМ Көкшетау техникалық институты, 2018.
4. Журнал «Охрана труда Казахстан» [Эл. ресурс] - <https://e.otruda.mcfr.kz/>
5. Өртке қарсы қызмет жеке құрамының өрт-тактикалық дайындығы: Оқу құралы. / Бамағанбетов Р.С. азақстан Республикасы Ішкі істер министрлігі, Төтенше жағдайлар комитеті Көкшетау техникалық институты. - Көкшетау: Кокшетауский технический институт КЧС МВД РК, 2018.- 80 б.
6. Заппаров, М.Р. Өртке қарсы сумен жабдықтау: Оқу құралы. - Алматы: ҚазҰТУ, 2012. - 191 б.

Технические приемы воплощения музыкального образа произведения на начальном этапе обучения игре на фортепиано

Зинченко Елена Евгеньевна

*ГККП «Детская школа искусств» города Щучинск при отделе образования по Бурабайскому району управления образования Акмолинской области
преподаватель по классу фортепиано*

Как научить учащегося понимать музыкальное содержание произведения? Каким образом ученик на начальном этапе обучения может добиться выразительного исполнения при помощи штрихов? Что такое штрихи? И как выразительное исполнение мелодии способствует развитию у учащихся внутреннего слуха, а также полифонического мышления.

Фортепианная музыка не может выражать содержание в столь же конкретных формах, как вокальная музыка или, скажем, как литература и изобразительное искусство. Однако она способна выразить характер, образ, настроение, передать состояние человеческой души, создать картины природы (шелест листьев, шум ветра, шум дождя, аромат цветов, сияние солнца). Образность музыки - это показатель ее содержательности и художественного богатства. Как же определить эту содержательность? Здесь можно выделить для себя ориентир, которым можно пользоваться на уроках основного инструмента и аккомпанемента. Например, образную природу музыки можно связать с ее жанровыми признаками, которые характеризуются всего тремя понятиями: песня, танец, марш. Ведь и в самом деле, в эту простую схему укладывается много музыки. Так, допустим, песня может быть веселой, печальной, величавой - от колыбельной до серенады. Танец тоже имеет много форм: полонез, вальс, полька, менуэт, болеро, гавот. А разновидности марша - военный, спортивный, траурный,

торжественный. Но все же это только схема, при помощи которой можно определить лишь начальные признаки характера музыки.

Более глубокому образному восприятию музыки часто способствует программное название произведения. Педагог всегда может направить воображение учащегося по пути раскрытия конкретно-образного содержания исполняемой музыки. Здесь в равной степени полезны и литературное сравнение, и напоминание о каком-либо знакомом явлении природы, и показ иллюстрированного материала. Главное, чтоб все это преподносилось учащемуся в живой, доступной форме.

Итак, первая задача интерпретации – определение образной природы музыкального произведения, его характера, что удобно установить, опять же, при помощи жанровых ориентиров, о которых говорилось выше. Решение этой задачи сразу влечет за собой определение штриха, то есть технического приема, при помощи которого станет возможным раскрытие найденного музыкального образа. В этой области, опираясь на нашу схему - песня, танец, марш – существуют некоторые общие правила. Так, для песни характерно применение штрихов легато, техники кантилены. Танцевальную и маршевую музыку можно исполнять штрихами стакато, маркато. Сама природа штрихов подсказывает их применение в зависимости от характера музыки. Акцентированными штрихами не добиться певучего звучания, так же как штрихом легато не выразить характер танцевальной музыки. Штрихи играют существенную роль в выразительности исполнения.

Вторая задача – интонирование на инструменте. Отправной точкой мышления человека служит осознание слов, понятий, а музыкальное «звуковое мышление» берет свое начало от осознания интонации. Без интонирования и вне интонирования музыки нет.

Что значит интонирование для начинающего пианиста? Это не только умение нажимать нужные клавиши. Здесь важно научить учащегося выполнять ряд условий:

1. умение рассчитывать силу звука (динамика);
2. точная выдержанность звука (метро - ритм);
3. способы прикосновения к клавише (штрихи);
4. стремление к выразительной фразировке, эмоциональной подаче звука.

К проблеме выразительного исполнения на фортепиано тесно примыкает вопрос овладения навыками полифонического мышления.

В общем музыкальном развитии учащегося необходимо совершенствовать восприятие музыки как искусства многоплановых звучаний. Исполнению на фортепиано мелодии с аккомпанементом, или народной песни с подголоском, или двухголосной полифонической пьесы, в которой оба голоса равнозначны, должно сопутствовать умение слышать одновременно два звуковых плана. Работа в этом направлении начинается уже в тот момент, когда ребенок знакомится с понятием «мелодия» и «сопровождение». Первые задания этого рода: «выделить» (но не выколачивать, а пропеть) мелодию, и «спрятать» (услышать в другой, более тихой градации звучания) аккомпанемент. Ученик, успешно передав в маленькой пьеске

различную степень звучания мелодии и аккомпанемента, уже совершил первый шаг к овладению полифонией. Полифонические пьесы являются незаменимым материалом для развития хорошего пальцевого legato. Воспитание вокального отношения к звуку – одна из главных целей изучения элементов полифонии. «Как известно, Бах писал свои инвенции, чтобы научить играющих певучести» (из книги Г. Нейгауза «Об искусстве фортепианной игры»). Особое движение каждого голоса, их взаимосвязь, выразительность нюансировки помогут развитию у учащихся внутреннего слуха, а также полифонического мышления.

Итак, как с помощью штрихов передать художественный образ произведений. Что такое штрихи? Штрихи – это способы прикосновения к клавише. Какие штрихи мы знаем? Предлагаю отгадать учащемуся загадки и выбрать карточки с изображением штрихов.

Загадка 1.

Когда над нотой видишь точку,
Играй отрывисто, вприскок. (стаккато)

Загадка 2.

Ноты, связанные дужкой
Играй все слитно – друг за дружкой (легато)

Загадка 3.

Это штрих играем просто:
Как стаккато, но не остро. (нон легато)

Исполнить эти штрихи на любых звуках, показать движением рук, как исполняются приемы игры.

Как исполняются штрихи?

НОН ЛЕГАТО.

Звуки non legato извлекаются путем плавного движения руки. Свободно и мягко опускаем руку на клавиатуру и легко поднимаем после того, как извлекли нужный звук. Поднимаем один палец с клавиши и только после этого опускаем другой палец на следующую клавишу. При этом, звучание одной клавиши должно ясно отделяться от звучания следующей (при игре нон легато стремиться к выработке у учащегося чувства свободы в плече, предплечье и кисти и ощущения некоторого веса руки, сосредоточенного в кончиках пальцев).

СТАККАТО.

Представь, что тебе пришлось пройти по раскаленному песку. Ты отпрыгиваешь, едва прикоснувшись к горячей поверхности. Движения пальцев и кисти должны быть быстрыми, но в то же время легкими и экономными. Экономными – значит не размашистыми и не напряженными. Движения рукой должны быть не очень резкими и почти не заметными. В зависимости от жанра произведения штрих staccato может приобретать разные оттенки звучаний – от острого «произношения» в моторных пьесах к почти близкому к legato - в лирических.

ЛЕГАТО.

В тот момент, когда меняются ноты и звуки, рука как бы «переступает» с пальца на палец, с одной клавиши на другую. Главное, что рука над клавишами не

поднимается. При игре легато не делай резких движений и толчков рукой и никогда не поднимай пальцы слишком высоко. Старайся нажимать клавиши мягким, слегка скользящим движением. Поэтому, при игре легато пальцы должны двигаться только в верхних суставах. Умение петь на рояле – одна из важнейших сторон техники пианистов.

О пении на рояле говорили великие музыканты-педагоги:

Порто: «Представьте себе, что вы готовитесь раздавить пальцем ягоду. Подобное же ощущение при погружении пальцев в клавишу»;

Нейгауз: «...о прорастании пальцев в клавиатуру до дна»;

Туленов: «Как будто месим тесто».

Сначала надо представить себе внутренне нужный звук, захотеть петь на инструменте. Руки должны быть сильными, мягкими и пластичными. Самое трудное и важное в исполнении кантилены – донести нужную часть веса руки в клавиатуру плавно, без толчков, не растерять его, адресовав его в кончик пальца.

При выполнении любых штрихов следи, чтобы пальцы касались клавиш «подушечками» и не топорщились в разные стороны.

Вспомним нашу первую попевку «Вставать пора». А теперь представим, как эту попевку спели бы разные персонажи и попробуем сыграть ее по-разному:

- 1) мама поет ласковым голосом;
- 2) поет птичка, прыгая на подоконнике;
- 3) командир отряда поет командным голосом.

Играем все эти варианты, передавая мелодию из одной руки в другую, затем одной рукой.

Вопрос для учащегося: «Что помогло тебе передать образы этих героев, чтобы мы могли сразу узнать, кто из них исполнял эту попевку?»

Конечно же, это штрихи. Значит, штрихи очень важны в музыке, потому что они создают не только настроение, но и образ, задуманный в музыке. А еще очень важно выбрать правильную интонацию. Ведь, если мы будем играть тяжелым, грубым звуком, чтобы изобразить ласковый мамин напев, у нас не получится правильной интонации, значит, и образ мамы мы не сможем правильно передать. Поэтому, всегда вслушивайся в свою игру, правильно ли звучат интонации под твоими пальцами.

Вот такие первые попевки следует использовать, как материал для упражнения в транспозиции. Значение последней часто недооценивается педагогами. Между тем, умение транспонировать способствует развитию памяти, ориентировке на клавиатуре и практическому усвоению различных тональностей.

Работа над полифонической пьесой К. Сорокина «Пастухи играют на свирели». А теперь поговорим о приобретении и развитии полифонических навыков, о техническом освоении штрихов в пьесах полифонического склада на начальном этапе развития.

Для того, чтобы сделать учащемуся более доступным понимание полифонии, полезно прибегать к образным аналогиям и использовать программные сочинения, в которых каждый голос имеет свою образную характеристику. Примером пьесы такого рода может служить обработка К.

Сорокиным песни «Катенька веселая», названная им «Пастухи играют на свирели».

Рассказ на тему: «Что такое полифония».

Когда – то, очень давно музыка была одноголосной. Певец пел песню. Музыкант на древнем, еще совсем примитивном инструменте исполнял одну мелодию. Но шли века, и музыка усложнялась. Люди поняли, что можно петь вдвоем или втроем, и не одну и ту же мелодию, а разные, но сливающиеся воедино, образующие вместе приятные для слуха созвучия. Что играть можно тоже не одному, а несколькими музыкантами вместе, причем не одно и то же, а отличающиеся друг от друга мелодии.

Многоголосие имеет два основных вида. Если ведущее значение имеет только один голос, в котором звучит мелодия, а остальные ему аккомпанируют, мы говорим о *гомофонии* (греческое слово *homos* – означает равный, *phone* – звук) или *гомофонно-гармоническом стиле*. В таком стиле написано большинство произведений XIX века и современной музыки. Другой вид многоголосия получил широчайшее распространение еще в XVI – XVII веках и достиг наивысшего расцвета в творчестве Иоганна Себастьяна Баха. Это *полифония*. В полифонических произведениях все голоса ведут свои самостоятельные и равно важные, одинаково выразительные мелодии. В полифоническом искусстве возникли свои особые жанры. Это полифонические вариации – пассакалья и чакона, это инвенции и другие пьесы, использующие прием имитации. Вершина полифонического искусства – фуга. Об этом жанре можно прочесть отдельные рассказы. Двухголосная подголосочная полифония в пьесе становится особенно доступной учащемуся благодаря программному названию. И он легко представляет здесь два плана звучности: как бы игру взрослого пастуха и маленького пастушка – подпаска, подыгрывающего на маленькой дудочке. Эта задача обычно увлекает учащегося, и работа быстро спорится.

Не только на ранних этапах обучения, но и в дальнейшем, при изучении более сложных произведений, необходимо добиваться того, чтобы учащиеся с самого начала возможно лучше услышал требуемое полифоническое сочетание. А для того, чтобы учащийся реально услышал сочетание двух голосов, полезно сыграть ему первые изучаемые образцы полифонии, попеть и поиграть их вместе с учащимся (один голос исполняет учащийся, другой – педагог). Если имеется два инструмента, полезно поиграть оба голоса одновременно на двух фортепиано – это придает каждой мелодической линии большую рельефность.

Очень даже эффективен и другой способ: в то время как одна рука воспроизводит нотный текст, пальцы другой – беззвучно прикасаются к клавишам, причем учащийся должен ясно слышать внутренним слухом каждый звук этой «беззвучной» партии. Для подобного упражнения целесообразно вначале использовать двухголосные изложения. Нужно научить учащегося вслушиваться в интонационное содержание каждого мелодического голоса. Еще хочу добавить, что при прохождении с учащимся этих первых в его фортепианной практике пьесок, попевок, педагогу необходимо добиваться очень качественного и точного выполнения текста. Ведь всякая небрежность и неряшливость

исполнения (недосчитывание пауз, неправильная аппликатура, неумение дослушать пьесу до конца, неточность ритма и т.п.), допускаемые педагогом на первых шагах обучения, порождает дурные привычки, которые будут мешать в работе над полифонией и вообще дальнейшему процессу обучения.

Используемая литература:

1. Г. Нейгауз «Об искусстве фортепианной игры».
2. Т. Докшицер. «Путь к творчеству»
3. А. Артоболевская «Первая встреча с музыкой».
4. Б. Кременштейн «Воспитание самостоятельности учащегося в классе специального фортепиано».
5. Н. Любомудрова «Методика обучения игре на фортепиано».
6. Н. Калинина «Клавирная музыка Баха в фортепианном классе».
7. А. Алексеев «Методика обучения игре на фортепиано».
8. И. Браудо «Об изучении клавирных сочинений Баха в музыкальной школе»

Обзор рынка зубных паст экстрактом полыни каменной (*Artemisia frigida* Willd)

Керімжанов Елдар Сейілұлы

студент 4 курса специальности «Технология фармацевтического производства» Казахского Национального медицинского университета имени С.Д.Асфендиярова

Научные руководители:

Муканова Арайлым Бейбитқызы,

магистр медицинских наук по специальности «Фармация»

Манасов Нурлан Кыдырбаевич,

магистр медицинских наук по специальности «Фармация»

В настоящее время существует большое количество различных видов зубной пасты на рынке, каждая из которых обещает эффективность и качество в уходе за полостью рта. Однако, многие из них содержат химические компоненты, которые могут вызывать негативные побочные эффекты или аллергические реакции у некоторых людей. Поэтому, появление натуральных и безопасных для здоровья продуктов становится все более актуальным. Одним из таких натуральных компонентов является экстракт полыни каменной (*Artemisia frigida* Willd), который обладает антибактериальными, противовоспалительными и антисептическими свойствами. Этот экстракт может быть использован в производстве зубной пасты для усиления ее эффективности и придания ей дополнительных полезных свойств.

Учитывая вышеизложенное, перед отечественной фармацевтической наукой стоит задача по созданию конкурентоспособных новых средств по уходу и средствам личной гигиены в том числе растительного происхождения. Для решения поставленной задачи необходимо полномасштабное изучение новых видов лекарственного растительного сырья, разработка новых средств по уходу и средствам личной гигиены и их применением в повседневной практике.

Ключевые слова: *фармацевтический рынок РК, полынь, зубная паста, экстракт.*

Актуальность темы. В мировой стоматологической практике заболевания полости рта является одной из наиболее распространенных и сложных патологии.

В настоящее время стоматологи различных стран единодушны во мнении, что регулярное использование фторсодержащих зубных паст является краеугольным камнем в профилактике стоматологических болезней у детей. Большинство экспертов называют фторсодержащие зубные пасты главной причиной снижения распространенности кариеса зубов в последние десятилетия. Ранее полагали, что преимущественное влияние на снижение развития кариеса оказывают фториды, поступающие в организм при заглатывании и участвующие в процессе минерализации твердых тканей зубов до их прорезывания. Современные исследования показали, что основная роль фторидов заключается в регулировании процессов де- и реминерализации тканей зубов после их прорезывания. Постэруптивный противокариесный эффект фторидов реализуется благодаря трем механизмам: ингибированию деминерализации, облегчению процесса реминерализации и препятствию роста бактерий. Фториды оказывают антибактериальное действие путем подавления метаболических процессов внутри бактериальной клетки, снижая уровень рН за счет образования фтористоводородной кислоты, блокируя транспорт ионов через клеточную мембрану и ингибируя ферментные системы бактерий [1]. Медицинской помощи (ГОБМП) и обязательного социального медицинского страхования (ОСМС) отмечается небольшой прирост в денежном выражении по сравнению с розничными продажами, это хорошая динамика если брать во внимание, что в госпитальном сегменте предпочтение отдается отечественным производителям. Однако основной объем фармацевтического рынка Казахстана обеспечивается сегментом аптечных продаж. За январь-май 2023 года через аптечные сети РК было реализовано 197,8 млн упаковок лекарственных средств. В стоимостном выражении зафиксировано увеличение объема продаж как в тенге, так и в долларах США. Так объем коммерческого сегмента фармацевтического рынка составил 225,5 млрд тенге, или 498,1 млн долларов США, что больше показателей за аналогичный период 2022 го-да на 6,2% и 5,5% соответственно [2].

Целью настоящей работы: Обзор рынка зубных паст с экстрактом полыни каменной (*Artemisia frigida* Willd)

Материалы и методы. Обзор рынка зубных паст с экстрактом полыни кроме этого с натуральным составом, без фторидов а также других химических добавок– анализа аналитических данных компании ISAS.kz, кабинетного

исследования, сравнительного и графического анализов. Обработка данных проводилась общепринятыми статистическими методами (Программа Microsoft Office Excel).

Результаты и обсуждение. По данным Всемирной организации здравоохранения, опубликованным в ежегодном информационном бюллетене, к наиболее распространенным стоматологическим заболеваниям относятся кариес, пародонтит, врожденные и травматические патологии полости рта, заболевания инфекционной природы. Воспалительными заболеваниями полости рта страдает около 95% взрослого населения земного шара и не менее 80% детей. Выбор лекарственных препаратов при заболеваниях пародонта зависит от степени выраженности воспалительного процесса, отека, кровоточивости, наличия дефектов эпителия, стадии процесса и деструктивных нарушений. При наличии патологии (гингивит, пародонтит, пародонтоз) препараты природного происхождения являются прекрасным дополнением к другим лечебным средствам и часто используются как составляющие комплексной терапии [3]. В современной профилактической стоматологии большое значение придается созданию баланса между микрофлорой и естественными защитными системами полости рта. С целью коррекции состава микробной флоры предложены антисептики широкого спектра действия, чаще всего хлоргексидин, триклозан, гексетидин, которые вводятся в состав многих гигиенических средств, таких как ополаскиватели, гели, бальзамы, зубные пасты. Такие средства доминируют на фармацевтическом рынке и широко рекламируются как эффективные в устранении воспаления и регуляции состава микрофлоры [4].

Полынь каменная (*Artemisia frigida* Willd) – травянистое растение, которое в течение многих веков использовалось в медицине и этноботанике. Её лекарственные свойства и традиционное использование привлекают внимание исследователей, исследующих мировую флору и традиционную медицину. В данном обзоре мы рассмотрим лекарственные свойства и традиционное использование полыни каменной с упором на различные этноботанические аспекты. Одним из важных аспектов использования полыни каменной является её лечебный потенциал. Исследования показывают, что растение содержит множество биологически активных веществ, таких как эфирные масла, флавоноиды, салицилаты и др. Эти компоненты имеют разнообразные полезные свойства, включая противовоспалительные, антибактериальные, противогельминтные, антисептические и желчегонные [5].

Традиционно полынь каменная использовалась народами северной Евразии и Сибири для лечения различных заболеваний. Этот вид полыни использовался как антисептик, желчегонное, кровоостанавливающее средство, а также как средство при проблемах с пищеварением и гельминтозах. В народной медицине полынь каменная была также применена для лечения ревматизма, простуды, гриппа, ларингита и анемии (Рис 1.) [6].

Рисунок 1 – Процентное соотношение фармацевтических свойств Полыни каменной (*Artemisia frigida* Willd)

Исследования показали, что растения рода полынь богаты эфирными маслами, ценными компонентами которых являются азулены. Азуленами называют группу природных соединений, родоначальником которой является бициклодекапентадиен или азулен. Название этих соединений связано с характерной окраской (azurblau с нем. – лазурный, лазоревый), которую они придают эфирным маслам, получаемым из некоторых растений путем перегонки водяным паром. Таким образом эфирные масла – наиболее доступный источник азуленов. Предшественниками азуленов в растениях являются сесквитерпеноиды, получившие название «проазулены». Установлено противовоспалительное и ранозаживляющее действие хамазуленсодержащих эфирных масел полыней [7]. В настоящее время в практику здравоохранения внедрен целый ряд азулен образующих препаратов, применяющихся при воспалительных дерматозах, трофических язвах, спастическом колите, стоматитах и гингивитах. полынь каменная (*Artemisia frigida* Willd) – удивительное растение с богатой историей традиционного использования и многообещающими лекарственными свойствами. Исследования этого растения следует продолжать как в рамках традиционной, так и современной медицины, чтобы раскрыть его потенциал в лечении различных заболеваний. Ее традиционное использование в различных культурах свидетельствует о значительном культурном и медицинском влиянии этого растения. Дальнейшие исследования могут расширить наше понимание потенциала полыни каменной в современной медицине и культурной практике.

Анализ рынка зубных паст было проведено в 20 крупнейших городах Республики Казахстан, совокупное население которых составляет чуть больше 60% населения РК. Методика данного маркетингового исследования подразумевает сканирование в домашних условиях с помощью специального оборудования (сканеров штрих-кодов) и специального программного обеспечения всех покупок семьи в течение длительного периода времени (Рис. 2) [8].

Рисунок 2 – Краткий обзор рынка на 2022год

Данные, собранные в сканпанели в течение 2022 года показывают, что потребление зубной пасты в 20 крупнейших городах РК составляет чуть более 3,3 млн. л. год. Экстраполируя данный показатель на все население РК можно предположить, что потребление зубной пасты в Казахстане составляет около 7,1 млн. л. в год или 430 мл. на душу населения в год (Рис 3.) [9].

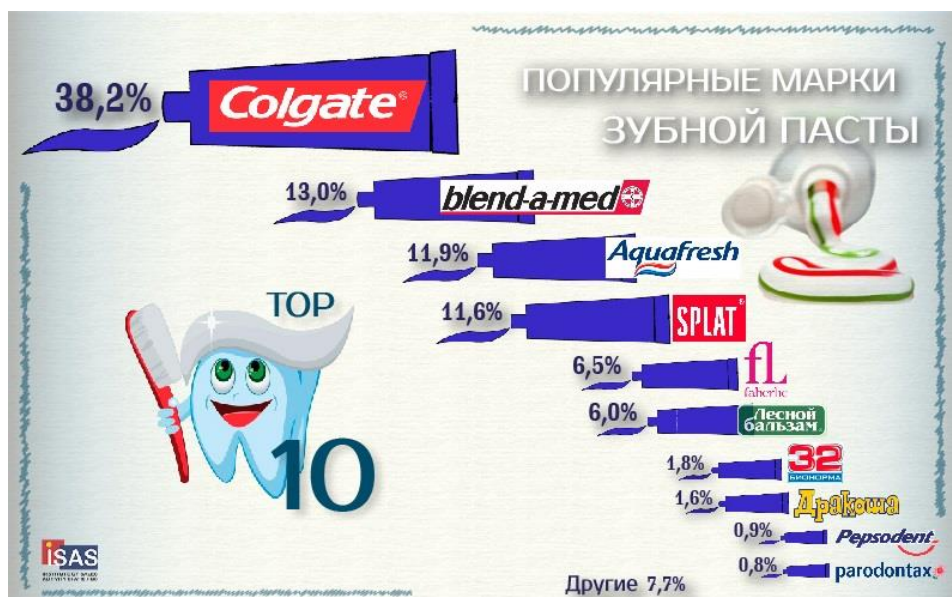

Рисунок 3 – Топ-10 зубных паст в Казахстане

На данный момент на рынке Казахстана существуют зубные пасты от разных представителей в различных ценовых категориях. Всеми известная зубная паста с экстрактом полыни от компании SPLAT на данный момент на рынке пользуется большим так как по цене дешевле чем конкуренты, стоимость одного тюбика зубной пасты 1570тг. А так же другие производители такие как Veira-Dent

и Amway Glister поставили цену от 2970 до 3515 тенге за тюбик. Учитывая все вышеизложенное наша основная цель производить конкурентоспособную на рынке зубную пасту с наибольшим эффектом а так же с наименьшей ценой для улучшения качества жизни наших сограждан.

В заключении с точки зрения экономики производства, расчеты показывают, что вложения в создание линии производства зубной пасты с экстрактом полыни каменной окупятся в сравнительно короткий срок. Привлекательность проекта обусловлена не только растущим спросом на натуральные и эффективные средства для ухода за полостью рта, но и относительно низкими затратами на производство.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Мокренко Е. В., Зарубина И. В., Шабанов П. Д. Модель воспалительно-дегенеративных повреждений тканей пародонта для оценки действия фармакологических средств. Обзоры по клинической фармакологии и лекарственной терапии. 2013; 11: 106–107.

2 Мокренко Е. В., Шабанов П. Д. Модель воспалительно-дегенеративных повреждений тканей пародонта для оценки действия фармакологических средств. Обзоры психиатрии и медицинской психологии им. В.М. Бехтерева. 2014; 118–119

3 Sukhabogi J.R. Antiplaque Efficacy of Tooth and Gums Tonic, Hiora – GA Gel, and Spirogyl Gum Paint in Comparison with Chlorhexidine M Gel: A Double – blind Randomized Control Trial. / B.R.Chandra. // Contemp Clin Dent. – 2017. – №8(1). – P. 42–47.

4 Рабинович С.А., Васильев Ю.Л. Индивидуальный подход к пациенту в стоматологии как звено персонализированной медицины. //Российская стоматология, 2014. - Т. 7.- № 3.- С. 12-14

5 Бадарч У, Яйхунова К, Баасанбаатар Г, Ууганбаяр Ч, Баатарцогт М, Хорло М. Традиционное и этноботаническое использование тибетских лекарственных растений среди коренных скотоводов в долине Непстра Горного Алтая. Этноботаника: исследования и приложения. 2019;18:1-19с.

6 Кацарова М, Иванов Л, Минчева Н, Алипиева К, Костадинова Е, Милева М и др. Химический состав и биологическая активность *Artemisia frigida* Willd. Эфирные масла из Болгарии. Молекулы. 2021;26(3):723с.

7 Ишмуратова М. Ю., Мэлсұлы С. Е. Анатомическое строение надземных органов *Artemisia marschalliana* и *A. rupestris* из Казахстана //Естественные и математические науки в современном мире. – 2013. – №. 13. – С. 142-149.

8 <https://www.isas.kz/markets/>

9 <https://marketingcenter.kz/50/all-rynok-kazakhsnan.html>

Теоретические подходы к исследованию денежных потоков предприятия

Мозер Максим Сергеевич

Студент 4 курса Карагандинского университета Казпотребсоюза

Научный руководитель:

Тынгишева Айнур Мухамедкалиевна

Аннотация:

В условиях глобализации и динамичных изменений на финансовых рынках, вопросы управления денежными средствами становятся более актуальными и важными. Сложившаяся экономическая ситуация требует от участников рынка постоянного мониторинга, анализа и эффективного распределения финансовых ресурсов для обеспечения стабильности, устойчивости финансового положения. Целью данной работы является проведение изучения теоретических подходов к исследованию денежных средств с целью выявления оптимальных подходов и стратегий их управления.

N. Ahmad понимает денежный поток как разницу между всеми денежными средствами, полученными и выплаченными предприятием за определенный период времени, они сравнивают его с прибылью [1]. Прибыль выступает показателем эффективности работы предприятия и источником его жизнедеятельности. Рост прибыли создает финансовую основу для самофинансирования деятельности предприятия, осуществления расширенного воспроизводства и удовлетворения социальных и материальных потребностей. За счет прибыли выполняются обязательства предприятия перед бюджетом, банками и другими организациями. Разница между суммой полученной прибыли и суммой денежных средств заключается в следующем:

- прибыль отражает бухгалтерский денежный и неденежный доход за определенный период, который не совпадает с фактическим поступлением средств;
- при расчете прибыли затраты на производство признаются после ее реализации, а не в момент их оплаты;
- денежный поток отражает денежные средства, которые не учитываются при расчете прибыли: амортизация, капитальные затраты, налоги, штрафы, долговые выплаты и чистый долг, заемные и авансированные средства.

Таким образом, в процессе функционирования любого предприятия происходит движение денежных средств (платежей и поступлений), то есть денежных потоков. О.А. Крейнина в своем исследовании, проведенном на фирмах в течение восьми лет, изучает сравнительные способности денежных потоков текущего периода и прибыли (и ее компонентов) прогнозировать денежные потоки от операций на один год вперед [2]. В исследовании, используя модели прогнозирования денежных потоков, прибыль дезагрегируется на денежные

потоки и основные компоненты начислений и проверяется, повышает ли это способность прибыли прогнозировать будущие денежные потоки. Результаты показывают, что совокупная прибыль обладает более высокой предсказательной способностью в отношении будущих денежных потоков по сравнению с текущими денежными потоками.

Исследование С.Н. Цой, И.В. Димитрова, которое поддерживает утверждение FASB о превосходстве прибыли в прогнозировании будущих денежных потоков, показало, что прибыль превосходит денежный поток от операций [3], а Н.А. Горбунова пришел к выводу, что прибыль и прибыль плюс износ и амортизация превосходят другие предикторные переменные в прогнозировании будущих денежных потоков [4]. В.А. Гузей спрогнозировал будущие денежные потоки компаний, зарегистрированных на бирже, и обнаружили, что прибыль является лучшим предсказателем будущих денежных потоков, чем денежный поток от операций [5]. В частности, исследование показывает, что дезагрегация прибыли на два компонента (денежный поток от операций и общие начисления) и дезагрегация общих начислений на основные компоненты (изменение дебиторской задолженности, изменение запасов, изменение кредиторской задолженности, амортизация и прочие начисления) значительно повышают способность прибыли прогнозировать будущие денежные потоки. Влияние информации, содержащейся в бухгалтерской прибыли, на прогнозирование будущих денежных потоков может не быть искренним в течение следующего года, но их прогностический эффект может быть отложен на периоды, превышающие один год спустя.

Ю.А. Фурсова продемонстрировал превосходство исследовательских моделей с использованием дополнительных переменных из финансовой отчетности компании, а не только прибыли или денежных потоков [6]. Для прогнозирования будущего денежного потока были разработаны три показателя:

- денежный поток от операций,
- операционная прибыль,
- текущие начисления.

Так модель, основанная на ежеквартальных данных о движении денежных средств, превосходит другие модели. Результаты исследования А.В. Кучинского опровергли утверждение о том, что прибыль является лучшим предсказателем будущих денежных потоков [7]. Его результаты оказались противоречивыми, поскольку он заявил, что ни прибыль, ни денежные потоки не обеспечивают превосходства в прогнозировании будущих денежных потоков для компаний, зарегистрированных на бирже.

О.Г. Блажевич утверждал, что денежный поток от операций, по-видимому, лучше предсказывает будущий денежный поток, чем прибыль [8]. Он утверждает, что денежный поток в краткосрочной перспективе лучше прогнозирует денежный поток, чем прибыль, как в выборке, так и вне ее, а в долгосрочной перспективе эти два показателя примерно эквивалентны. Денежные потоки от операционной деятельности лучше прогнозируют будущие денежные потоки, чем прибыль и денежные средства, рассчитанные традиционными методами. Более того,

параллельно с увеличением размера компании превосходство операционного денежного потока над прибылью при прогнозировании операционных денежных потоков становится более весомым.

Армен Алчиан изучает способность прогнозирования текущих операционных денежных потоков и текущей прибыли для будущих операционных денежных потоков для выборки сервисных и промышленных компаний [9]. Движение капитала на предприятии происходит постоянно. Конкуренция между предприятиями требует постоянной адаптации к изменяющимся условиям. Технологические усовершенствования, вызывающие значительные капитальные вложения, инфляция, изменение процентных ставок, налоговое законодательство - все это оказывает большое влияние на движение капитала предприятия. Поэтому необходимо эффективно управлять движением капитала внутри предприятия. Приведённая диаграмма иллюстрирует типичный период конверсии дебиторской задолженности многих предприятий.

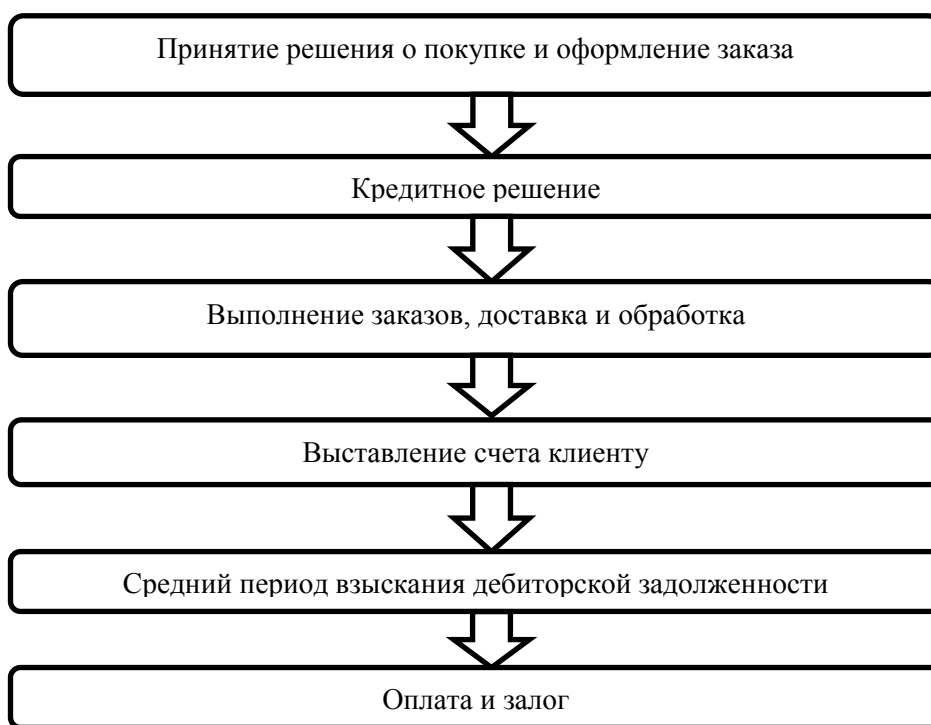

Рисунок 1. Период конверсии дебиторской задолженности

Таким образом, система управление денежными потоками помогает поддерживать оптимальный баланс денежных средств, который не является ни избыточным, ни дефицитным. Оно минимизирует положительные и максимизирует отрицательные статьи, влияющие на денежный цикл, что приводит к минимальному количеству дней в денежном цикле.

Список использованных источников:

1. Ahmad N., Salman A., Shamsi A. (2015). Impact of financial leverage on firms' profitability: An investigation from cement sector of Pakistan // Research Journal of Finance and Accounting, 6(7), 2222-1697.

2. Крейнина О.А. Анализ денежных средств предприятия как условие его финансовой устойчивости // Финансовые исследования. 2018. №4.

3. Цой С.Н., Димитрова И.В. Направления повышения эффективности использования денежных потоков предприятий питания в современных условиях // Вестник РЭА им. Г. В. Плеханова. 2019. №1.

4. Горбунова Н.А. Анализ взаимосвязи прибыли и денежных потоков для предприятия малого бизнеса на основе показателей отчета о движении денежных средств // Экономика и бизнес: теория и практика. 2018. №4.

5. Гузей В.А. Осуществление риск-анализа финансово-хозяйственной деятельности субъекта функционирования с позиции методов и приемов прогностического исследования // Учет и статистика. 2011. №3 (23).

6. Фурсова Ю.А. Структура анализа денежных средств // Экономика и бизнес: теория и практика. 2018. №11-2.

7. Кучинский А.В. Оценка денежных потоков предприятия, осуществляющего инновации. Детерминированный факторный анализ сбалансированности денежных потоков инновационно ориентированного предприятия // Российское предпринимательство. 2011. №1-1.

8. Блажевич О.Г. Оценка состава, структуры и эффективности использования денежного потока на предприятии // Научный вестник: финансы, банки, инвестиции. 2015. №2 (31).

9. Al A., Faisal S. (2020). Capital structure and financial performance: A Case of Saudi petrochemical industry // The Journal of Asian Finance, Economics, and Business, 7(7), 105-112.

Исследование загрязнения водных ресурсов: причины и последствия

Муратбек Дамир Нурланулы

Студент 1 курс (ИП-23-3р2)

Некоммерческое акционерное общество «Южно-Казахстанский университет им.М.Ауезова, г. Шымкент

Научные руководители:

Жунисбекова Дана Алхановна

Утенов Науат Марзенович

Такибаева Гулчехра Абдурахмановна

Загрязнение и очистка вод является самым проблематичным вопросом для многих стран мира, особенно для Казахстана. Потребление воды возрастает с каждым годом, а запасы пресной воды на планете ограничены. Проблеме загрязнения воды уделяется большое внимание. Поскольку около 70% земного покрова составляют вода, она, несомненно, становится одним из наших самых

больших ресурсов. Она используется почти во всех сферах и процессах жизнедеятельности человека. Это важный элемент, как в бытовых, так и в промышленных целях.

Без воды человек не может прожить более трех суток, но, даже понимая всю важность роли воды в его жизни, он всё равно продолжает жестко эксплуатировать водные объекты, безвозвратно изменяя их естественный режим сбросами и отходами.

Водные ресурсы — это все воды гидросферы, то есть воды всех морей и океанов, рек, озёр, каналов, водохранилищ; подземные воды, почвенная влага, льды горных и полярных ледников, водяные пары на всех слоях атмосферы. В процессе круговорота воды в природе поверхностные воды гидравлически связаны с подземными водами, образуя единый водный потенциал территории. Более тщательный осмотр водных ресурсов планеты, указывает на их плохое, угрожающее состояние. Дефицит чистых источников – вот в чем заключается опасность загрязнения вод.

Как известно, загрязнение водных ресурсов является настолько актуальной проблемой для человека, чтобы поставить мир на грань разрушения. Вода является легким растворителем, позволяющим большинству загрязняющих веществ легко растворяться в ней и загрязнять ее. В первую очередь непосредственно страдают организмы и растительность, для которых вода являются средой обитания. Во вторую – люди, которыми прямо или опосредованно контактируют с зараженными источниками воды.

Вода загрязнена как природной, так и антропогенной деятельностью. Известно, что извержения вулканов, землетрясения, цунами и т.п. изменяют и загрязняют ее, также влияя на экосистемы, которые находятся под водой.

В пробах питьевой воды часто выявляют отклонения по органолептическим показателям. На втором месте сверхнормативная минерализация, а на третьем – превышение предельной концентрации химических веществ.

Объемы сельскохозяйственного использования искусственных удобрений, содержащих реактивные формы азота, растет с 2000 года, когда они составляли порядка 81 млн тонн; пик был достигнут в 2017 году (110 млн тонн), а в 2018 году намечилось небольшое снижение. На долю промышленного производства удобрений и биологической фиксации азота в сельском хозяйстве приходится 80 процентов антропогенной фиксации азота. Глобальные темпы роста использования фосфора в сельском хозяйстве невелики: в 2000 году объемы использования составляли 32 млн тонн, в 2016 году они достигли пика в 45 млн тонн, после чего началось заметное снижение. По оценкам, общий объем поступления фосфора в водные объекты в результате антропогенного использования составляет порядка 1,47 млн тонн в год, при этом 62 процентов приходится на точечные источники (бытовые и промышленные), а 38 процентов – на диффузные (сельское хозяйство). Сельскохозяйственное использование калия достигло пика в 2018 году, составив почти 39 млн тонн (в 2000 году – 22 млн тонн). Его влияние на эвтрофикацию пресной воды не так выражено, как в случае с азотом и фосфором, хотя и усиливает засоление из стока.

Особую озабоченность вызывают новые химические загрязнители, такие как пестициды, фармацевтические препараты для животноводства и частицы пластика, а также возможное развитие устойчивости к противомикробным препаратам, в отношении которых регулирование и мониторинг в настоящее время практически отсутствуют.

Загрязнители поступают из точечных или рассредоточенных источников. Точечным источником является труба или канал, например, используемые для сброса с промышленного объекта или городской канализации.

Рассеянный (или неточечный) – это виды загрязнения воды, под которыми подразумевается очень широкая, неограниченная область, откуда в водоем попадают различные загрязнители, такие как стоки с сельскохозяйственной территории.

Точечные источники загрязнения воды легче контролировать, чем рассеянные, потому что загрязненная вода собирается и поступает в одну единственную точку, где ее можно очистить. Загрязнение из рассеянных источников трудно контролировать, и, несмотря на значительный прогресс в строительстве современных очистных сооружений, рассеянные источники продолжают оставаться существенной проблемой.

Выделяют основные причины загрязнения воды:

Канализация и сточные воды. Проще говоря, это та вода, которая оказывается в канализации. Представляют собой сточные воды смесь отходов жизнедеятельности человека, грязи, моющих средств и дождевой воды. В итоге получается грязная и токсичная жидкость, которая сливается, как правило, в реки и моря без достаточной очистки. И основная проблема заключается в том, что бытовые сточные воды содержат патогены, другие вредные бактерии и химические вещества, которые загрязняют воду, вызывая серьезные проблемы со здоровьем и, следовательно, заболевания. Все чаще неправильная утилизация сточных вод становится серьезной мировой проблемой, поскольку отходы транспортируются на очистные сооружения, а оттуда оставшиеся сточные воды сбрасываются в океаны, вызывая загрязнение воды. ВОЗ отмечает, что во всем мире около 2 миллиардов человек используют источник питьевой воды с фекальными загрязнениями (сточные и сточные воды). Загрязненная вода может содержать бактерии, вызывающие диарею, холеру, дизентерию, брюшной тиф, гепатит А и полиомиелит. По данным ООН, ежегодно около 297 тыс детей в возрасте до пяти лет умирают от болезней, связанных с плохими санитарными условиями, плохой гигиеной или небезопасной питьевой водой.

Промышленные отходы - ртуть, медь, фтор, радиоактивные частицы, железо в воде - “подарки” промышленных предприятий. Оказываются они в водоёмах по различным причинам. Случается так, что промышленные отходы сливаются в реки и моря нарочно (это ведь самый простой способ избавиться от них, и самый вредоносный). А иногда происходят несчастные случаи (аварии) или утечки, в результате которых отходы оказываются в воде. К самым “вредным” производствам относят черную металлургию, нефтеперерабатывающие и целлюлозно-бумажные заводы. Следует отметить, что промышленность

производит огромное количество отходов и, не имея надлежащей системы управления отходами, сбрасывает отходы в пресную воду, которая поступает в каналы, реки, а затем в море. Эти отходы, являющиеся одной из основных причин загрязнения воды, содержат вредные химические вещества, в том числе свинец, ртуть, серу, нитраты, асбест и многие другие, которые загрязняют воду и наносят ущерб окружающей среде и нам. Токсичные химические вещества могут изменить цвет воды, увеличить количество минералов, что называется эвтрофикацией, изменить температуру воды и представлять серьезную опасность для водных организмов. Крупные заводы печально известны тем, что сбрасывают химикаты в океан. Высокотоксичные вещества, такие как моющие средства, полихлорированные бифенилы и свинец, ежедневно выбрасываются в окружающую среду, вызывая загрязнение воды.

Атмосферные загрязнения - зола, пепел, сажа и всякие газы. Наш воздух сложно назвать чистым. А оксиды азота и серы, соединяясь с кислородом и влагой, вообще, становятся причиной кислотных дождей. Они оказывают вредоносное влияние и на водоёмы, после попадания в воду происходят химические реакции, из-за чего образуются концентрированные кислоты. Также продукты промышленной деятельности могут вступать в реакцию с водой и в атмосфере, из-за чего идут **кислотные дожди**, тоже наносящие большой вред водоёмам.

Фермерские хозяйства - удобрения, гербициды, инсектициды и органические отходы. Они полезны для роста растений. Однако обычный эффект этого вида загрязнения заключается в разрастании водорослей в пораженных водоёмах. Из-за удобрений, используемых на полях, наносится большой ущерб водоёмам. Происходит это потому, что химические и органические удобрения, находящиеся в верхнем слое почвы, смываются дождём в водоёмы (а также попадают в подземные воды). Но отказаться от ведения фермерских хозяйств было бы самоубийством, поскольку они являются поставщиками пищи. Поэтому с данной проблемой ничего не поделаешь.

Морской сброс - мусор, производимый домашними хозяйствами в виде бумаги, пластика, продуктов питания, алюминия, резины, стекла, является одной из основных причин загрязнения воды, поскольку в некоторых странах эти материалы собираются и сбрасываются в море, вызывая загрязнение воды. Большая часть пластикового загрязнения океана приходится на рыбацкие лодки, танкеры и грузовые перевозки. Пластиковые материалы/отходы при контакте с водой медленно разлагаются, выделяя вредные соединения как для здоровья человека, так и для экосистемы. Когда такие вещи попадают в море, они не только загрязняют воду, но и наносят вред животным в море. Тысячи судов загрязняют Мировой океан нефтесодержащей водой. В открытом море эти правонарушения часто остаются незамеченными. Сброс нефтесодержащих вод в море запрещен уже несколько десятилетий. Однако многие грузовые и контейнерные суда систематически обходят этот запрет и загрязненную воду незаконно сбрасывают в море обычно под покровом ночи.

Утечки нефти - нефтепродукты скапливаются на водной поверхности,

перекрывая доступ света и кислорода. Помимо загрязнения и неприятного запаха воды, это чревато мором рыбы и птиц. К сожалению, случаются они слишком часто. По некоторым данным, в одной лишь Америке происходит более 10 тысяч утечек нефти каждый год. И, попадая в водоёмы, нефтепродукты оказывают множество неблагоприятных воздействий на живые организмы.

Твердые отходы - пластиковые бутылки, пакеты, гравий, щебень, отработанная почва. В мире существует множество водоёмов, которые служат в качестве каких-то помоек. Туда сбрасывается различный мусор, который в большом количестве собирается на поверхности водоёмов. Из-за чего препятствует попаданию солнечного света, что, в свою очередь, приводит к нарушению многих процессов, происходящих в этих экосистемах.

Горнодобывающая деятельность. Горнодобывающая деятельность является одной из основных причин загрязнения воды, поскольку она связана с дроблением горных пород, которые обычно содержат много микроэлементов и сульфидов. Эти вредные химические вещества могут увеличить количество токсичных элементов при смешивании с водой, вызывая загрязнение воды, что может привести к проблемам со здоровьем. Материал, оставшийся от добычи полезных ископаемых, может легко образовывать серную кислоту в присутствии атмосферных осадков, вызывая загрязнение воды. Обезвоживание в горнодобывающей промышленности - это отделение жидкости от полезных ископаемых. Оно применяется при подготовке месторождений к эксплуатации, для обогащения полезных ископаемых, при добыче нефти и т.д. Жидкость, полученная в результате обезвоживания, содержит в себе большое количество минеральных солей, содержание которых при превышении 0,1% от массы грунта делает почву непригодной для существования растений и животных.

Утечки со свалок. Свалки, которые являются одной из основных причин загрязнения воды, представляют собой не что иное, как огромные кучи мусора, которые издадут ужасный запах и которые можно увидеть по всему городу. Когда идет дождь, свалки могут протекать, а протекающие свалки могут загрязнять грунтовые воды внизу большим количеством загрязняющих веществ.

Утечка из канализационных линий. Небольшая утечка из канализационных линий может загрязнить грунтовые воды и сделать их непригодными для питья, что, как известно, является одной из основных причин загрязнения воды. Протекающие канализационные линии могут добавлять в грунтовые воды тригалометаны (например, хлороформ), а также другие загрязняющие вещества, и, если их вовремя не отремонтировать, просачивающаяся вода может выйти на поверхность и стать рассадником насекомых и комаров. Сбросы хлорированных растворителей из химчисток в канализацию также являются признанным источником загрязнения воды этими стойкими и вредными растворителями.

Утечка подземного хранилища. Утечка подземных хранилищ является одной из основных причин загрязнения воды, поскольку корпус подземных резервуаров для хранения, таких как те, которые используются для хранения нефтепродуктов, может ржаветь в результате старения или использования

некачественных материалов, используемых для их строительства. Это приводит к тому, что нефтяной материал, хранящийся там, проникает в почву, достигая грунтовых вод, вызывая загрязнение воды. Также хорошо известна транспортировка угля и других нефтепродуктов по подземным трубам. Случайная утечка может произойти в любое время и может вызвать загрязнение воды, а также привести к эрозии почвы.

Сжигание ископаемого топлива. Ископаемые виды топлива, такие как уголь и нефть, при сгорании выделяют значительное количество пепла в атмосферу. Частицы, содержащие токсичные химические вещества, при смешивании с водяным паром вызывают кислотные дожди, которые являются одной из основных причин загрязнения воды. Выбрасываемые частицы золы обычно содержат токсичные металлы (такие как As или Pb). Сжигание также добавит в воздух ряд оксидов, включая двуокись углерода, что впоследствии приведет к загрязнению водоемов.

Радиоактивные отходы. Ядерная энергия производится путем ядерного деления или синтеза. Элементом, который используется в производстве ядерной энергии, является уран, который является высокотоксичным химическим веществом. Ядерные отходы, которые образуются из радиоактивных материалов, должны быть утилизированы, чтобы предотвратить любую ядерную аварию. Ядерные отходы являются одной из основных причин загрязнения воды, поскольку они представляют серьезную опасность для окружающей среды, если их не утилизировать должным образом. Известно, что происходят аварии, в результате которых в воздух, воду и почву выбрасывается ужасно большое количество вредных радиоактивных химических веществ, а при попадании в воду они вызывают загрязнение воды.

Транспорт. Транспорт с момента появления механизированных транспортных средств стал одной из основных причин загрязнения воды. Во многих странах выбросы транспортных средств обычно содержат Pb, который загрязняет воздух различными соединениями выхлопных газов (включая соединения серы и азота, а также оксиды углерода), которые могут попадать в водоемы в результате осаждения с атмосферными осадками, вызывая загрязнение воды.

Строительная деятельность. Строительные работы являются одной из основных причин загрязнения воды, поскольку строительные работы выбрасывают в землю ряд загрязняющих веществ, которые в конечном итоге могут попасть в грунтовые воды в результате инфильтрации, вызывая загрязнение воды. Литейные заводы имеют прямые выбросы металлов (включая Hg, Pb, Mn, Fe, Cr и другие металлы) и других твердых частиц в воздух.

Следует отметить, что промышленность производит огромное (более 90%) количество отходов. Основная их масса содержит токсичные химические и загрязняющие вещества. Они способны вызвать загрязнение окружающей среды, содержат такие опасные для живых организмов вещества, как свинец, ртуть, сера, асбест, нитраты и многие другие вредные химические вещества.

В заключение подчеркнем, что загрязнение воды является серьезной

проблемой человечества, но существует множество способов её решения: научиться бережней относиться к природным ресурсам, создать более совершенные очищающие воду механизмы, внедрить бессточные технологии в промышленности, повторно использовать очищенные сточные воды (в сельском хозяйстве, например) и т.д. Борьба с этой проблемой вполне можно и нужно. А учитывая тот факт, что наука не стоит на месте, можно надеяться, что мы увидим результаты этой борьбы.

Литература

1. Жунибекова Д.А., Байысбай О.П., Оразымбетова А.О., Бердалин А., Жылкыбаева С.К., Серикулы Ж. Загрязнение водных ресурсов: причины и последствия. // Journal “EURASIAN EDUCATION, SCIENCE AND INNOVATION”. Proceedings of the XV INTERNATIONAL SCIENTIFIC PRACTICAL CONFERENCE “DIGITAL TECHNOLOGIES IN SCIENCE AND EDUCATION 2”, 24-25 April 2023. Aachen, Germany. –Vol.14. - pp.171-180.

2. Балыкбаева А.С. Загрязнение водных ресурсов Казахстана и методы очистки воды. - <https://oqu-zaman.kz/?p=20455>.

3. Кузина Л.В., Тевризова В.И. Загрязнение мирового океана бытовым мусором. // Материалы 18-й Международной научной конференции «Сахаровские чтения 2018 года: Экологические проблемы XXI века» (17–18 мая 2018 г., Минск, Республика Беларусь), Бел. гос. ун-т. – Минск, 2018. – Ч. 1. – С. 61-63.

4. https://vyvoz.org/blog/zagrjaznenie-vody/?utm_referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2

5. Батыржанулы А.М., Мирзаев А.А. Проблемы очистки промышленных сточных вод Казахстана. - <https://ecogofond.kz/wp-content/uploads/2020/07/CA.D.320-Problemy-ochistki-promyshlennyh-stochnyh-vod-Kazahstana.pdf>

6. Антипов М.А. Оценка качества подземных вод и методы их анализа : учебное пособие. – Санкт-Петербург: Проспект науки, 2013. – 134 с.

7. https://forbes.kz/process/ecobusiness/stochnyie_vodyi_kazahstana_kak_kanalizatsionnyie_ochistnyie_sooruzeniya_sdelat_privlekatelnymi_dlya_investitsiy/

8. Пашацкий Н.В. Гидроэкология: проблемы малых водоемов, загрязняемых отходами промышленного производства. // «Инженерная экология», 2001. - №6. - С.39-45.

9. Гольдберг В.М. Взаимосвязь загрязнения подземных вод и природной среды. - М.: Гидрометеиздат, 1987. - 245 с.

Әлемдік басқару практикасындағы мемлекеттің қызметтер көрсету ерекшеліктері және шетелдік тәжірибе

Несибеков Қазыбек Жұмабекұлы
МНГМУ-22 магистранты
Yessenov University

Мемлекеттік аппарат пен оның жекелеген құрылымдары жұмысының тиімділігін арттыру жөніндегі шаралар көптеген елдерде жүргізіліп жатқан әкімшілік реформалардың құрамдас бөлігі болып табылады. Тиімді мемлекеттік аппарат әрбір министрліктің, ведомствоның немесе мекеменің өз билігі мен ресурстарын неғұрлым үнемді жолмен мақсаттары мен стандарттарға қол жеткізу үшін пайдаланатынын білдіреді.

XX ғасырдың соңында орын алған ғаламдық өзгерістер адамзат қызметінің барлық аспектілерін қозғайды, бұл қазіргі қоғамдағы мемлекеттің рөлі мен орнына тікелей әсерін тигізеді.

Сыртқы ортаның көптеген қауіп-қатерлеріне төтеп беру үшін мемлекет әкімшілік жүйені, орын алған өзгерістерге бейімдей отырып, реформалауға мәжбүр болады.

Мұндай проблемалар әлемдік қоғамдастықта белгісіздік пен тұрақсыздықтың күшею аясында, әлеуметтік өзгерістердің серпінді шыңына жеткен, мәдени факторының маңызы күшейіп, даму процесі көпнұсқалық деңгейге көтерілген шақта орын алуда. Бұған өз үлесін қазіргі ғылыми-техникалық революция, әсіресе информатика мен телекоммуникациялар саласындағы түбегейлі өзгерістер қосуда.

Аталған проблемаларды еңсеру мақсатында мемлекет қайраткерлері төмендегі салаларды дамытуға күштерін жұмылдыруда:

бірінішіден, мемлекеттік аппарат жұмысының тиімділігін арттыру және халыққа неғұрлым сапалы қызметтер көрсету;

екіншіден, мемлекеттік және жеке сектор арасындағы серіктестік қатынастарды дамыту және туындайтын проблемаларды шешу үшін олардың жауапкершілігін неғұрлым айқын бөліп беру;

үшіншіден, мемлекет пен азаматтық қоғам арасында көпжақты байланыстар қалыптастыру, халықты қоғамдық істерді басқаруға тарту.

В. Лобанов мемлекеттік қызметтер көрсетуге байланысты мемлекеттік басқару жүйесін жаңғырту жүргізіліп жатқан мынадай негізгі бағыттарды атап көрсеткен жөн деп есептейді.

Мемлекеттік қызметтер көрсетудің сапасы мен оларды бөлу тетігін жақсарту. Соңғы уақытта «тұтынушыларға бейімделген құрылымдар құру» ұраны әйгілі болып отыр. Оның астарында басшылардың мемлекеттік аппаратта қалыптасқан құндылық бағдарларды өзгертуге және мемлекет қызметінің назарын

қатардағы азаматтардың мүддесі мен мұқтаждарын қанағаттандыруға қатты тырысуы жатыр.

Осы мақсатта қызмет көрсету стандарттары енгізілуде, азаматтардың өздері билік органдарының шешімдеріне әсер ету мүмкіндігіне ие болуда, үкімет өз қызметінің «айқындығына», ресми ақпараттың «ашықтығына» кепілдік береді және т.б. Мәселен, Ұлыбританияда 1991 жылы «Азаматтардың хартиясы» қабылданды, ол мемлекеттік құрылымдар жұмысын жетілдірудің негізін қалаған мынадай алты қағидатты (принципті) қамтыды:

- стандарттар;
- ақпарат және ашықтық;
- сайлау және консультациялар;
- адалдық және пайдалылық;
- қаражатты үнемдеу;
- бұрыс іс-әрекеттерді шағымдану.

Осы принциптер Еуропа Одағына кіретін мемлекеттерде кеңінен насихатталады. Аталған хартияның идеясы Португалияда қолдау тауып, онда «Әкімшілік рәсімдер кодексі» әзірленді. Оның негізгі міндеті мемлекеттік ұйымдардың жұмысын оңтайландыру және стандарттау, халықты шешімдер қабылдау процесіне тарту (осы ретте билік органдары танымал емес шешімдерді түсіндіруге міндетті).

АҚШ-та азаматтарға қызмет көрсету сапасын арттыру мәселелерін мемлекеттік мекемелердің қызметіне сапаны жаппай басқару тұжырымдамасының қағидаттары мен әдістерін енгізу арқылы шешуге тырысуда.

Мемлекеттік қызметтер көрсету сапасына қатысты соншалықты мән берудің себептерін халықтың мүддесін ескеруге тырысудан ғана емес, сонымен бірге азаматтардың білімінің, мамандығы мен денсаулығының деңгейі мен ұлттық экономикалардың бәсекеге қабілеттілігінің арасындағы тікелей байланысты неғұрлым толық пайдаланудан іздеу керек.

Мемлекеттік қызметті реформалау және адами ресурстарды дамыту. Персоналдың мемлекеттік саясаттың мақсаттарына қол жеткізу және сапалы қызметтер көрсетілуін қамтамасыз ету үшін басты стратегиялық ресурс болып отырғандығы баршаға мәлім.

Мемлекеттік қызметті реформалау мына салаларды:

- мемлекеттік қызметшілерге еңбек ақысын төлеу және оларды ынталандыру жүйесін;
- персоналды оқыту, оның біліктілігін арттыру және дамыту жүйесін;
- қызметшілерді іріктеу және жұмысқа қабылдау әдістерін;
- аттестаттау және міндеттерін орындауға баға беру нысандарын;
- зейнеткерлік саясатты;
- әйелдер мен ұлттық азшылықтар үшін тең мүмкіндіктер саясатын;
- жоғары деңгейдегі шенеуніктердің қызметін қалыптастыруды қамтиды.

Канадада ресурстарды басқаруды жетілдіру, әкімшілік және кадрлар саясатын жақсарту мақсатында «Мемлекеттік қызмет – 2000» бағдарламасы

әзірленген. Бұрынғы социалистік елдерде мемлекеттік қызметтің жаңа жүйесін құрудың бірінші кезеңі өтті. Мәселен Латвияда мемлекеттік қызмет туралы заң қабылданып, оның негізіне саяси бейтараптық, кәсібилік, бірегейлік, этика және әлеуметтік қорғанушылық сияқты қағидаттар салынды.

Қызметшілер мен басшылардың міндеттерін орындау көрсеткіштерін әзірлеуге ерекше назар аударылады. Мәселен, Данияда мемлекеттік мекемелердің персоналы үшін тиісті стандарттардың жаңа нұсқасы енгізілген, ол міндеттер мен нәтижелерді, жоспарлы тапсырмалар мен мақсаттарды, кәсіби әзірлікті, басқару тәртібін, еңбектегі және әлеуметтік қатынастарды қамтиды.

Ескі бюрократтық қағидалар мен нормалардан бас тарту жағдайында жауапкершілік, есеп берушілік, ашықтық және адалдық сияқты іргелі қағидаттарға негізделетін мемлекеттік қызметтің жаңа этикасын қабылдау қажеттігі туралы мәселе қатты көтерілуде.

Процестер мониторингі және нәтижелерге баға беру. Әкімшілік реформаларға қалыптасқан жүйелі көзқарас қол жеткен нәтижелерді қадағалау және бағалау тетігін құруды қажет етеді, бұл ең жоғары жетістікке қол жеткізілген бағыттарды, сондай-ақ осы жолдағы қиындықтар мен кедергілерді анықтауға мүмкіндік береді. Осыған орай, әдетте, үкімет пен парламент үшін жыл сайын әкімшілік реформаның тұтастай немесе жекелеген салалардағы нәтижелері туралы есеп әзірленеді.

Ең үлкен проблемалар мемлекеттік аппарат жұмысы тиімділігінің артуын бағалауға мүмкіндік беретін көрсеткіштер әзірлеумен байланысты орын алады. Осыған байланысты әртүрлі әдістер пайдаланылады. Мәселен, Данияда, Португалия мен Түркияда мемлекеттік қызметтер көрсетудің сапасы туралы қоғамдық пікір зерделенеді, Австралияда бағдарламалардың орындалуын бағалау тұрғысынан зерттеулер жүргізіледі. Ұлыбританияда мемлекеттік басқаруды жетілдіру жөніндегі кез келген бастама арнайы әдістеме бойынша бағаланады.

В. Лобановтың пікірі бойынша, әкімшілік өзгерістерге жасалған талдау бірнеше қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Біріншіден, көп елдерде реформалардың басталу себептері мен шарттары әртүрлі болғанымен, тұтастай алғанда, іріктелген стратегиясы мен негізгі бағыттары ұқсас келеді.

Екіншіден, мемлекеттік басқаруды жаңғырту мемлекеттік құрылымдар жұмысының тиімділігі мен нәтижелілігін арттыруға, олардың халыққа сапалы қызметтер көрсету үшін жауапкершілігін күшейтуге бағытталған.

Үшіншіден, егер дамыған елдерде мемлекеттік басқарудың қалыптасқан жүйесін жетілдіру бойынша жұмыстар жүргізілсе, бұрынғы социалистік елдерде терең экономикалық және саяси өзгерістер жүргізумен бір мезгілде жаңа институттар мен тетіктердің қалыптасу процесі кең етек алууда.

Төртіншіден, «жаңа мемлекеттік басқару» тұжырымдамасы қарқынды әзірленуде, ол қоғам алдында жауап беретін және жеке сектормен, азаматтармен, сондай-ақ қауымдармен серіктестік қатынастар дамытатын бюрократтық машинаны икемді автономиялық ұйымдық құрылымдармен ауыстыруға негізделген.

Бесіншіден, әлемдегі елдердің көпшілігін қамтыған әкімшілік өзгерістер қазіргі заманғы қоғамның өміріндегі мемлекеттің табиғаты мен рөлін қайта ой елегінен өткізу жөніндегі ғаламдық үрдістің көрінісі болып табылады [1].

В. Лобановтың пікірінше, осы саладағы шетелдік тәжірибені кеңестен кейінгі елдерде пайдалануға болар еді, бірақ бұл үшін, мына критерийлерге: отандық ахуалға және қазіргі ұйымдастырушылық мәдениетке бейімделуге, кең ауқымды тираждау мүмкіндігіне, тиімділік пен нәтижелілікке, инновациялық әлеуетке, жекелеген әлеуметтік топтардың және жалпы қоғамның мүдделері мен құндылықтарына сәйкестік дәрежесіне сүйене отырып, мемлекеттік аппаратты жаңғырту бойынша ұсынылып отырған жобаларға алдын ала сараптама жүргізу қажет.

Кейбір отандық сарапшылардың пікірінше, жүргізіліп жатқан жұмыстың тиімділігін арттыру мақсатында үкімет аппараты мен басқа да бірқатар билік құрылымдарын, сөзсіз, реформалау қажет, бірақ реформа шынайы жүргізіліп, тиісті нәтижеге қол жеткізуі тиіс. Қазіргі уақытта әкімшілік реформа шеңберінде іске асырылып жатқан шаралардың нақты тиімділігіне күмән келтіруге болады.

Әкімшілік реформаны жүргізу кезінде министрліктер мен ведомстволардың өкілеттіктерін қалай болса – солай, қарабайырлықпен қысқарта салмай, ең алдымен, бұл субъектілерді үлкен ұқыптылықпен, тиянықты түрде қайта құру жөнінде әңгіме көтеріп, бұл бағытта нақты шараларды іске асырған жөн. Осы тұста реформа шеңберінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресті күшейту қажеттігін еске салу қажет, өйткені бұл бағытта қол жеткізілген жетістіктер туралы ауыз толтырып айтатындай фактілер жоқ.

Біздің ойымызша, шенеуніктердің сыбайлас жемқорлық деңгейін төмендету мақсатында олардың жалпы санын қысқартумен қатар, қалған қызметкерлердің біліктілігін арттырып, жалақысын көбейту жөнінде нақты шаралар қолданған жөн.

Қазіргі уақытта, әкімшілік реформа, шын мәнісінде, жүргізіліп жатқан жоқ. Осыған байланысты сөз жүзінде қолға алынған кейбір шаралардың нәтижесінде қазіргі жағдайдың алдағы уақытта жақсарып кетеді дегенге сену қиын [2].

Сонымен, біз жоғарыда басқару жүйесін жаңғырту барысындағы жалпы үрдістерді, бірінші кезекте, мемлекеттік қызметтер көрсету тұрғысынан қарап шықтық. Аталған реформалардың әлемнің кейбір елдерінде жүргізілуіне жасалған талдау да қызығушылық танытады деп ойлаймыз.

Атап айтқанда, И. Василенко осы тұрғыдан әкімшілік-мемлекеттік басқарудың американдық мектебін зерделеп сипаттаған.

Соңғы онжылдықтарда АҚШ-та «ұйымдастырушылық даму» тұжырымдамасы үлкен қызығушылық танытуда. Оның бастауларын басқарушы персоналды даярлау мен оның біліктілігін арттыруға арналған әзірлемелерден табуға болады. Бұл тұжырымдаманың теориялық ұстанымдарына А. Маслоудың, М. Макгрегораның және Р. Лайкерттің жұмыстарындағы ой-пікірлер негіз болған. Алайда, американдық мектепте «ұйымдастырушылық даму» тұжырымдамасының осы кезге дейін жалпыға бірдей қабылданған анықтамасы жоқ. Алайда, бұл тұжырымдаманың бастапқы ұстанымдарына негіз болған жылдамдықтың үдеуі

және әлеуметтік ортаның өзгеру сипатының күрделіленуі туралы уәждемелер деп айтуға болады.

Ұйымдастырушылық даму жөніндегі мамандар тірі организмнің үлгісі бойынша құрылған әкімшілік-мемлекеттік басқарудың құрылымын идеалды деп түсінідреді. Олардың пікірі бойынша, мұндай ұйымның төмендегідей ерешеліктері болуы тиіс:

- жылдам өзгертін әлеуметтік-саяси ортаның талаптарына сәйкес ол мемлекеттік басқарудың жаңа мақсаттарына бейімделуі керек;

- әкімшілік-мемлекеттік басқару институттарының мүшелері ықтимал өзгерістердің бүкіл әкімшілік-мемлекеттік басқару жүйесіне тигізетін бүлдіргіш әсерінің алдын ала отырып, сол өзгерістермен ынтымақтасып, оларды басқаруды жүзеге асыруы тиіс;

- мемлекеттік әкімшілік жүргізудің дамушы институттарында әрбір деңгейдің мақсат қоюға және шешім қабылдауға қатысуы міндетті қағида болып табылады, сол себептен мемлекеттік қызметшілер өзгерістерді жоспарлау мен басқаруға өздерінің тартылатындығын сезінеді;

- мемлекеттік әкімшілік жүргізудің дамушы институттарының өз мүшелерінің өзін-өзі көрсете білуі үшін қолайлы мүмкіндіктері болуы керек, бұл үшін мемлекеттік қызметшілердің бір-бірімен еркін қатынаста болуы (ашық коммуникациялар) және бір-біріне өзара жоғары сенім артуы қажет, мұның өзі барлық қайшылықтарды сындарлы шешуге мүмкіндік жасауы тиіс.

Демек, ұйымдастырушылық дамудың мақсаты мемлекеттік әкімшілік жүргізу жүйесінің жұмыс істеу тиімділігін арттыру болып табылады.

Бұл, бәрінен бұрын, әкімшілік құрылымдарының әлеуметтік-саяси және экономикалық дамудағы өзгерістерге, басқару жүйесінің құрылымы мен әдістеріндегі өзгерістерге жылдам және дер кезінде бейімделу қабілетімен қамтамасыз етіледі.

Сонымен бірге немістік мемлекеттік басқару жүйесінің тәжірибесі де қызығушылық танытады. И. Василенконың пікірі бойынша, еуропалық әкімшілік-мемлекеттік басқару мектептерінің ішіндегі ең беделдісі неміс мектебі болып табылады. Германиядағы әкімшілік-мемлекеттік басқару теориясының ерекшелігі философиялық сипаттағы іргелі теориялық ізденістер болып табылады. Немістік классикалық идеализм мемлекеттік және әкімшілік-мемлекеттік басқаруға өзінің саудагерлік түсінігін берді. Нақ осы философия институционалдық шеңберлер құрды, оларда Германиядағы саясат теориясы мен әкімшілік-мемлекеттік басқару теориясы өздерінің дамуын бастады.

Бұл тұста Людвиг Эрхардтың әкімшілік-мемлекеттік басқару тұжырымдамасына ерекше тоқтаған жөн. Осы ірі ғалым және саяси қайраткер жетекші ғылыми орталықтардағы ғылыми-зерттеу жұмыстарын елдегі мемлекеттік қызметті дәйектілікпен ұштастырды. Л. Эрхардтың тұжырымдамасы мемлекеттік әкімшілік жүргізудің әлеуметтік рөлін арттырумен байланысты болды. Ол меншікті тарқату мен капиталды демократияландыру, экономикалық дағдарыстар мен таптық қайшылықтарды бәсеңдету жөніндегі ірі шаралар қолдану арқылы консервативтік әлеуметтік құрылымды еңсеруге тырысты.

Осының барлығы экономиканы мемлекеттік реттеу жөніндегі шаралардың күшейтілуін көздеді. Мемлекеттік заңмен Германияның жалпы экономикалық дамуын бағалау жөнінде Сарапшылар кеңесі құрылды. Заңға сәйкес құрамына ірі ғалымдар кірген Сарапшылар кеңесіне үкіметтің саяси шешімдер қабылдауы үшін қажетті негіздемелік ережелер әзірлеу жүктелді.

Л. Эрхард шығындарды жүйелі түрде төмендету және қысқарту, салық ауыртпалығын жеңілдету, жаңа қызметкерлерді жұмысқа қабылдауға тыйым салу және жалақыны көбейту, қызметтік сапарларды мейлінше қысқарту арқылы мемлекеттік бюджетті реттеуге күшін салды. Сөйтіп, халықтың барлық топтарын ортақ игілікке бағындыруды, үкіметтің рөлін күшейтуді, барлық таптарды елдің әлеуметтік құрылымымен ымыраға келтіруді, қоғамның барлық әлеуметтік топтарының ерікті түрде бірлескен іс-әрекеттері арқылы құрылған «одақтардың плюралистік қоғамын» бекітуді жариялаған қалыптасқан қоғамның тұжырымдамасы өмірге келді.

Жаңа тұжырымдама қоғамның дамуында әкімшілік-мемлекеттік басқарудың анықтаушы жетекші рөлін бекітті. Мемлекет және оның институттары ортақ игіліктің қорғаушысы деп жарияланды. Мұндай мемлекетте мемлекеттік қызметтегі барлық лауазымдарға елдің саясатын айқындайтын, ортақ мүдделерді қамтамасыз ететін мамандар тағайындалуы тиіс. Л. Эрхардтың пікірі бойынша, мемлекеттік басқарудың жаңа тетігінің маңызы нақ осымен сипатталады.

Л. Эрхардтың тұжырымдамаларын бағалай отырып, профессор К. Варламов әділ айтып кеткендей, мемлекетке әлеуметтік-институционалдық көзқарас мемлекеттік қызметтің мағынасын, функциялары мен құрылымын түсіну үшін жаңа жемісті мүмкіндіктер ашады [3].

Бұл көзқараспен келіспеу қиын. Мемлекеттік шенеуніктер әлеуметтік топтардың барлығының мүдделерін жақсы білуі тиіс. Мемлекеттік қызметке кәсіби мамандарды іріктеу қағидатының (принципінің) өзі, ең алдымен, мемлекеттік шенеуніктердің әлеуметтік мүдделерді түсінуіне негізделуі керек. Мемлекетке құқықтық институт ретінде емес, әлеуметтік институт ретінде көзқарас білдірудің астары, біздің пікірімізше, нақ осыған келіп тіреледі.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1.Василенко И. Административно-государственное управление в странах Запада: США, Великобритания, Франция, Германия – www.gumer.info/polit/Vasil.

2.Повышение качества государственных услуг: опыт Великобритании // Проблемы теории и практики управления. – 2020. – № 3.

3.Василенко И. Институт государственной службы в Великобритании // Проблемы теории и практики управления. – 2019. – № 6.

Маркетинговый анализ ассортимента гомеопатических препаратов на фармацевтическом рынке Республики Казахстан

Сенебай Гүлбақыт Сүндетқызы

Студент 5 курса

*НАО «Казахский Национальный Медицинский Университет имени С.Ж.
Асфендиярова» г. Алматы*

Научные руководители:

Сейтова Жанерке Даулетовна

Аширов Мурат Зулпидинович

Аннотация: В данной статье был проведен маркетинговый анализ ассортимента гомеопатических препаратов на рынке Республики Казахстан по данным Реестра МС РК. Определено, что необходимо производить гомеопатические препараты в Республике Казахстан.

Ключевые слова: гомеопатия, гомеопатические препараты, анализ рынка, производители.

Введение. Гомеопатия (от греч. homoios – подобный, pathos – болезнь) существует как система лечения уже более 150 лет. Гомеопатические лекарства – это препараты, содержащие небольшое количество натуральных веществ и приготовленные по специальной технологии. Гомеопатические препараты не уничтожают микроорганизмы, не восполняют дефекты организма и не подавляют синдромы патологических заболеваний. Применение гомеопатических препаратов в небольшом количестве помогает заменить нормальную функцию организма путем стимуляции больного органа. То есть основной эффект прямого состава заключается в замене функции нормального состояния организма.

Актуальность. В настоящее время гомеопатия является широко развивающейся наукой. Гомеопатия в той или иной степени лицензирована более чем в 30 странах. В следующих странах врачи используют гомеопатическую систему лечения: в Индии 52%, в Англии 43%, во Франции 28%, в Германии 22%. В практике гомеопатии врач использует лекарственный состав, основанный на сходстве с природой заболевания, не для устранения его патологических симптомов, а для стимулирования естественной борьбы организма человека с болезнью. Гомеопатия как практика лечения очень небольшими количествами лекарственных веществ имеет ряд преимуществ:

- ❖ Эффективный лечебно-профилактический эффект;
- ❖ Влияние вещества на весь организм;
- ❖ Наличие подробных правил и норм использования опасных веществ;
- ❖ Отсутствие осложнений с побочными эффектами во время лечения;
- ❖ Индивиды не сразу принимают вещество и не привыкают к нему.

При правильном применении гомеопатические препараты не проявляют побочных эффектов; усиливает защитную функцию организма, а при длительном и регулярном приеме влияет не только на отдельные органы, но и на весь организм.

Согласно закону подобия, выбор действующих веществ для повышения эффективности лекарственных препаратов осуществляется методом последовательного разведения, активного усиления процесса приготовления.

Цель исследования. Создание новых эффективных гомеопатических препаратов. Маркетинговый анализ рынка является одним из важнейших этапов планирования новых исследований по созданию современных гомеопатических препаратов.

Материал и методы исследования. Изучен сегмент гомеопатических препаратов на современном фармацевтическом рынке Казахстана. В настоящее время гомеопатические препараты удовлетворяют потребности населения Республики Казахстан, однако препаратов отечественной промышленности в реестре МС РК, к сожалению, нет. В реестре Министерства здравоохранения и медицины Республики Казахстан зарегистрировано 61 гомеопатических препарата. Республики Казахстан, из которых 57% составляют таблетки, 21% капли, мази - 7%, растворы для инъекции - 13% и суппозитории - 2%.

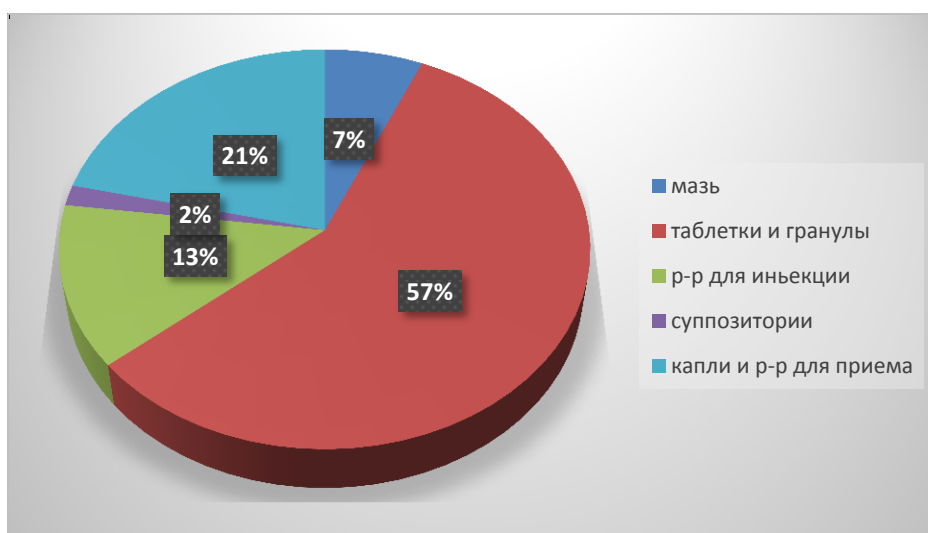

Рисунок 1 – Процентное соотношение гомеопатических препаратов

По АТХ классификации гомеопатические препараты указаны (V03AX) Другие лекарственные препараты и (A03AE) Препараты для лечения функциональных расстройств кишечника.

Результаты и их анализ. Фармацевтический рынок гомеопатических препаратов Республики Казахстан импортозависим – доля импортных препаратов составляет 100%. Основными странами-производителями являются: Германия (57,4%), Австрия (11,5%), Россия (26,23%), Франция (1,6%), Куба(1,6%) и США (1,6%).

Рисунок 2 – Список стран, производящих гомеопатических препаратов

Заключение. Поскольку в стране не получили широкого распространения гомеопатические методы лечения и, соответственно, организация аптек, готовящих гомеопатические лекарства, этот метод отстает. На основании проведенного маркетингового исследования был проведен анализ гомеопатических препаратов, зарегистрированных в реестре РК, и установлено, что полный ассортимент, то есть 100% товаров на фармацевтическом рынке составляют препараты импортного производства. Необходимо расширить ассортимент гомеопатических препаратов, особенно разработку состава новых гомеопатических лекарственных форм.

Список литературы.

1. Краснюк И.И., Михайлова Г.В. Фармацевтическая гомеопатия: Учебник. Пособие для узов / Под ред. Н.А. Замаренова. - М.: Издательский центр «Академия», 2005. – 263 с.
2. «О классификации гомеопатических средств в соответствии с единой товарной номенклатурой внешнеэкономической деятельности Евразийского экономического союза» Решение Коллегии Евразийской экономической комиссии от 7 марта 2023 года № 21.
3. Синева Т.Д., Марченко Л.Г., Синева Т.Д. Гомеопатические лекарства: Справочник. Руководство по аптечной технологии лекарства - 2-е издание.- СПб.: Невский говор, 2001. - С. 247-265.
4. Кейн К. Гомеопатическая аптека. Введение и руководство. - М.: 2002. - 41 с.
5. Государственный реестр ДЗ, ММБ и МТ РК [Электронный ресурс] http://register.ndda.kz/category/search_prep

Маңғыстау облысындағы ауыл шаруашылығы өнімдерінің бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етуде мемлекеттік қолдауды жетілдіру

Таңатарұлы Ықылас

МНГМУ-22 магистранты

Yessenov University

Қазақстан Республикасы өңірлерінің сапалық сипаттамаларын неғұрлым толық ашу үшін зерттеудің мақсаттары мен міндеттеріне қарай өңірлерді топтастыру өлшемдерін ескеретін әдістемелердің әртүрлі түрлерін қолдануға болады. Экономикалық әлеует деңгейі критерийі бойынша "Қазақстанның өңірлерін мынадай топтарға бөлуге болады: бірінші топ-бұл стратегиялық сипаттағы минералдық ресурстардың бірегей қорлары бар және ғылыми-техникалық және өндірістік әлеуетті дамытуда жеткілікті жоғары импульске ие және ел экономикасын әлемдік экономикаға біріктіруге қабілетті облыстар. Алайда, олар шикізат салаларын басым дамытуға және ауылдар мен ауылдардың экономикалық және әлеуметтік артта қалуына, сондай-ақ елеулі экологиялық жағдайға (Атырау, Ақтөбе, Маңғыстау, Батыс Қазақстан облыстары) бейім экономиканың ұтымсыз құрылымына ие.

Маңғыстау облысының аумағы биоклиматтық сипаттамалары бойынша шөлді аймаққа жатады. Топырақтың көп бөлігі сұр қоңыр шөлді, топырақтары тұзды және тұзды, қоңыр шөлді, тұзды дақтары 10% дейін. Маңғыстау облысының климаты арктикалық, ирандық және тұрандық ауа массаларының басым әсерінен қалыптасады. Жауын-шашын өте аз. Олардың жылдық орташа мөлшері 130 - 180 мм - ден аспайды. жауын-шашынның максимумы жылдың жылы мезгілінде болады. Жоғарыда айтылғандарға байланысты өндірістің инновациялық әдістерін қолдана отырып, өсімдік шаруашылығын дамыту мәселелері туындайды, осы бағытты дамыту үшін жеткілікті толық инфрақұрылым қажет. Маңғыстау облысының ауылдық жерлері қала тұрғындарымен салыстырғанда халықтың кедейлігінің жоғары деңгейімен және белгілі бір субсидиялар алу және өз фермерлік шаруашылығын ашуға кредиттерді ресімдеу бойынша хабардарлықтың жеткіліксіздігімен, өсімдік шаруашылығы мен мал шаруашылығы саласындағы жоғары тәуекелдермен айқындалады. Облыстың климаты күрт континенталды, қысы желді, жазы өте ыстық және құрғақ. Мал шаруашылығы саласында жемшөпті ерте дайындау фермерлік және шаруа кәсіпорындарының жемісті қызметінің міндетті шарты болып табылатын Еуропа елдерінің үлгісі бойынша қыста жемшөп дайындау үшін ауыл шаруашылығы жерлерін жасанды себу дамымаған. Ауыл халқының кедейлігіне қарсы күресте ірі қалалар мен елді мекендердің маңындағы белдеулер бойынша еркін Халықты жұмысқа орналастыру, дайын өнімді қолжетімді бағамен одан әрі оңай өткізу үшін іс-шаралар құрылуы мүмкін.

Маңғыстау облысындағы барлық өсімдік шаруашылығы суармалы жерде жүзеге асырылады. Жауын-шашынның орташа жылдық деңгейі 150 мм құрайды және осылайша жаңбырлы суаруда өсімдік шаруашылығының дамуына жол бермейді. Қазіргі уақытта жыл сайын Жаңаөзен қаласы мен Түпқараған ауданындағы суармалы учаскелерден ашық топырақ жағдайында бір ғана өнім жиналады [1]. Екі дақылды жылыжайларда немесе су болған жағдайда жабын астында оңай өсіруге болады.

Жабын астындағы өсімдік шаруашылығы өндірістің ең қарқынды түрі болып табылады. Өндірістің осы түрінен егіннің әлеуетіне жету үшін жоғары өнімді тұқымдар, тыңайтқыштар, техникалық нұсқаулар және фермерлер арасында жоғары мамандандыру қажет. Бұл жағдайлар қазіргі уақытта Маңғыстау облысында қол жетімді емес. Мал шаруашылығын дамыту бойынша-Маңғыстау облысының кешенді өңірлік дамуының Бас жоспарын әзірлеу үшін зерттеулер жүргізген жапон мамандары мал шаруашылығы өнімдерін астық дақылдарымен бордақылауды сату алдында алдын ала жүргізуді ұсынды.

Мал шаруашылығының негізгі жемшөп базасы жайылымдық жем және табиғи алқаптарда жиналған шөп болып қала береді. Жайылымдық жерлерді сақтау, оларды ұтымды пайдалану, суландыру негізгі міндеттер болып табылады (1-кесте).

1 - кесте: Маңғыстау облысының агроөнеркәсіптік кешенін SWOT-талдау

Күшті жақтары	Әлсіз жақтары
<ul style="list-style-type: none"> - Ауыл шаруашылығының жалпы өнімі көлемінің жыл сайын ұлғаюы, мал шаруашылығының да, өсімдік шаруашылығының да жалпы өнімінің өсу қарқынының оң серпіні; - шағын және орта бизнесті дамытуға, жаңа техника мен технологияларды енгізуге мүмкіндік беретін жергілікті бюджеттен қаржыландырылатын тауарлық Кредиттеу және лизинг жөніндегі АӨК қаржы институттарының болуы; - бұдан әрі дайын Ұлттық сүт өнімдерін (қымыз, шұбат, айран т.б.) шығара отырып, мал шаруашылығын, әсіресе табын жылқы және түйе шаруашылығын дамыту үшін стратегиялық маңызды ресурс - жайылымдардың болуы. 	<ul style="list-style-type: none"> - АӨК инфрақұрылымының төмен материалдық-техникалық базасы және нашар дамуы; - агротехнологиялардың артта қалуы, өндірістің негізгі құралдарының физикалық және моральдық тозуы; - мал шаруашылығының азықтық базасы әлсіз, өңірдің сумен қамтамасыз етілуі төмен; - АӨК-нің әлсіз экономикалық жағдайы қажетті инвестицияларды тартуды қиындатады[2]; - ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілердің қаржы институттарының қызметтеріне мүмкіндіктері шектеулі. - табиғи-климаттық жағдайларға тәуелділіктен туындаған мал шаруашылығының жоғары қаупі. - балық аулау флотының болмауы; - жағалаудағы балық шаруашылығын қолдау инфрақұрылымының болмауы
Мүмкіндіктер	Қауіптер
<ul style="list-style-type: none"> - АӨК Шаруашылық субъектілерінің санын ұлғайту, сондай-ақ агроөнеркәсіптік кешенді дамыту жөніндегі мемлекеттік бағдарлама осы секторды одан әрі дамыту 	<ul style="list-style-type: none"> - қазіргі заманғы өндіріс техникасы мен технологиялары бар кәсіпорындардың төмен үлесі, бұл бүкіл саланың бәсекеге қабілеттілігін төмендетеді және оның ішкі нарықтағы

<p>және нығайту үшін қолайлы жағдай туғызуы мүмкін;</p> <ul style="list-style-type: none"> - дәнді дақылдар мен көкөністерді молайтудың заманауи технологияларын енгізу есебінен облыс қалаларының айналасында азық-түлік белдеуін қалыптастыру; - теңіз балық шаруашылығын және тауарлық балық шаруашылығын дамыту мүмкіндігі. 	<p>жағдайын өте осал етеді;</p> <ul style="list-style-type: none"> - қайта өңдеу өнімдерінің бәсекеге қабілеттілігінің жеткіліксіз деңгейі және нәтижесінде олардың кейбіреулері бойынша импорттың жоғары үлесі; - халықты өз өндірісінің тамақ өнімдерімен қамтамасыз етудің төмен деңгейіне байланысты азық түлік қауіпсіздігіне қатер
<p>Ескерту - [3] әдебиет негізінде автор құрастырған</p>	

Маңғыстау облысының агроөнеркәсіптік кешенін дамыту жөніндегі жағдайды одан әрі жетілдіру жөніндегі ұсынымдар:

- ауыл шаруашылығы өнімін өндіруге ылғал ресурсын үнемдейтін технологияларды енгізу;
- өзінің ауылдық жерлерін, жайылымдарын және т. б. пайдалану есебінен өңірдің азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету.;
- өңір халқының балық өнімдерімен қамтамасыз етілуін ұлғайту үшін балық шаруашылығы мен балық өнеркәсібін одан әрі дамыту;
- климаттық жағдайлары ұқсас шет елдермен тәжірибе алмасу және ауыл шаруашылығы өнімдерін өндіруге инновациялық әзірлемелерді енгізу жөніндегі іс-шараларды жүргізу [4].

Маңғыстау облысында ауыл шаруашылығы өнімдерінің бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін бірқатар іс-шаралар өткізу қажет.

Біріншіден, өнімділік пен өнім сапасын арттыру үшін Ауыл шаруашылығын дамыту, жаңа технологиялар мен басқару әдістерін енгізу қажет. Бұған фермерлер мен ауылшаруашылық жұмысшыларын оқыту, заманауи ауылшаруашылық технологиялары мен жабдықтарына қол жетімділікті қамтамасыз ету арқылы қол жеткізуге болады.

Екіншіден, ауылшаруашылық өндірісі үшін инфрақұрылымды дамыту қажет, мысалы, суару жүйелері, қоймалар, жолдар және өнімді нарыққа жеткізу үшін көлік маршруттары. Сондай-ақ фермерлер мен фермерлерге өз бизнесін дамыту үшін қаржылық ресурстарға, несиелер мен гранттарға қол жеткізу арқылы қолдау көрсету маңызды. Бұл оларға өндірісті кеңейтуге және өнім сапасын жақсартуға көмектеседі. Сонымен қатар, жергілікті ауылшаруашылық өнімдерін нарықта, ел ішінде де, одан тыс жерлерде де насихаттау маңызды. Мұны көрмелерге, жәрмеңкелерге қатысу, интернет арқылы жылжыту және басқа маркетингтік іс-шаралар арқылы жасауға болады [5]. Жалпы, Маңғыстау облысында ауыл шаруашылығы өнімдерінің бәсекеге қабілеттілігін арттыру технологияларды, инфрақұрылымды дамытуды, фермерлерді қолдауды және өнімді нарықта ілгерілетуді қамтитын кешенді тәсілді талап етеді.

Маңғыстау облысында ауыл шаруашылығы өнімдерінің бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етуде мемлекеттік қолдауды жетілдіру үшін мынадай шараларды ұсынуға болады. Инфрақұрылымды дамыту: жолдарды жаңарту, ауыл шаруашылығы өнімдеріне арналған қоймалар мен қоймалар салу, өнімді сатуға

арналған заманауи базарлар мен алаңдар құру. Ауыл шаруашылығы өндірушілерін оқыту және кеңес беру: өндірістің заманауи әдістері, маркетинг және басқару бойынша тренингтер, семинарлар мен кеңестер өткізу. Қаржылық қолдау: ауыл шаруашылығын дамыту үшін жеңілдетілген несиелер мен гранттар беру, салаға инвестицияларды ынталандыру. Шағын және орта фермерлік шаруашылықтарды қолдау: шағын және орта ауылшаруашылық кәсіпорындарын дамыту үшін арнайы бағдарламалар мен қолдау тетіктерін құру. Нарықта ауыл шаруашылығы өнімдерін ілгерілету: маркетингтік және жарнамалық науқандар өткізу, көрмелер мен жәрмеңкелерге қатысу, өнімді өткізу желісін дамыту. Бұл шаралар Маңғыстау облысында ауыл шаруашылығы өнімдерінің бәсекеге қабілеттілігін арттыруға көмектеседі және өңірде ауыл шаруашылығының дамуына ықпал етеді [6].

Қазіргі уақытта Маңғыстау облысының табиғи ресурстарды қайта өңдеу мен өндірудің бастапқы өнімдерін өндіру саласында ғана бәсекеге қабілетті секторы бар. Біздің экономикамыздың басқа салалары бәсекеге қабілетсіз, әсіресе бұл ауыл шаруашылығы мен жеңіл өнеркәсіпке қатысты. Өңдеу салаларының басты проблемасы-импорттық аналогтармен салыстырғанда қымбатырақ немесе сапасы төмен өнімнің бәсекеге қабілеттілігін арттыру. Сондықтан аталған салаларды дамытудың негізгі міндеттері кәсіпорындардың технологиялық және техникалық артта қалуын еңсеру болуы тиіс. Өңдеу өнеркәсібін жандандыру және дамыту сонымен қатар ішкі тауар нарығының ашықтық дәрежесі мен шарттарын реттеу, салықтық және кедендік реттеу және басқа да шаралар арқылы отандық тауар өндірушілерді жосықсыз импорттан селективті қорғауды талап етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Б. Г. Жүнісов Ауыл шаруашылығы өнімдерінің бәсекеге қабілеттілігін арттырудағы кластерлердің рөлі / қолжетімділік режимі http://www.rusnauka.com/PNR_2006/Economics
2. Қазақстандағы ауыл шаруашылығын дамытудың жекелеген мәселелері / қолжетімділік режимі <http://www.sarap>
3. Қазақстан Республикасы Тәуелсіздік жылдарында ауыл шаруашылығының қалыптасуы / қол жеткізу режимі <http://kazakh-zern>
4. Щербик Е.Е., Мищенко Ю. П. Аймақ экономикасының инновациялық дамуы жағдайында АӨК қаржыландыру көздері // Қазақстан-Америка Еркін университетінің хабаршысы. - 4 шығарылым. – Маңғыстау, 2020. - Б. 78-83.
5. Региональный статистический ежегодник Мангистауской области. Под ред. Ш.Р.Шакабаевой – Актау, 2023 год - 370 стр.
6. Исследования для разработки Генерального Плана комплексного регионального развития Мангистауской области в Республике Казахстан, Заключительный Отчет Том III. Отчет по Сектора – Актау, 2018 – 141 с.

Аймақтық экономиканы дамытудың мемлекеттік жүйесін жаңарту жолдары

Туркменбай Абай Тазебайұлы

МНГМУ-22 магистранты

Yessenov University

Республикамыздың әрбір аймағы еліміздің шаруашылық кешенінде белгілі бір орынды ала отырып, осыған қоса басқа аймақтармен бүтіндей экономикалық бірлікті құрайды. Сондай-ақ әр аймақтың өзіндік табиғи ресурстары, оларды орналастырудағы ерекшеліктері, экономикалық даму деңгейі, өзіндік шаруашылық құрылымы бар. Соған байланысты аймақтық саясат қалыптастырылып, жүзеге асырылады.

Аймақтық саясатты жүзеге асыруда мемлекеттік басқару мәселесі ерекше маңызға ие болары ақиқат. Бүкіл әлемде мемлекеттік басқару тиімділігін көтеру міндеті үлкен мәнге ие болуда. Бірақ барлық мемлекеттер қолдану үшін оңтайлы болып табылатын әмбебап үлгі жоқ, әрбір мемлекеттер тарихи дамуының белгілі бір кезеңінде өзінің ұлттық ерекшеліктеріне сай келетін ыңғайлы үлгіні жасақтауы тиіс. Оның барлығы да өз еліміздің және шет мемлекеттердің даму тәжірибелерін тереңірек талдау, ой елегінен өткізу міндеттерін жүктейді.

Аймақтық дамуын мемлекеттік реттеудің негізгі мақсаты- аймақтардың тұрақты экономикалық өсуін, мүмкіндіктер жасау негізінде бүкіл республика экономикасының өркендеуіне жол ашу болып табылады. Көздеген мақсатқа жету- мемлекеттік және аймақтық мүдделердің бірлігін, олардың ұштастырылуын көздейді. ҚР аймақтарының мәселелері, экономикалық көрсеткіштері, экономиканың әлеуеті мен дамуына байланысты келесідей ұсыныстар ұсынуға болады:

- Астана және Алматы қалаларының дамыту бағдарламалары айқын белгіленген. Елбасының қаулысымен Астана қаласында өңдеуші өнеркәсіпті, инфрақұрылымды, ғылыми, мәдени, т.б, орталықтарын интенсивті дамытудың мемлекеттік бағдарламасы бекітілген. Ал, Алматы қаласында ҚР Үкіметі аймақтық қаржы орталығын құру концепциясы мен жоспарын бекітті. Сонымен қатар, бұл құжат аймақтық жұмсақ климаты мен әсем табиғатын ескере отырып, осы жерде туризм мен демалыс орындарына мықты инфрақұрылымын құруды қарастырады. Осының есебінен шағын және орта бизнесті кеңінен дамытуы, өңдеуші өнеркәсіптің көптеген кәсіпорындарын әртараптандыру және жаңартылуы қажет.

- Атырау және Маңғыстау облыстарында әртараптандыруды жүзеге асыру мұнай өңдеуші, мұнай-химия кәсіпорындарын құрумен, ауылшаруашылығында кәсіпкерлікті дамыту мен ауылшаруашылық өнімдерін өндейтін шағын және орта кәсіпорындарды құрумен, сонымен қатар, көлік және байланыс инфрақұрылымдарын дамытумен байланысты. Шығыс Қазақстан, Қарағанды, Павлодар облыстарында негізгі міндеті өңдеуші салалардағы өнеркәсіпті

эртаратандыру. Бұл кәсіпорындар негізінен ғылымды көп қажет ететін, бәсекеге қабілетті түпкі өнімдерді шығаруға тиіс. Сонымен қатар, бұл өнімдерді өндіру басқа аймақтарда жүзеге асырылу керек. Бұдан басқа, экологияны да қорғауға да көңіл бөлінуі керек.

- Ақтөбе, Жамбыл, Қостанай және Оңтүстік Қазақстан облыстарында ауыл шаруашылығына қызмет көрсетумен айналысатын кәсіпорындарды дамыту және бірқатар ірі кәсіпорындардың әлеуетін пайдалану бойынша шаралар жүзеге асырылуы керек.

- Батыс Қазақстан және Солтүстік Қазақстан облыстарын дамытудағы негізгі стратегиялық мақсат – бірінші кезекте әскери машина жасау кәсіпорындарын модернизациялау мен жаңарту.

- Алматы, Қызылорда және Ақмола облыстарында негізінен ауылшаруашылық өнімдерін өңдейтін шағын және орта кәсіпорындарды дамытуға көңіл бөлінуі керек. Бұл аймақтарда өмір сүру деңгейі ең төмен болғандықтан, бұл жерлерде өнеркәсіп орындарын құрудың жеке жобаларын дайындап, іске асыру қажет.

- Бұрын қалыптасқан таратып орналастыру жүйесі өз тиімділігін жоғалтты және қазіргі уақытта қалыптасып жатқан елді кеңістікті экономикалық ұйымдастыруға сәйкес келмейді. Бұрын минералдық-шикізат кен орындарының базасында салынған жекелеген шағын қалалар, кенттер, сондай-ақ қалыпты өмір сүру үшін жарамсыз аумақтардағы және даму орталықтарынан шалғайдағы ауылдар перспективасыз болып қалды.

- Аймақтардың әлеуметтік-экономикалық дамуына мемлекеттің реттеушісі әсері институтционалды құрылымдарды жүргізу, сыртқы экономикалық саясат, жалпы мекроэкономикалық (бюджеттік, салықтық, акшалай-несиелік), әлеуметтік, экономикалық, құрылымдық-инвестициялық саясаттарды жүзеге асыру және шаруашылық субъектілері арқылы жүзеге асырылуы қажет. Оларды шығаруда және тәжірибелік түрде орындалуы кезінде жүзеге асырылатын шараларды интеграционды аймақтық тиімділікті ескере отырып, олардың аумақтық кешенді әлеуметтік-экономикалық дамыту мүдделеріне сәйкес ескерілуі қажет. [1]

Әр түрлі ғылыми аймақтық институттардың мамандары көптеген аймақтарды жіктеуді ойлап тапқан. Олардың ішінде өте жиі қолданылатыны өндіргіш күштерді зерттеу кеңесінің ұсынылған әдістері.

Аймақтарды жіктеу әдісі негізгі 3 өлшемді қолданады:

1. Аймақтардың әлеуметтік-экономикалық даму деңгейі.
2. Даму динамикасы
3. Табиғи географиялық жағдайлары.

Аймақтардың экономикалық дамуын талдау әдістемесі бойынша негізгі 3 типтік проблемалық аймақ ажыратылады:

1. Артта қалған аймақтар
2. Депрессивтік аймақтар
3. Күйзелістік аймақтар» [2].

Осы тұрғыдан алғанда және аймақтардың мамандандырылу қағидасына сәйкес республика аймақтарын төрт топқа бөлуге болады.

- шаруашылықтарының құрылымы экспортқа бағытталған;
- индустриялық дамыған;
- агроөнеркәсіптік;
- дағдарыстық.

Бірінші топ – стратегиялық сипаттағы минералды ресурстардың айтарлықтай қорларын иеленетін және ғылыми-өндірістік әлеуетінің қарқынды дамуына жеткілікті мүмкіндігі бар, бірақ ауылдық аумақтарының экономикалық — әлеуметтік артта қалуымен, экологиялық жағдайларының нашар болуымен ерекшеленетін аймақтар. Бұл аймақтарға Қазақстанның экономикасын дағдарыстан шығару және тұрақтандырудың рөлі беріледі. Осы аймақ топтары үшін төмендегідей мәселелер кешенін шешу қажет деп атап көрсетуге болады:

- минералдық шикізат және көмірсутек шикізаттарын кешенді өндірумен өңдеудің жаңа технологияларын енгізу негізінде стратегиялық шикізат түрлеріне бай жерлерді интенсипті игеру;
- отандық және шетелдік инвесторлар үшін қолайлы инвестициялық климатты анықтайтын және әлемдік стандартқа жауап беретін жоғары дамыған өндірістік, әлеуметтік және нарықтық инфрақұрылымдарды құру;
- ауылдық аумақтарының дамуындағы «жинақталған» күрделі мәселелерді (әлеуметтік, экономикалық, экологиялық, т.б.) шешу.

Екінші топқа — ауыр индустрия салаларына нақты маманданған, жоғары техногиялық ғылыми жетістіктер қажетсінетін өнріс құру үшін қолайлы экономикалық жағайлары және жоғары ғылыми-өндісті әлеуеті бар, негізінен қаржылық ресурстармен өзін-өзі қамтамасыз ете алатын аймақтар жатады. Бұл аймақтарды дамытуда шешуді талап ететін мәселелер қатарына төмендегілерді жатқызуға болады:

- шетел инвестицияларын тарту жолымен экспорттық әлеуетті қалыптастыру;
- жаңа ғылымды қажетсінетін өнімдер шығаруды ұйымдастыру, жаңа технологиялар негізінде құрал-жабдықтар мен машиналар, электроника құралдары, автомобиль құрлысы жаңа материалдар, лазер технологиясын дамыту;
- нарықтық инфрақұрылымды дамытуды жеделдету.

Үшінші топ- ауыл шаруашылығына маманданған агроөнеркәсіптік кешенді аймақтар. Бұл топтағы аймақтар үшін халықтың жұмысбастылығын қамтамасыз ету және жаңа жұмыс орындарын ашу мақсатында ауыл шаруашылығы мен оған сабақтаса дамитын салаларда шағын және орта бизнесті дамыту қажет. Олардың әлеуметтік-экономикалық дамуын тұрақтандыру үшін келесідей мәселелер өз шешімін табуы тиіс:

- ауыл шаруашылық өнімдерін өндіру үшін тимді мамандандыруды жүзеге асыру;
- ауыл шаруашылық өнімінің жоғары сапалылығын және экспорттық әлеуетінің өсуін қамтамасыз ететіндей өндірістік үрдістерге жаңа технология мен техникаларды енгізу және пайдалану,
- тұтыну нарығын тепе-тең түрде дамыту мақсатында, тұтыну заттарын өндіретін ауыл шаруашылығының және өнеркәсіп салаларының материалдық-

техникалық базасын нығайту, міндетті түрде өндірістік және әлеуметтік инфрақұрылымдарды құру.

Төртінші топқа — қысылшаң (экстремальды) табиғи-климаттық, әлеуметтік-экономикалық және техника — технологиялық жағдайдағы, шаруашылықтың салалық құрлымы ұтымды емес дағдарыстық аймақтар, сонымен қатар экологиялық дағдарысқа ұшыраған аудандар жатады. Бұл аймақтарда жинақталған мәселелерден «арылу» үшін мемлекеттік реттеудің нақты шаралары қажет. Сонымен бірге осы топтағы аймақтардың дамуы үшін шешілуі тиіс мәселелер келесідей:

- экологиялық дағдарыстың тереңдеу үрдісінің алдын алу;
- осы аймақтарда тұратын халықтардың өмір сүру сапасын және деңгейін көтеру үшін материалдық негіз құру жөнінде нақты шаралар қабылдау;
- қоршаған табиғи ортасы адамдардың денсаулығына өте қауіпті ауылдық аймақтардан, кіші және шағын қалалардан және басқада тұрғылықты жерлерден республикамыздың басқа аймақтарына орын ауыстырғысы келетін халықтар үшін қажет жағдайлар жасау;
- шетелдік техникалық және гуманитарлық көмектерді тарту және оларды тиімді пайдалану.
- Аймақтағы дағдарыстың нақты белгілері мынадай:
- өндіріс қарқынының төмендеуі;
- халықтың өмір сүру деңгейінің төмендеуі (жан басына шаққандағы табыстың төмендігі);
- жұмысбастылыққа қатысты жағымсыз тенденциялардың етек алуы (жұмыссыздықтың жоғары деңгейі);
- демографиялық, экологиялық, әлеуметтік қызыметтер көрсету саласындағы мәселелердің күшеюі және т.б.» [3].

Сонымен қатар экономиканы басқарудың аймақтық деңгейі нарық өзгешеліктеріне мүлдем дайын еместігін өмір дәлелдеді. Басқарудың әміршілдік-әкімшілдік жүйесі жағдайында кез келген аумақтың экономикасын одақтық, республикалық, салалық органдар басқару, ал аймақтың экономикасын тұтас басқару деген болмаған.

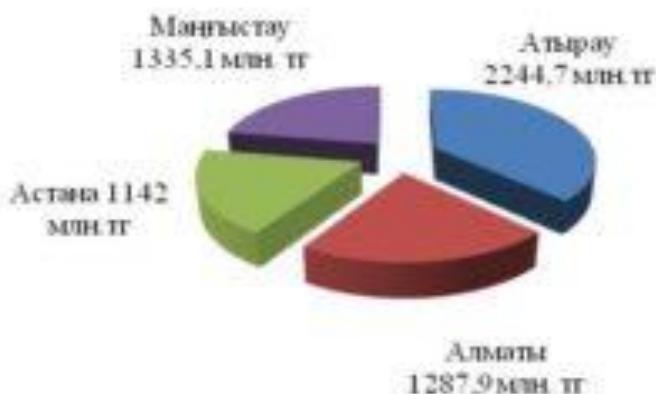
Ел аймақтарының өзара байланысының неғұрлым толық бейнесін алу

«Салыстырмалы түрде біздегі өңірлердің 50 пайызы, яғни сегіз облыстың жан басына шаққандағы жалпыаймақтық өнім көрсеткіші жалпы республикалықтан әлдеқайда төмен. Яғни өңірлеріміздің тең жартысының экономикасы тұралап тұр.

Дәлірек айтсақ, 2022 жылдың бірінші жарты жылындағы Қазақстанның өндірілген жалпы аймақтық өнімінің көлемі 9 133 553,0 млн.теңгені құрады. Жалпы аймақтық өнімді өндіруде жоғарғы үлесті Алматы қаласы (19,8%) иеленсе, ал төменгі үлесін Солтүстік Қазақстан облысы (1,8%) иеленіп отыр. Халықтың жан басына шаққандағы жалпы аймақтық өнім 569,6 мың теңгені құрады, оның неғұрлым жоғарғы үлестері Атырау (2 244,7 мың теңге), Маңғыстау (1 335,1 мың теңге) облыстары мен Алматы (1 287,9 мың теңге) және Астана (1 142,0 мың теңге) қалаларында байқалады.

Жалпы ішкі аймақтық өнім (млн.теңге, тг)

Аймақтық экономикалық жүйелер үшін макроэкономикалық индикаторлар кешеніне өндіріс пен ЖАӨ пайдаланылуын, бағалар деңгейінің өзгеруін (инфляция), жұмысбастылық пен инвестициялық белсенділік деңгейінің өзгеру қарқынын (банктік несиелік ставкасы), аймақтардың қаржы-шаруашылықтық іс-әрекетінің өзге жақтарын сипаттайтын көрсеткіштер енеді». [4]

Аймақтық дамуды орталықтан басқарудың басқа нысандары, атап айтсақ, нарықтық инфрақұрылымның түрлі элементтерін ұсыну; ақпараттық желілердің, консалтингтік қызметтің дамуына, белгілі бір аймақтың аумағында бизнесті жүргізу жағдайларын жақсартуға ықпал ету; білім беру және басқа да қызметтер көрсету жолымен аймақтарға атаулы қолдау көрсету сияқты нысандар салыстырмалы түрде көп қолданысқа түсе бермейді. Жалпы алғанда, аймақтық механизм құралдарын тиімді қолдану орталық пен аймақтар арасында қаржылық-экономикалық өзара әрекеттің оңтайлы үлгісін табумен байланысты.

Аймақтар дамуын басқару бағдарламасы тиімді жүзеге асуы үшін ол әрине, ресурстар көлемімен сәйкес келуі, әрбір нақты жағдайға сай реттеуші шараларының бағдарламалары болуы, көзделген іс-әрекеттің орындалуын бақылауы тиіс. Осыған орай аймақтар дамуын басқару жүйесі қалыптастыру «жинағынан», ресурстар «жинағынан», жүзеге асыру «жинағынан» және бақылау «жинағынан» құралуы тиіс. Оны аймақтық басқаруды сызба үлгісі арқылы бейнелеп көрсетейік.

Аймақтар дамуын мемлекеттік басқарудың ресурстық «жинағы» көздеген міндеттерді шешу үшін бөлуге болатын мемлекеттің табиғи, қаржылық, материалдық ресурстарының бөлігін, сондай-ақ мемлекеттік емес ресурстарды (жеке тұлғаның қаржысы, сыртқы қарыздар және т.б.) құрауы тиіс. Ресурстармен қамтамасыз етудің басқа да бірнеше шарттары бар болғандығына қарамастан аймақтық дамуды мемлекеттік реттеудің маңызды шарты болып табылады.

Басқарудың жүзеге асырушы «жинағы» құрылымы жағынан санқырлы және қалыптастырушы «жинақпен» рұқсат етілген, белгілі бір дәрежеде ресурстық «жинақпен» қамтамасыз етілген көптеген нақты әрекеттерді, механизмдерді қамтиды.

Аймақтар дамуын басқарудың бақылаушы «жинағы» жүзеге асырылатын шаралардың (мейлі ол ауқымды мақсатты бағдарлама болсын, трансферт немесе қандай да бір жағдайға байланысты шешім болсын) барысын жан-жақтылы және үнемі қадағалауды білдіреді. Мұнда қабылданған шешімдерді және олардың орындалуын бақылау аса маңызды болып табылады» [6].

Сонымен, аймақ экономикасын басқару аймақтық ерекшеліктерді ескере отырып, жалпы мемлекеттік мүдделерді жүзеге асырудың негізгі буыны болып табылады. Аймақтар дамуын басқарудың ұтымды жүйесін қалыптастыру және оны жүзеге асырудың механизмдерін жасақтау түптеп келгенде тұрақты экономикалық өсудің кепілі бола алады деп қорытынды жасауға болады.

Аймақтық экономиканың дамуын басқару мәселелерін қарастыру нәтижесінде төмендегідей қорытынды жасауға болады:

Егер Үкімет макроэкономикалық саясатты жүргізуде аймақтық ерекшеліктерге баса назар аудармаса, жүргізілетін аймақтық экономикалық саясаты айтарлықтай табысты болмайды.

Аймақтар экономикасын басқарудың маңызды міндеттерінің бірі жеке аймақтардағы халықтың өмір сүру деңгейіндегі айырмашылықтарды жою болып табылады. Бұл міндетті орындау үшін аймақтардың экономикалық даму деңгейі мен ерекшеліктерін ескере отырып, жеке аймақтардың дамуының мемлекеттік бағдарламаларын іске асыру үлкен мәнге ие болмақ.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қазақстан экономикасын басқару негіздері:оқу құралы/К.Б. Бердалиев-Алматы:Экономика,-2018.-99б.
2. Жергілікті басқару және оның өзекті мәселелері:оқу құралы/А.К.Танкиева.-Алматы:Экономика,-2017.-192 б.
3. Асан Д.С. Экономиканы тұрақты дамытуды қамтамасыз етудің механизмдерін жетілдіру/Автореферат,-2019ж.-154б.
4. Әубәкіров Я, Жатханбаев Е., Нәрібаев К. және т.б. Экономикалық теория, Оқулық, Алматы, «Санат», 2018,-338б.
5. Аглешов К.Экономические основы системы местного самоуправления. //Экономика и статистика.-2017.-№1.-с.39.
6. Ашимбаев Т.А. Экономический потенциал и эффективность его использования //Алма-Ата: Наука, 2017 г,- 360 б.

Нан қалдықтары

Шошай Н.Ж.

Павлодар қаласының №14 жалпы орта білім беру мектебінің оқушысы

Ғылыми жетекші:

Мержоева А.А.

«Павлодар қаласының №14 жалпы орта білім беру мектебі» КММ

Біз нанның тарихы туралы не білеміз? деген сұрақтан бастағанды жөн көрдік. Адамның бұл тағаммен ауқаттанып келгеніне 10-15 мың жылдай уақыт болды деп есептелінеді. Мұны Кіші және Орта Азия, Солтүстік Шығыс Африка және Қытай аумағында жүргізілген археологиялық зерттеулерден белгілі [1].

Нан— ас атасы деп қазақ бекер айтпаған. Нанды жерге тастамайды, үстінен аттамайды, үстіне ешбір затты қоймайды. Қазақтар нанды қасиетті деп санайды. Алайда нан ұннан, судан жасалады. Нанға тұз, ашытқылар (дрожжи) қосады, олар өз кезегінде нанды пешке салу үшін қабығын қалындатып көтереді. Дәстүрлі қазақ қоғамында нан пісірілуіне, қоспасына қарай әртүрлі аталған. Әдетте пешке пісірілгендерін нан, отқа көміп пісірілгендерін күлше, табаға, тандырға пісірілгендерін бәтір, қазанға пісірілгенін қарыма, майға пісірілгенін бауырсақ, жайма деп аталады [2].

Нан өнеркәсібі — тамақ өнеркәсібі саласына жатады. Қазақстанда 1930-шы жылдарға дейін нан ұсақ наубайханаларда пісіріліп келді, нан пісірудің барлық процесі қолмен жасалды. Жартылай механикаландырылған пешпен жабдықталған тұңғыш нан зауыты 1930 жылы Өскеменде салынды. 1941 жылы Алматыда нан зауыттары пайдаланылуға берілді. 1960 жылдан барлық облыс орталықтарында және ірі өнеркәсіпті қалаларда конвейерлі пешпен жабдықталған және ұн сақтау қоймасы бар нан зауыттары салына бастады.

Нан зауыттарындағы нан пісіру процестері толық механикаландырылған. Қамыр арнаулы қамыр илеуіш машинада даярланады. Пісірілетін нанның түріне байланысты қамыр даярлау да түрлі-түрлі болады. Мысалы, тоқаш пісірілетін қамырға ашытқыдан басқадай қосымша тағамдық заттар араластырылады. Қамыр күлшеленіп арнаулы табаларға салған соң оның бетіне жұмыртқа не крахмалды су жағылады. Қажетті дәрежеге дейін ашыған соң, қамыр 200-300 °С-тық пешке салынады. Пештен алынған нан температурасы 30-40 °С-қа дейін төмендегенше суытылады. Осыдан кейін нанның сапалық көрсеткіштері тексеріліп, сауда орындарына жөнелтіледі [3].

Жалпы орта білім беретін мектептерде оқитын 1-5 сынып оқушыларына қойылған сұрақ, еңбірінші ақпаратпен қаруланған сыныптастар арасында сауалнама жүргізілді.

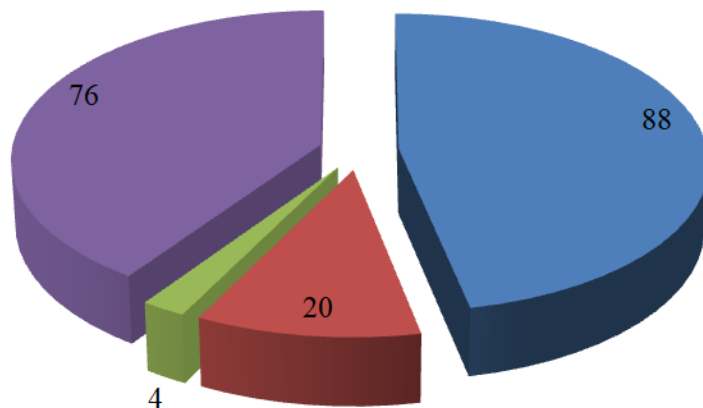
4 сұрақтан тұратын сауалнама құрастырдым. Сауалнамаға 125 оқушы қатысты. Сауалнама нәтижелері: «ИӘ» жауабы диаграммада көрсетілген.

Сыныптастарға арналған сауалнама.

1. Саған нан ұнайды ма?

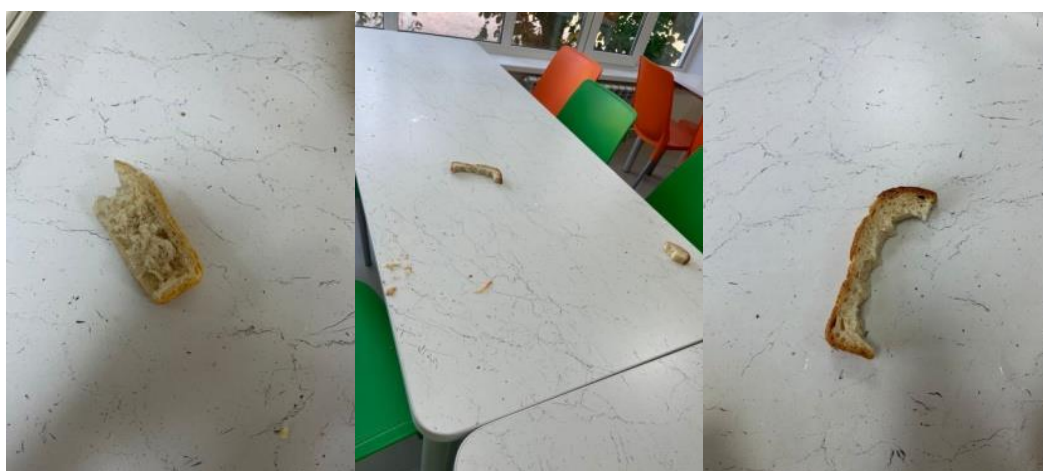
- Жоқ ия
2. Нанның қалай жасалатынын көрдіңіз бе?
- Жоқ ия
3. Нан қалай пайда болғанын білесіңбе?
- Мен білмеймін
4. Сіз нанды лақтырып көрдіңіз бе?
- Жоқ.

- Саған нан ұнайды ма?
- Нанның қалай жасалатынын көрдіңіз бе?
- Нан қалай пайда болғанын білесіңбе?
- Сіз нанды лақтырып көрдіңіз бе?

Сурет 1 - Сауалнама қорытындысы

Сауалнама қорытындысы: Барлығы дерлік нанды жақсы көреді. Алайда, бұл олардың нан қалдығын қоқыс жәшігіне тастауына кедергі келтірмейді. Респонденттердің басым бөлігіне яғни 88% нан ұнайды, 20 % нанның қалай жалатынын көрген. Нанның пайда болғанын білесіңбе деген сұраққа «білем» деп жауап беруші тараптың жауабы 4 % көрсеткішті көрсетті. Сонымен өкінішке орай 76 % нанды кез келген жерге лақтырып немесе қалдырып кететіні белгілі болды.

Сурет 2 - Мектеп асханасындағы нан қалдықтары.

Сурет 3 - Сыныптастарыма жасаған кітапшамды таратып, бірге оқыдық.

Нәтижесі:

Нанға күтім жасау ережелері:

1. Қосымша нан сатып алмаңыз.
2. Ешқашан нанды лас қолмен алма!
3. Нанды таза майлыққа немесе тарелкаға қойып дастарханға алдымен қойыңыз.
5. Тамақ ішкенде нанмен ойнамаңыз.
6. Нанды жақсы сақтау үшін оны қақпағы бар ыдыста немесе нан қорапшасында сақтаңыз.
7. Ескірген нанды пайдалануды үйреніңіз.
8. Ешқашан нанды лақтырмаңыз!
9. Әрқашан және барлық жерде нанды құрметте!

Қалған нанды қалай пайдалануға болады?

- Құстарды, үйсіз иттерді тамақтандыру;
- Кириешки жасау;
- Ұнтақталған ақ крекерден торт пісіріңіз;
- Нан үгіндісін жасаңыз (котлеттер, балық, ет қуырар алдында оларда домалақталады, сонымен қатар оларға пирогтар, кастрюльдер, пудингтер себіледі);
- Тыңайтқыш ретінде нанды қолданыңыз;
- Қара ұнтақталған крекер негізінде дайындалған квас жасаңыз.

Қорытынды

Асханада қалған нан қалдықтары азайды және арнайы қоқыс жәшігіне салына бастады. Нанның қадірі не екенін, үлкендердің «Ас атасы-нан», «Нан алтын мен гауһардан да қымбат» бекер айтпағаны анық. Өйткені, нан өрістен басталып, дүкенге дейін ұзақ сапарға шығады. Әрқашан дастарханнан жаңа піскен нан болуы үшін көптеген мамандық иелері аянбай еңбек етті. Соғыс кезінде нан алтыннан қымбат болды, өйткені, ол адамның өмірін сақтап қала алады. Бірақ, ең бастысы, мектебімізде еденге тасталған нанның әлдеқайда аз екенін байқадым. Осы арқылы мен өзімнің азда да болса зерттеу мақсатыма қол жеткіздім – нанның адам өміріндегі маңызы туралы ұмытпау керек. Қала аймағында плакаттар мен банерлерді көптеп іліп нанның қадірін насихаттасақ деген ұсыныс. Сонымен

қатар қазіргі таңда нан қалдықтарын өңдеу өзекті мәселе болып табылады. Өзімнің зертеу жұмыстарымды одан әріқарай нанқалдықтарын өңдеудің тиімді жолдарын қарастырамын. Ересектер нанды неліктен сонша бағалайтынын біліп, балалар оған мұқият қарауы қажет.

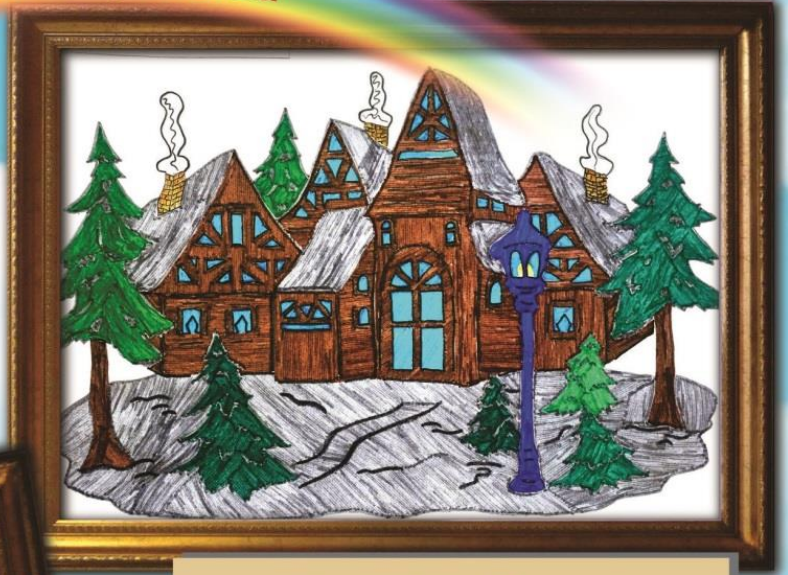
Пайдаланған әдеиеттер тізімі

1 <https://massaget.kz/blogs/23211/>

2 <https://kk.wikipedia.org/wiki/Нан>

3 https://kk.wikipedia.org/wiki/Нан_өнеркәсібі

Шығармашылық мүйісі/Уголок творчества

Ивутин Данил Юрьевич
ГККП «Агротехнический колледж, п. Аршалы»
Рук.: Тимофеева Карина Александровна

Төлеубек Айбибі Дәулетқызы
Өскемен қаласы «Нұр Сана» білім беру орталығы
О.Бөкей атындағы №44 мектеп лицей оқушысы
Жет.: Аймуханбетова Гульбаран Галибиятовна

Мандрик Варвара Алексеевна
«Общеобразовательная школа с.Капитоновка
отдела образования по Буландынскому району
управления образования Акмолинской области»
Рук.: Мейтина Наталья Николаевна

Кумарова Айлана Айдаровна
Астана қ., Ы.Алтынсарин атындағы
BINOM SCHOOL мектебі
Жет.: Бижанова Ляззат Жуманазаровна

Әділбек Әмина Маратқызы
Өскемен қаласы «Нұр Сана» білім беру орталығы
О.Бөкей атындағы №44 мектеп лицейінің оқушысы
жет.: Аймуханбетова Гульбаран Галибиятовна

Тұрсынбек Іңкәр Еркебұланқызы
Алматы қаласы, Жетісу ауданы
№177 жалпы білім беретін мектеп
Жет.: Мейірбек Жазира Әділханқызы

Замекбаева Акмаржан Дауреновна
г. Караганда КГКП ДШИ №2
Рук.: Костина Мария Александровна

Требования к содержанию и оформлению

Авторские права.

Высылая материалы, автор гарантирует, что

- по данной работе у автора нет обязательств перед третьими лицами, препятствующими размещению материалов;
- отправляя материал для публикации в журнале, Вы подтверждаете, что права на нее принадлежат Вам, и если возникнут проблемы с соблюдением авторских прав, то обязуетесь разрешать их самостоятельно;

Требования к содержанию и оформлению статей:

1. В структуру статьи должны входить: заглавие статьи; ФИО автора/ов; занимаемая должность; название учреждения; город/район; текст статьи; список литературы, который должен содержать лишь цитируемые в тексте работы.

2. Заглавие статьи должно быть информативным, лаконичным.

3. Статья предоставляется в редакцию журнала в электронном виде.

4. Объем статьи не должен превышать **4 страниц** формата А4, страницы должны быть целиком заполнены текстом. Шрифт 14 Times New Roman, интервал – 1,0. Поля: слева, справа, сверху, снизу – 2 см, включая таблицы, схемы, рисунки и список литературы.

5. Все формулы должны набираться в «Редакторе формул» в текстовом редакторе Word.

6. Все графики и диаграммы и прочие выстраиваемые объекты должны быть снабжены числовыми данными, обеспечивающими при необходимости их (графиков, диаграмм) достоверное воспроизведение, размер шрифта-12 пт.

7. Табличные сноски располагаются под таблицей.

8. Список литературы оформляется в конце статьи.

9. Статья сопровождается краткими аннотациями (5-7 предложений), содержащими информацию о тематике и проблематике статьи, цели ее написания.

10. Ответственность за содержание статьи несут авторы.

11. Редакционная коллегия оставляет за собой право публикации или отклонения статьи.

12. Материалы авторам не возвращаются.

13. Статьи, оформленные с нарушением требований, к регистрации не принимаются.

14. Фото не помещать в текст (сохранять отдельно в формате JPG с нумерацией от №1, №2). В тексте статьи указывать номер фото, выделяя жирным шрифтом.

15. В отдельном от статьи файле (Заявка) указываются сведения об авторе: ФИО, учёная степень, учёное звание, занимаемая должность, название учреждения, домашний адрес, контактные телефоны, e-mail.

16. Можно приложить качественную фотографию автора (в электронном виде).

17. Редакционная коллегия имеет право вернуть на доработку автору материалы при невыполнении предъявляемых требований, наличии орфографических, грамматических и стилистических ошибок, отрицательной рецензии.

18. Статья обязана сопровождаться Рецензией, с подписью автора и печатью учреждения, в которой работает рецензент (авторами рецензии могут быть, руководители МО, методисты, ППС института или вуза)

19. Материалы представляются на казахском или русском языках на электронный адрес **ziat.journal@mail.ru**

Требования к содержанию и оформлению методической разработки:

1. Представляемый материал (методическая разработка, конспекты) должен являться оригиналом, неопубликованным ранее в других печатных изданиях.

2. Первая страница должна содержать следующую информацию: заглавие, фамилию, имя автора, место работы (наименование организации) автора, далее следует текст.

3. В конце метод.разработки должен быть приведен список использованной литературы.

4. Материалы представляются на казахском или русском языках на электронный адрес ziat.journal@mail.ru в формате «Microsoft Word».

5. Объем текста не должен превышать **4 страниц** формата А4. Набор текста должен быть осуществлен с учетом соблюдения общепринятых стандартов (абзацные отступы, «одинарный» межстрочный интервал и тп.), тип шрифта «Times New Roman», шрифт 14, интервал – 1,0. Поля: слева, справа, сверху, снизу – 2 см.

6. Ответственность за содержание материала несут авторы.

7. Методические разработки, оформленные без соблюдения данных требований не принимаются к публикации.

8. При наличии редакционных замечаний материал так же возвращается автору на доработку.

Мазмұны мен рәсімделуіне қойылатын талаптар

Авторлық құқық.

материалды ұсынғанда, автор кепілдік береді

- осы жұмыс бойынша авторда материалдарды орналастыруға кедергі келтіретін үшінші тұлғалардың алдында міндеттемелер жоқ;
- журналға материалды жариялауға жібере отырып, сіз оған деген құқық Сізге тиесілі екенін растайсыз, егер авторлық құқықты сақтауда проблемалар туындаса, оларды өз бетінше шешуге міндеттенесіз;

Мақалалардың мазмұны мен рәсімделуіне қойылатын талаптар:

1. Мақала құрылымына: мақаланың атауы; автордың аты-жөні; атқаратын қызметі; мекеменің атауы; қала/аудан; мақала мәтіні; тек жұмыс мәтінінде дәйексөз келтірілетін әдебиеттер тізімі кіреді.
2. Мақаланың тақырыбы ақпаратқа толы, жинақы болуы керек.
3. Мақала журнал редакциясына электронды түрде ұсынылады.
4. Мақала көлемі А4 форматындағы 4 беттен аспауы тиіс, беттер толық мәтінмен толтырылуы тиіс. Қаріп 14 Times New Roman, интервал – 1,0. Өрістер: сол, оң, жоғарғы, төменгі – 2 см, кестелерді, сызбаларды, суреттерді және әдебиеттер тізімін қоса алғанда.
5. Барлық формулалар Word мәтіндік редакторында "Формулалар редакторында" терілуі тиіс.
6. Барлық кестелер мен диаграммалар және өзге де құрылатын объектілер сандық деректермен жабдықталуы тиіс, қаріп мөлшері-12 пт.
7. Кестелік сілтемелер кестенің астына орналастырылады.
8. Әдебиеттер тізімі мақала соңында рәсімделеді
9. Мақала тақырыбы мен мәселесі, оны жазу мақсаты туралы ақпаратты қамтитын қысқаша аннотациялармен (5-7 сөйлем) сүйемелденеді.
10. Мақала мазмұнына авторлар жауап береді.
12. Редакциялық алқа мақалаларды жариялау немесе қабылдамау құқығын өзіне қалдырады.
12. Материалдар авторларға қайтарылмайды.
13. Талаптар сай келмейтін мақалалар тіркеуге қабылданбайды.
14. Суретті мәтінге орналастырмау (№1, №2 нөмірленген JPG форматында жеке сақтау). Мақала мәтінінде Фото нөмірін жазып көрсеті қажет.
15. Мақаладан бөлек файлда (өтінім) автор туралы мәліметтер көрсетіледі: аты-жөні, оқу дәрежесі, оқу атағы, атқаратын қызметі, мекеменің атауы, мекен-жайы, байланыс телефондары, e-mail.
16. Автордың сапалы суретін (электронды түрде) қоса беруге болады.
17. Редакциялық алқа қойылатын талаптар орындалмаған, орфографиялық, грамматикалық және стилистикалық қателер, теріс рецензиялар болған кезде материалдарды авторға толықтыруға, өзгертуге қайтаруға құқылы.
18. Мақалаға рецензия жазылуы керек, онда рецензия жазған автордың қолы және рецензент жұмыс істейтін мекеменің мөрі қойылуы қажет (рецензияның авторлары ӘБ жетекшілері, әдіскерлер, институттың немесе ЖОО-ның профессор-оқытушылар құрамы болуы мүмкін).
19. Материалдар қазақ немесе орыс тілдерінде электронды мекен-жайға ұсынылады **ziat.journal@mail.ru**

Әдістемелік әзірлемелердің мазмұны мен рәсімделуіне қойылатын талаптар:

1. Ұсынылатын материал (әдістемелік әзірleme, конспектілер) бұрын басқа баспа басылымдарында жарияланбаған болуы тиіс.
2. Бірінші бетте мынадай ақпарат болуы тиіс: материал тақырыбы, тегі, аты, жұмыс орны (ұйымның атауы), әрі қарай мәтін жазылады.
3. Соңында пайдаланылған әдебиеттер тізімі келтірілуі тиіс.
4. Материалдар қазақ немесе орыс тілдерінде "Microsoft Word" форматында электронды мекен-жайға ұсынылады **ziat.journal@mail.ru**.
5. Мәтін көлемі А4 форматындағы **4 беттен** аспауы тиіс. Мәтін терімі жалпы қабылданған стандарттарды (абзацтық шегіністер, жоларалық "бір" интервал және т.б) сақтауды есепке ала отырып жүзеге асырылуы тиіс.), "Times New Roman" шрифтінің түрі, 14 шрифт, интервал – 1,0.
6. Материалдың мазмұнына авторлар жауапты
7. Осы талаптарды сақтамай рәсімделген әдістемелік әзірлемелер жарияланымға қабылданбайды.
8. Орталық қойылатын талаптар орындалмаған жағдайда, орфографиялық, грамматикалық және стилистикалық қателер, болған кезде материалдарды авторға толықтыруға, өзгертуге қайтаруға құқылы.